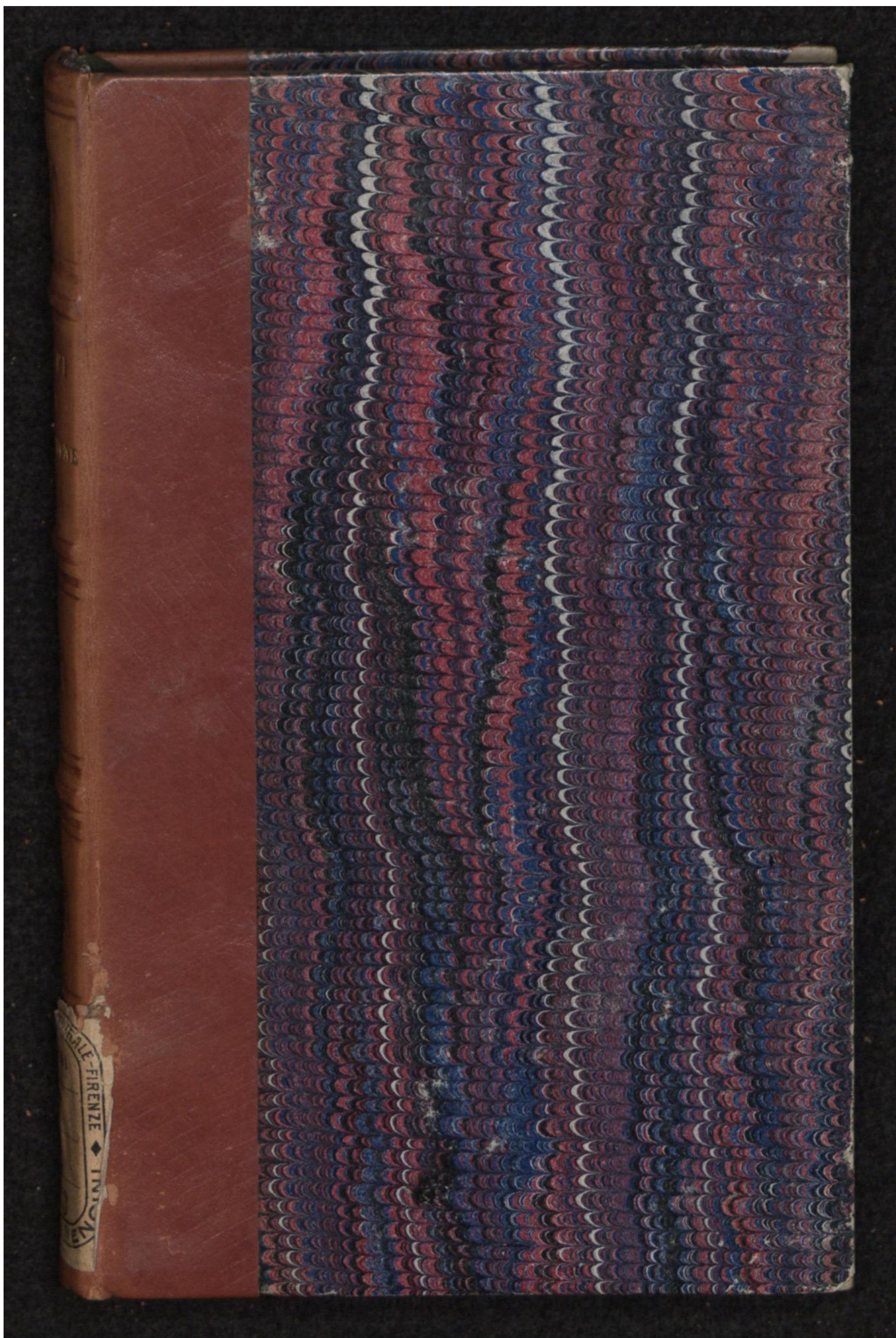
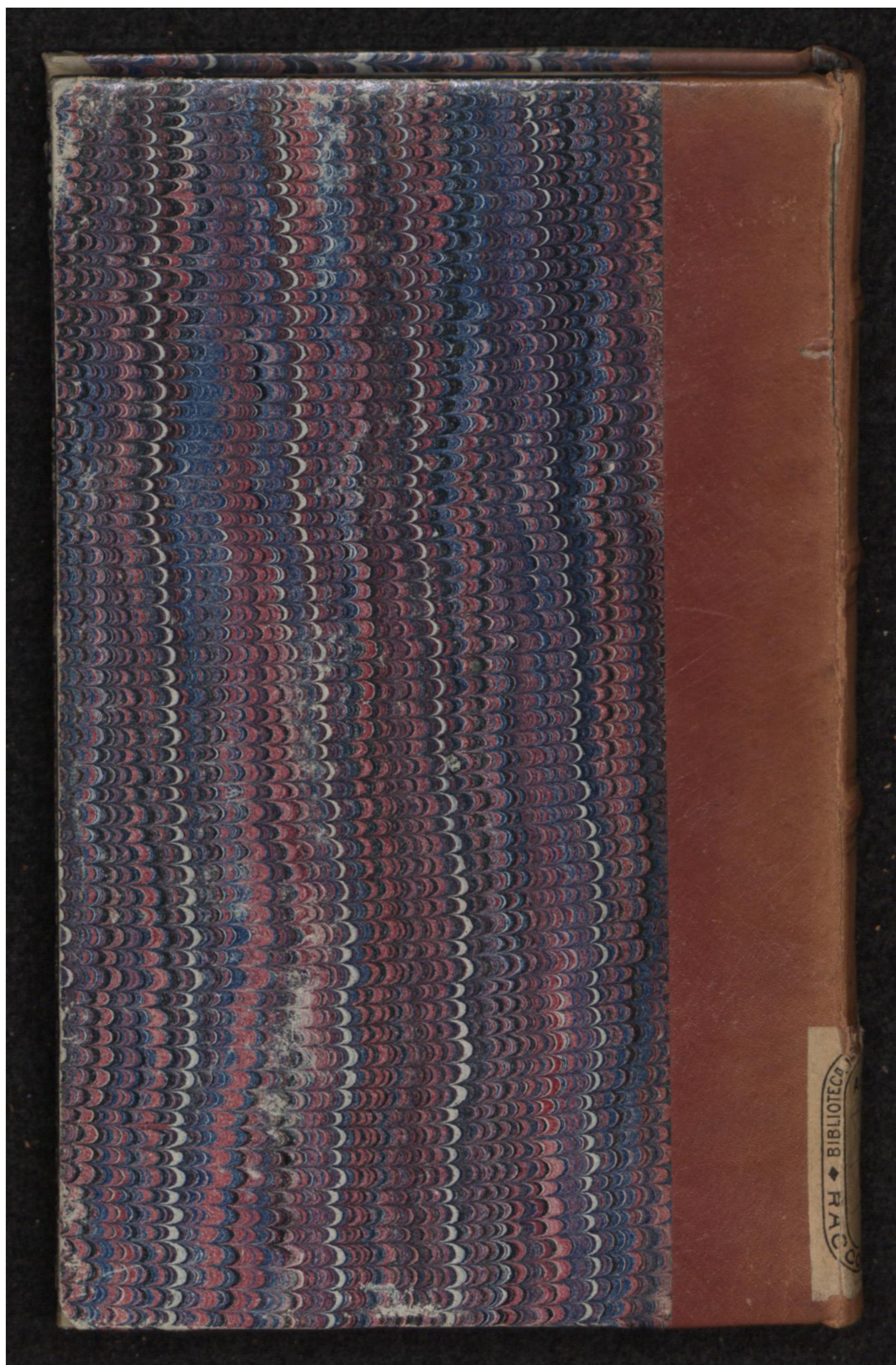

FIRENZE

RICCI
DE
IMITATIONE
ALDINI
I
4
33

BIBLIOTECA

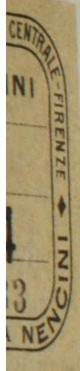

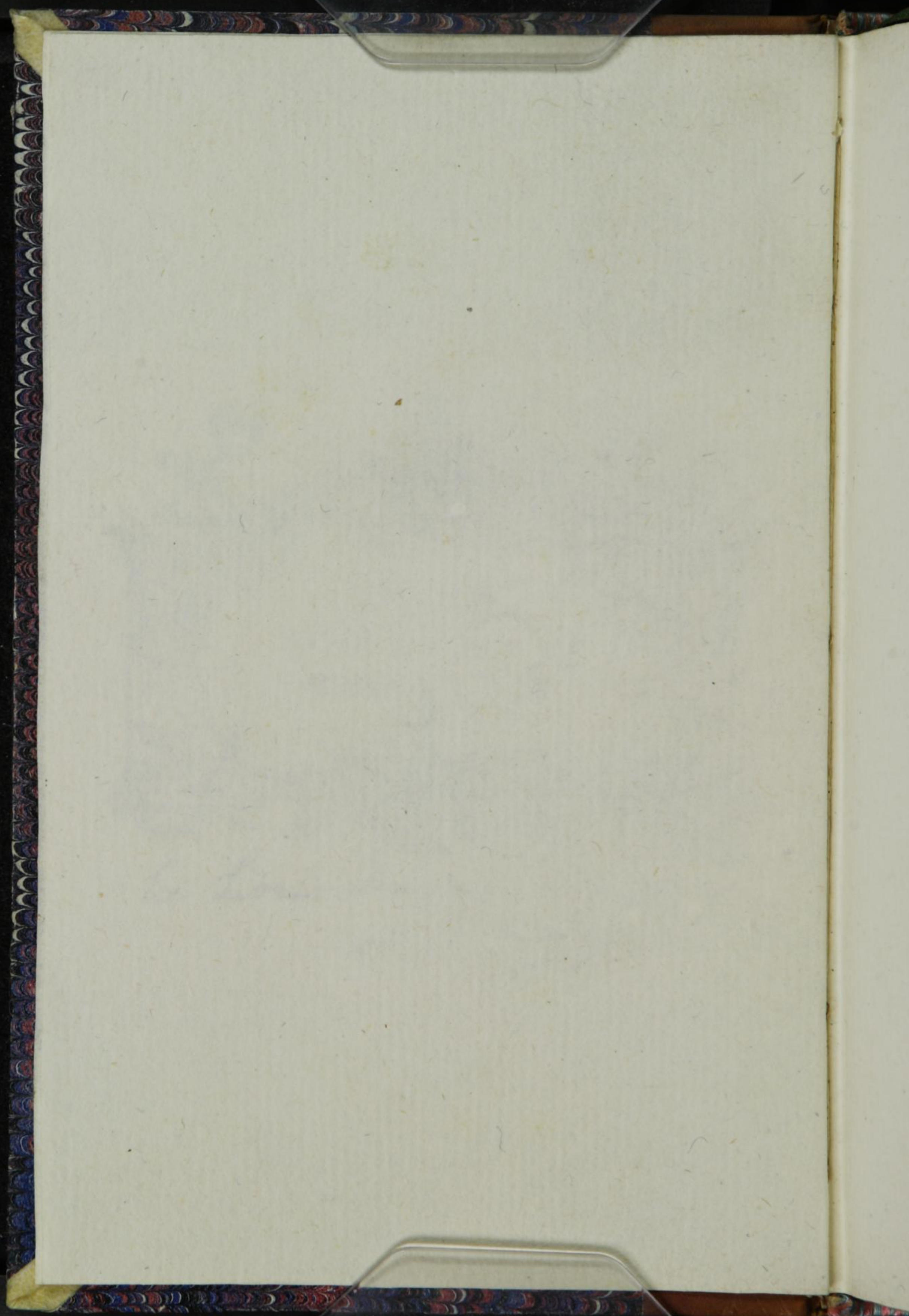

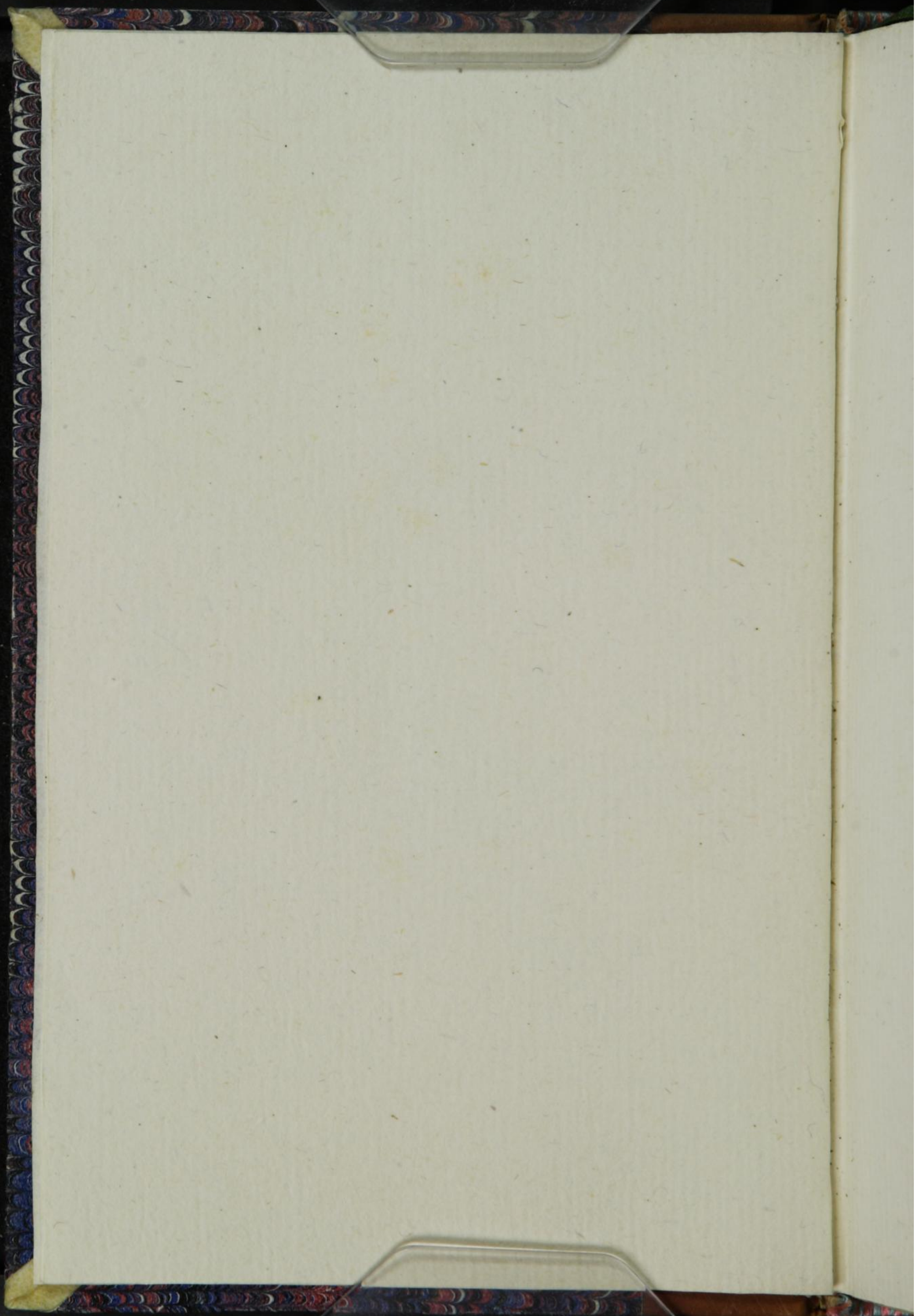

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
ALDINI
I
4
33
RACCOLTA NENCINI

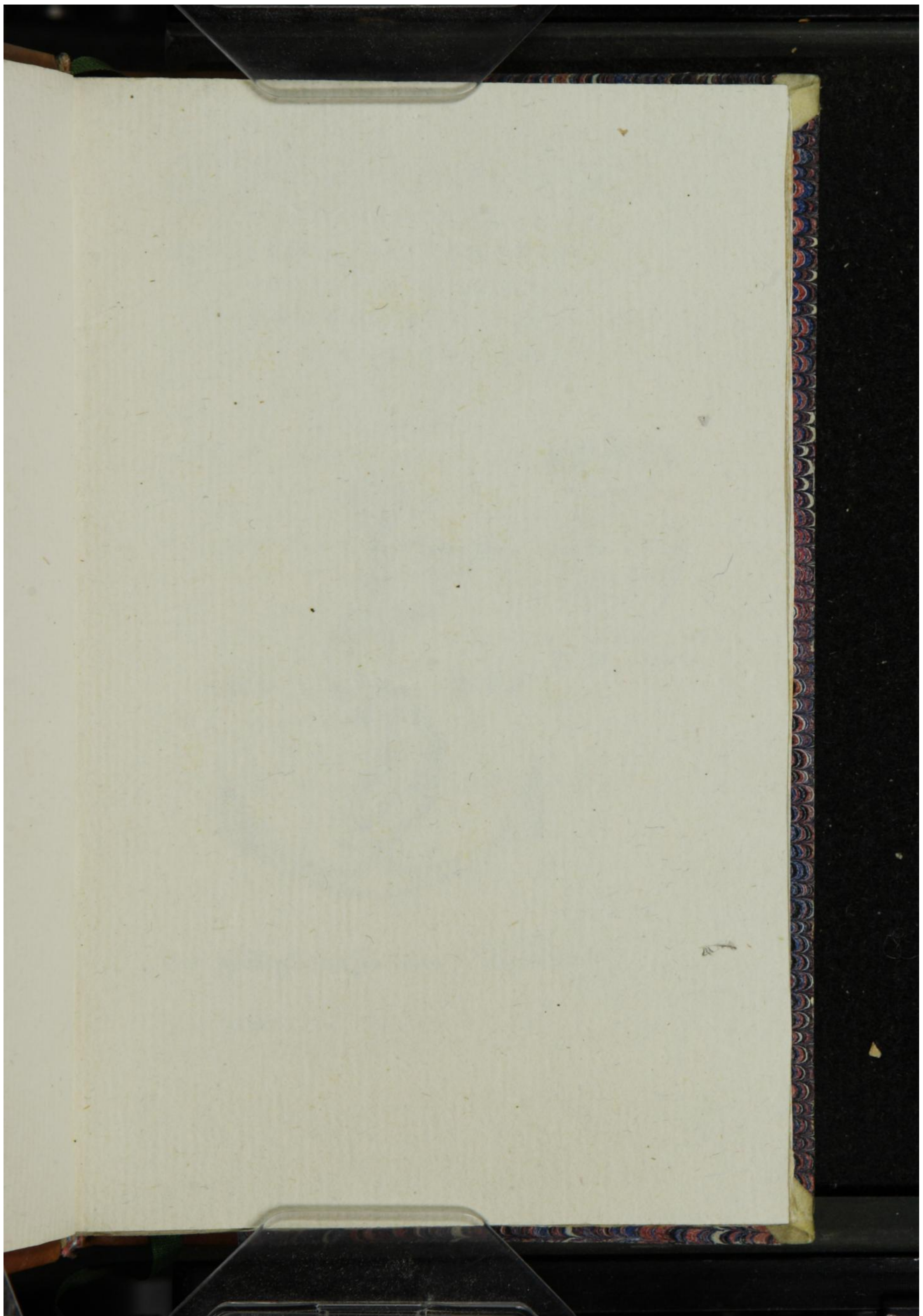

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca
Ex Libris Joannis Nencini
1874

CENTRALE-FIRENZE

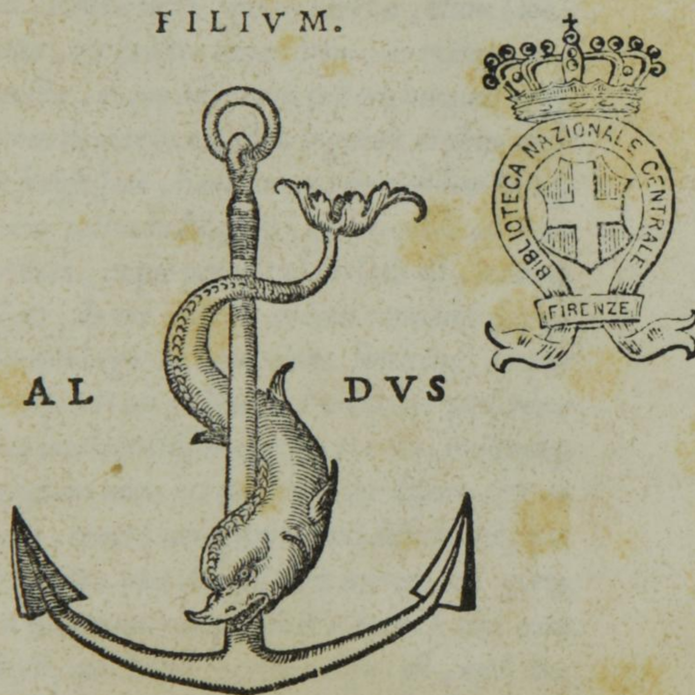

BARTHOLOMAEI RICCII DE IMITATIONE LIBRI TRES AD ALFONSVM ATESTIVM PRINCIPEM, SVVM IN LITERIS ALVMNVM, HERCVLIS II. FERRARIENSIVM PRINCIPIS FILIVM.

Cum priuilegio Pontificis Max. & Senatus Veneti.

VENETIIS, M. D. XXXXV.

LIBER PRIMVS DE IMITATIONE.

c

VM de me ſæpius audires Alfonſe Princeps in omni fatulcate imitandi rationem plurimum conducere, eamq; unam eſſe artem, quæ, quicquid ageret quis, illi quaſi & rectam, & facilem agendi uiam præmuniret, atque conficeret, contra uero, qui ea careret, illum laborioſe omnia, & fruſtra conaturum, ac maiores noſtros cum illa, atque adeo cum poſteris iniquius egiſſe, qui cum de cæteris omnibus ingenuis artibus abſolutiſſime ſcripſiſſent, hanc unam tam nobilem, tamq; neceſſariam potius iudicaſſent, quàm quod ad eam intelligendam, atque percipiendam ſatis eſt, omnino præſtitiſſent, de me eodem audires: mecum ſæpius egiſti, ut quid ego de imitatione ſentirem, ac quæ de ea præcepta tradi poſſent, ad te copioſe perſcriberem. quæ tua honeſtiſſima petitio me diu, multumq; torſit, ſciebam enim me tua cauſa & debere, & cupere omnia. contra uero ſumma rei difficultate, quo minus & animo meo obſequi, & morem tibi gerere poſſem uehementer impediebar. Nam ſi ulla mea eſt dignitas, quæ haud fortaſſe exigua eſt, eam totam à te eſſe mecũ omnes ſciunt. Cum hoc loco, quo me Hercules pater tuus apud te eſſe uoluit, tũ quod ipſe eius iſtis ſtudijs maiorem mihi in dies gloriam cõparare contendis. In re autem tanta ſuſcipienda qui deterreri non poteram, cum ſcirem primum maximam eſſe controuerſiam, utrum imitatio daretur

nec ne? deinde si daretur omnino, quibus in præce-
ptis ea delitesceret, mihi penè diuinandum esset, cum
de ea multi multa disputent, pauci autem hanc ip-
sam aut sequantur, aut etiam norint. ac quod unũ
in tanta rei difficultate mihi certissimum præsidium
esse potuit, ut aut te ad parentem tuum reijce-
rem, qui quàm paucissimis rem tantam tam absolu
te, quàm etiam amanter explicaret, aut saltem ego
eius consilio uterer, ac ad eius sententiam meam scri
ptionem accommodarem, utrunque multiplices eius
feliciter gerendæ reip. cogitationes mihi prorsus aufe-
rebant. Illud etiam accedebat, quòd cum duo scri-
ptorum genera sint, unum, quod ab imitatione pror
sus abhorret, alterum, quod & eam optime callet,
& in suis scriptis fidelissime complectitur, ab utro-
que mihi magnopere pertimescendum erat: ne si hoc,
quod illa optime utitur, me quicquam in eius præce-
ceptis tradendis aut negligenter omisisse, aut parum
prudenter uidisse (quando & ego in tanta rei difficul
tate non possem non aliquid admittere, & ea plæ-
runque sint hominum ingenia, quæ longe uitia,
quàm uirtutes attendunt acutius) sua diligentia ani-
maduertisset, meum hoc omne studium iniquius ac-
cusaret, atque insectaretur ardentius. Cum neque
id quoque prorsus contemnendum uideri debuit, ne
quòd isti ipsi tritissimam uiam quasi communire uo-
luissem, quodam modo subindignaretur, ac minime
æquo perferret animo. Ab altero uero, quod in sua
loquendi licentia libertatem communis orationis tueri
profitetur, cuius numerus tanto est maior, quanto

etiam nequior, magnum periculum erat, ne id me in iudicium uocaret, ac iniquissime proditionis reum faceret, qui non patriam, sed germanæ locutionis libertatem prodidissem, quando ego unus tandem exorsus essem, qui eos ad aliorum rationem loqui uellem. Quæ me duæ res grauissimæ ad hunc usque diem à scribendo retardarunt, ac penè etiam prorsus deterruerunt. Sed cum is meus semper animus fuerit, atque ea sententia, ut existimarem nullum maius uitium esse, quàm officio non respondere, neque culpam ullam maiorem contrahi posse, quàm de nobis optime meritis nullam memoris animi facere significationẽ, malui à cæteris omnibus prudentiam meam accusari, quàm à te officium meum desiderari. sim ergo ego qui primus audeam de ea facultate absolutius scribere, quæ tam difficilis est, quàm etiam præclara, quæ præclarissima est. me huius amici etiam oderint, accusent inimici, atque imperiti. Tu uero me eundem aliqua ex parte gratum habe, quiq;, in quo possim, gratiam tibi aliquam retulisse uidear. tibi affirmo hoc unum mihi multo plus uoluptatis, quàm molestiæ illa omnia, esse allaturum, meq; præ hac animi mei benigna satisfactione nihil aduersariorum meorum calumniam, multo uero minoris inanem accusationem prorsus esse facturum. En igitur Alfonse Princeps, quæ mea sit de imitatione sententia, simulq; eius præcepta, quæ à me tantopere expetebas, in hisce tribus libris tibi fideliter perscripta, cui uniuersæ si tu, ut locutioni adhuc fecisti, atque adeo quotidie perbelle facis, æque studebis, non dubito,

quia breui, quicquid tibi ſcribendum accidat, id & facile, & certa cum ratione facere poſſit. ſed iam imitationem ipſam aggrediamur.

CVM igitur de imitatione, de qua hæc à nobis eſt omnis ſuſcepta diſputatio, uariæ ſint authorum ſententiæ, percommode hoc loco me facturum arbitror, ſi prius, quàm ego quid de ea ſentiam, ac eius præcepta tradere aggrediar, aliorum opiniones accurata diſputatione refellam, ut quaſi totius ædificij fundamentis præclare iactis, reliqua inſtituti operis ſubſtructio facilius ad faſtigium ſuum perducatur. Duæ ſunt igitur opiniones de imitatione, inter ſe non leuiter diſſentientes: una, quæ in ſua tantum natura, quancunque nacta ſit, imitanda mirifice ſe ſe oblectet, extrinſecus, quo melior fiat, nihil quærens omnino: altera, quæ contra ad alterius imaginem ſe totam conformare, atque confingere prorſus ſtudeat. quam unam imitandi rationem ita ſuſpicit, itaque admiratur, ut in quo opere cuiuſque generis optimi authoris impreſſa, in quibus apte poſſit conſiſtere, ueſtigia non agnouerit, quanquam id tale ſit, ut ex cæteris ornamentis nihil ei ad omnem commendationem deſit, nihil deſideretur amplius, illud ſe tamen poſſe cumulate laudare perneget. Neque enim ego quenquam eſſe arbitror, qui, cum res, atque artes ferè omnes naturam ducem ſequi, atque imitari magiſtram uideat, tam à rerum omnium, atque artium inſtituto, atque conſuetudine abhorreat, ut nullum huic facultati in rebus agendis uſum, per quam cæterarum rerum uſus maxime comprobatur,

attribuat omnino. Quid enim quæso aliud est tota agri colendi cura, atque studium, quàm naturæ ipsius non adumbrata, sed expressa quædam imitatio? Illa agrorum siccitatem cœlesti humore tollit, homines uero, quod possunt, id ipsum irrigationibus, efficere conantur. Quod solum natum est pinguius, id etiam multo est feracius, itaque in eo, quod ui illa naturali careat, hominum solertia stercorationem excogitauit. studiorum omnium moderata cessatione adhibita, ad susceptum munus promptius conficiendum, multo alacriores, atque ardentiores redduntur homines, id quod in nouali agro prudens seruauit agricola. Quoniam uero natura nihil sempiternum, nihil perpetuum habetur, omniáq;, quæ in has auras semel producta sunt, ad interitum suum ut aliquando perueniant necesse est, aliud illa deficienti sufficit ad longioris temporis propagationem. quo modo arbores tum insitione, tum plantatione ab agricolis quotidie reparari uidemus. Sed ut ab agro ad ciuitates, atque ad nobiliores hominum artes me referam: Continuo philosophia, quæ est rerum diuinarum, atque humanarum cognoscendarum amor, & cupiditas, non ne in suis studijs naturæ desiderium secuta est? si quidem omnes homines nihil tam natura cupiant, atque appetant, quàm scire, quàm intelligere? leges uero, quibus hominum societas incolumis, atque integra conseruatur, non ne & ipsæ quoque in uetando, atque imperando ad naturæ rationem sua iussa constituuntur? illa enim, quod honestum est, maxime tuetur, atque am

plectitur, ab eo uero, quod turpe sentit, longe abhorret. hæ uero bonos præmijs, supplicio sontes affici iubent. In uniuersa uero dicendi arte quid aliud Rhetores attendunt, quàm ut eius præcepta omnia ad naturam ipsam accommodentur? Continuo enim oratori aut ab exordio, aut etiam fine, incipiendum esse præcipiunt. quorum utrunque cum natura maxime facit. nam qui incitato, ac grauiter commoto animo agit, irati naturam sequens, subito in aduersarium irruit, ac quasi, antequam gladium stringat, ad manus uenit. Qui uero sedatius, ac tranquillius agunt, eorũ est proprium exordiri. in quo aut auditorum animi statim conciliantur, aut etiam reuocantur, si aliquo modo fuerint abalienati. quod totum item à natura est. quæ hominem docet, ut in eo, quod petat, obtinendo, continuo, atque in ipso actionis ingressu petitioni suæ studere incipiat, ac auditorum cum ad reliquam dictionem, tum ad rem concedendam faciliores sibi comparet. Narrandum est breuiter, quin in re nota ne narrandum est quidem, propterea, quod natura ueritatem paucis contineri pernouit, ac ea, quæ optime nouerit, fastidit, si sæpius doceatur. Partitur item causam suam orator in pauciora capita. quasi uero natura totam fabricam suam in pauca rerum omnium primordia dispertiens, non illud facile commonstrarit. Confirmare sua, aduersarij contra argumenta infirmare, atque debilitare debet orator, quod natura ipsa ad uincendum potissimum ostendit, suas adaugere quenque debere uires, aduersarij uero,

quantum possit, infringere, atque comminuere. Commode autem digredi à re, aut dicto aliquo auditoris animum defessum recreare, non postremum oratoris est officium, quia uidelicet naturæ satietas in iisdem, ac perpetuis rebus excitatur, atque commouetur maxime, defessa autem natura aliqua recreatione reficienda est, si eam integram ad rei susceptæ finem feliciter perducere uelimus. Postrema uero orationis pars ea est, qua auditorum animi maxime commouentur, cum eos aut ad odium, aut ad misericordiam perorando traducimus. quæ duo cum natura maxime consentiunt. Probe enim natura comparatum est, ut quisque pro errati, ac sceleris genere in ipsum reum aut leuius ad misericordiam commoueatur, aut acerbius ad iram inflammetur. quorum utrunque eius orationis partis maxime proprium esse solet, ut aut ea ex aliqua æquitate misericordiam reo comparet non minimam, aut criminis atrocitate illum in eam inuidiam adducat, qua longe copiosius condemnetur. uniuersa autem oratio ad Trasimachi ætatem nuda, ac rudis, quæque tantum animorum sensa exprimeret, imperite, atque negligenter est perducta. nulla enim in uerborum collocatione iucunditas, quæ de industria conquisita esset, nulla concinnitas ad aures quoque oblectandas prorsus sentiebatur. Trasimachus ad delectandum auditoris animum, numerum solutæ quoque orationi primus admiscuit, quem postea Isocrates secutus longe hanc numerorum rõnem moderatiorem effecit, quia sciebant naturam hominis, quæ numeris cõstet, è

cœlo ductam, quasi unde facta erat, numerorum dulcedine maxime delectari, id quod in poëtis, ac musicis longe facilius comprobatur. Medendi uero ars, cui uitæ recuperatio debetur, non ne & ipsa à certissimis naturæ experimentis profecta est? nam quemadmodum à canibus uomitionem, atque à ciconia excrementi prouocatam deiectionem ex inferioribus partibus, sic ab hirundinis suctu sanguinis missionem mutuata esse facile uideri potest. Quid autem pictor, quid statuarius, cum ille pingit, hic format aliquam imaginem? nonne quo propius ad naturam, aut hic celo, aut pennicillo ille accesserit, eo etiam laudem feret illustriorem? Neque uero uilioris artificij facultates hac quoque imitandi ratione caruere. Veteres nauem fabricati sunt. si quæras unde formam eam sint mutuati, ab auibus sumpsisse se respondebunt, nam remi alarum loco perbelle, perq; apte dispositi, totum corpus ad cursum, quasi auem ad uolatum impellere uidentur. unde etiam scriptores dixere nauem uolare. contra uero de auibus, ijdem remigium alarum usurpare non dubitarunt. Quin etiam ut in auibus, sic in nauibus rostra sunt dictæ, ac utriusque nomen (ne quid similitudinis omittam) quàm penè idem sit, quis non intelligitur. nam si primam tantum alterius literam tollas, alterius integram uocem remanere uidebis. Sed hæc hominum sunt, quæ subsequuntur animalium. Coruus ita articulatam uocem in salutando Cæsare aliquando protulisse fertur, ut illud penè fefellerit, ac pro homine acceptus sit, et nosti quàm rau=

ce, quàm aspere incrocitet. ad quam item uocem effingendam (ut nunc complures in hoc genere auiculas omittam) Coruo Psyttacus nullo articulo obscurior habetur, ita enim apte, & explicate utrique literas omnes exprimunt, ut, si non uideantur, eam uocem prorsus hominem sonare credas. Vnam simiam in hoc genere præterire non possum, quod animal quàm natura, & facie, & gestu ridiculum effinxit, tam ei mirum ad omnia imitatione effingenda artificium adiunxit. Omnis autem administrandi imperij ratio duplex sit. Vna, cum solus Princeps, altera, cum ciues ipsi remp. communiter gerunt. hæc in formicis, illa in apibus constantissime cernitur? Quid uero quòd ne arbores quidem artis huiusce expertes remansere, quæ tantum abest ut alienam naturam refugiant, ut eam etiam prorsus
" induentes, suam quasi dediscant. ac (ut inquit Ma-
" ro) mirenturq; nouas frondes, & non sua poma.
Omnia si denique diligenter animo perlustrabimus, nihil tam humile, nihil tam abiectum in naturæ opere uniuerso reperiemus, cui natura ipsa non aliquid attribuerit, ad cuius quasi regulam aut uiuendi, aut agendi rationem dirigat, atque contendat.

Quæ cum ita sint, ut quicquid agatur, id ad alicuius naturæ aut suæ, aut alienæ rationem omnino agendum sit: iam uideamus utrum alienam tantum, an nostram propriam naturam (quemadmodum à nobis initio est propositum) sequi debeamus imitando. Ac quod ad eos, qui in sua tantum cuique manendum esse censent natura, quibus id argu

mentis conuincere conentur, primum uideamus. id igitur isti duabus rationibus obtinere magnopere contendunt, una, quòd imitando nulla spes sit uincendi, altera, quòd naturæ uis nulla unquam sit afferenda. nam quod ad uincendum attinet, sic argumentantur. cum omnis laus, ad quam quisque suapte natura ducitur, in una uictoria sit posita, in uicto autem nihil honesti, nihil non contempti esse uideatur, ea autem imitationis sit ratio, quæ à uictoria longissime sit, si quidem imitandi studium nunquam se sic acuet, sicq; incitabit, ut quod imitetur assequi, nedum superare possit, sequi affirmant, ut qui hanc unam uictoriam affectant, quam omnes naturæ ui, atque impulsu uehementer affectant, ad nullam aliorum imitationem eos agere debere magis, quàm ad suam propriam. nam imitatorem perinde agere dicunt, atque ille pictor, qui suis coloribus alicuius rei imaginem exprimere conatur, qui nunquam tantum artificium, nunquam tantam cum manu diligentiam adhibebit, ut ad id imitando tam propè accedat, quin ei semper ad ueritatem multo supersit amplius. qui si contra libere, atque ex sua mente, & uoluntate, ut ei magis uidebitur, aliquid à se effingat, longe facilius contingere posse, ut eam laudem assequatur, quam alium sequendo nunquam attigisset. Pari item ratione in eo equo faciunt, qui liberior ex carceribus se se in cursum agens, quiq; nullis habenis obstrictus, sed suopte & cursu, & studio ad uincendi gloriam impulsus, eam multo facilius assequetur, quàm qui dorso hominem ferat,

ac quaſi ad eius rationem pedem ponere cogatur. nam qui in ſcribendo ſtylum ſuum, ſuum ingenium ſequatur tantum, qui naturæ ſuæ quaſi ueſtigijs currat, non ad alterius rationem ſe ſe agat, aut quicquam attendat alienum, longe eam laudem, quam omnes mire principatus affectant, facilius aſſecuturum eſſe affirmant. quare etiam ad ſuam ſe quiſq; magis naturam propriam imitandi ſtudium omne ut reuocet, atque in ſe uno totam illam, quam ad alterius exprimendi imaginem adhibeat diligentem rationem, ut conſtituat, præcipiendum eſſe ſtatuũt. Naturæ autem repugnare, atque eam in contrarium flectere, tam eſſe impium clamitant, quàm ſi more gigantum, cum dijs bellum geratur, cuius quanta uis ſit, nihil inquiunt attinet diſputare, cum plane ſciatur, ſi qui maximo ſtudio ab ea uel longiſſime aliquando abductus ſit, atque per multum temporis ſpatium in alieno permanſerit, ut ei primum ad eam recurrendi facultas oblata ſit, eam tam auide arripere, quàm quod auidiſſime. nam, ut inquit Hora-
„ tius, Naturam expellas furca, tamen uſque recur-
„ ret. Quaſi uero Cicero & Cæſarem L. F. & C. Cottam non magnopere commendet, qui ſuo utrique dicendi genere delectati, alienum contempſere. cum neque item Curionem improbet maxime, qui quenquàm non magnopere ſtuduerit imitari. quibus ſuis rationibus quid efficiant, uideamus, ac etiam ad eorum imitationem, quoniam in eius præceptis uerſamur, id quàm pauciſſimis fieri poſſit, uideamus. Ac quod ad uictoriam attinet, quam nullam ex hoc

imitandi studio reportari posse contendunt, continuo id istis demus, quod tamen paulo infra secus accidere, ut ipsi quoque nobis concedant, facile conuincemus: Sit inquam ita, ut qui imitetur, eo semper, quem sequatur, longe sit inferior, nunquam eum æquet, nunquam superet. Certe ipsi mihi hoc dent necesse est, ut inter se ipsi quoque imitatores suam laudem habeant: quam, qui cæteros anteibit, assequatur. fiet enim quasi cum qui in cursu contendunt, in quo cum plus uno primus esse non possit, qui tamen à primo reliquos, aut qui saltem aliquos post se reliquerit, ea, qua potest, gloriæ parte contentus discedat, nam quanto isti longius imitatorem mihi relinquunt ab eo, quem sibi proposuerunt ad imitandum, tanto mihi in eo spatio occupando, ac propius ad uerum accedendo maior cum cæteris imitatoribus gloria ostentatur. ut si, quem primum locum cum multis conor, assequi non possum, comites certe in eo imitandi studio complures possim longe superare, quando primus locus non tam à nobis auide est expetendus, ut secundum, & tertium prorsus aspernemur. Ac iam illum quoque, quem imitemur, & facile æquari, & superari etiam posse interdum, comprobemus. Certe ut isti dicunt, in naturæ rebus effingendis tardissima est hominum ars, atque ingenium minime impigrum. Sanè tamē horum utrunque usque eo uires suas intendit, ut cum naturæ opere horum opus interdum recte conferri possit. Siquidem memoriæ proditum esse à doctissimus uiris legimus sæpius, Zeusim Eracleotem pictorem eius ætatis

excellentissimum uuæ racemum ita suo artificio ad naturam expressisse, ut ad eum aues, tanquam ad uerum cupide aduolitarent, ac rostro etiam sæpius appeterent. Hoc loco istos frontem uideo contraxisse, atque grauiter esse perculsos, quando qui historiam accusent, nihil habeant, habent tamen adhuc quò confugiant, nescio quid anguli, facile enim inquient, fuit tam belle auiculas fallere, in ea præsertim re, quam mirum appeterent in modum. quod non ita illi ipsi in puero acciderat effingendo, qui manu altera uuam gestaret, altera baculum teneret, nam si id quoque illi euenisset, potuit pari ratione puer baculo auiculas ab uuis absterrere. Age auiculas omittamus, & ostendamus non iam animantem ullum rationis expertem, sed ipsum hominem, atque eum etiam hominem, qui omnium minime debuit, in eundem errorem esse inductum. Ferunt iidem auctores istum ipsum Zeusim, cum in eo certamine uuæ racemum à se eo artificio, quo est à nobis supra dictum, factum protulisset, ac ab aduersario uelum in tabula mirifice depictum afferri uidisset, aliquantulum moratum, uelo illo id tegi ratum, quod uuæ suæ opponeretur, tandem dixisse. Ecquando uelum istud tollis? ad quam uocem, cum Parrhasius (cum eo enim in id certamen uenerat) arrisisset, tum plane sensit se in ueli imagine maxime esse delusum, atque ita illi uictoriam sua sponte facile cessit. ut iam ei, quem sequendum sumpserit, bis parem habeamus imitatorem. Quid uero si hunc ipsum etiam superiorem, atque adeo longe superiorem eo, quem sit imi-

tatus, probatissimo istos conuincam exemplo? at hoc quoque quàm facile præstem, uide. Omnia Catulli ea, cuiusque generis, scripta sunt, quæ à bonis omnibus maxime probentur. quæ uero in Pelidæ, & Thetidis nuptijs cecinit, longe probatiora habentur, atque laudabiliora. in ijs Ariadnæ destitutionem, ac luctum querimonijs plenum inducit. ea est eius poëtæ pars, si qua alia, absolute perfecta, atque expolita, omnia adsunt ad iniquissimæ iniuriæ querimoniam, atque lamentationem in perfidum, atque ingratum & hospitem, & uirum, ex ijs inquam, quæ in eiusmodi hominem excogitari, quæque dici possunt, nihil non uisum, nihil non dictum, atque obiectum est. at ea etiam dictione omnia sunt exposita, atque dicta, ut nihil ornatius, nihil purius aut exponi, aut dici posse uideatur. Hanc tamen partem integram cum Maro in suam Didonem imitando transferret, tantum abest, ut longissime ab illo relinqueretur hic posterior, ut eum ipse longissimo post se reliquerit interuallo. utriusque carmina suo loco commodius conferentur, cum de inuentionis imitatione agetur, ex quorum collatione id ita esse, tum spero fore, ut facile probem. Nunc ad istos redeo. Cicero gloriari solebat latinos homines sapientius, quàm græcos inuenire, quæ uero ab ijs accepissent, neque ea de nugatorijs, aut inanibus, sed quæ digna iudicassent, in quibus ingenium suum exercerent, longe illis ea facere meliora. quæro ego de istis, quid tum uir tantus aut agebat, aut uolebat aliud, nisi & hoc ipsum, quod in Marone cum latino homine planissime est comprobatum?

& quæ ab alijs egregie essent tractata, posse iterum, & sæpius fieri meliora imitando. qua tota de ratione longe sumus infra copiosius disputaturi, ut iam isti clamare desinant, atque obijcere cessent, qui alium imitando sequatur, nunquam eum esse antecessurum, nunquam primum locum occupaturum. Qui uero pictorem præstantiorem fieri posse eum, qui ad suam mentem tantum & artem, & manum dirigat, quàm qui ad alterius absolutissimam pingat imaginem, constantissime affirment, non ego satis quid efficiant intelligo. neque fortasse isti ipsi prorsus arrident, nam si pingendi libertatem eam appellant, qua in chimera pictores uti solent effingenda, is per me quidem licet, ut etiam, quàm auis in uolatu, iste in pingendo sit liberior. Sin (quod omnes faciunt) eam ideam, quam iam conceptam ad aliquam rectam rationem habeat, pennicillo, & coloribus suis sequi malit, atque ad eam exprimendam omnem artem conuertat, is ab imitatione non discedet. recte sanè, at ea eius erit propria incitatio, in qua etiam si se non æquet, alijs tamen in eo facile præstare poterit, haud inepte quidem, & prudenter. Sed quæro ego unde eam ideam sibi hunc effinxisse uelint. nam si aliunde sumptam affirment, uictos se fatentur: sin à se ipsis desumptam, atque depromptam, magis tueantur; quæro item unde eam satis habeant probatam, quæq; bonorum iudicio, quo uno, non autem nostro proprio standum est, minime improbetur, præsertim cum illud pernotum sit, & coruo sui pulli. Quare etiam pictorum facile princeps Apelles, cum quid tale

coloribus suis à se expressisset, propalàm id proponere solebat, atque in occulto angulo ipse delitescens, prætereuntium sententiam, ac iudicium aucupabatur, cui sic obtemperabat, ut eum ad sutoris correctionem crepidæ fibulam corrigere non puduerit. Quid quòd Cicero, & Virgilius, duo latinæ linguæ splendidissima lumina, cum ea essent & natura & oratione, qua absolutius fieri nihil potuit, quamq; posteri ad imitandum sibi omnes boni facile proponũt, alter tamen nihil egit, quod sua imitatione careret, alter non solum id quoque præstitit optime, sed præcipere non cessat, ad optimorum rationem, quicquid agatur, diligenter esse agendum. Neque postremo equus, qui sessore uacuus, atque habenis ad metam liberior per se stadium currat, eò aut citius, aut etiam celerius perueniet, quàm qui leuem, ac prudentem habeat rectorem. ille enim passim, quò appetitus rapiet, præceps uagabitur: hic, quò hominis, ac uiæ breuioris ratione ducetur, securior peruolabit, facietq; potius, quemadmodum ille ait, Acer &
" ad palmæ per se cursurus honores, si tamen horteris
" fortius ibit equus. & re uera qui ab optimo duce iter suum agat, is id nunquam nisi rectissime conficiet, neque in eo quicquam temere admittet, quo ei aut in caput redeundum, aut quoquam declinandum, aut etiam in medio consistendum sit. Quod uero dicunt, naturæ uim nullam esse afferendam, ac ab ea ne latum quidem unguem esse discedendum, næ suæ nimis isti indulgent naturæ, contra autem permultum detrahunt de artificio. nam si ita sit, Isócrates do-

ctor singularis minime recte Ephoro, & Theopompo discipulis suis cõsuluisse uidetur, quorum utrunque à natura sua, quantum potuit, abduxit. nam cum alterius orationem quasi abunde luxuriantem uideret, alterius quasi uerecunde cessantem, illi calcar, huic frenum adhibens, quantum de alterius luxuria detraxit, tantum audaciæ ad alterius cunctationem addidisse creditur. Neque Demosthenes tantum studij, tantum industriæ, tantum laboris in una tantum litera apte proferenda posuisset, si à natura nunquam discedendum esse iudicasset. nam cum hic naturæ uitio, r, literam nisi blese, ac inepte proferret, tantum ab artificio consecutus est, ut nullam aliam facilius, nullam aptius, nullam decentius exprimeret, atque proferret. At ab una litera ad magnam huius eloquentiæ partem transeamus. omnes isti ipsi Demostheni uim in dicendo à natura tributam esse dicunt. hic si in eo tantum naturæ bono se se continuisset, neque ad artem in cæteris partibus oratorijs transisset, atque se confinxisset, nunquam eum locum, quem primum habuit inter oratores, tam facile obtinuisset. nam nisi à naturali illa sua dicendi ui, atque uehementia ad lenius, ac remissius genus, quoties res postularet, æque descendere, ac dicendi faces illas remittere didicisset, eaq; semper audire uoluisset, neque unquam ad lenitatem imitando se se excoluisset, profecto grauissimus orator extitisset, uerum nunquam primus, ac perfectus. Contra uero Aeschines, si quam habuit à natura dicendi suauitatem, in ea se tantum continuisset, neque fortius illud Demosthe-

nicum dicendi genus interdum esset imitatus, & ipse altera oratoris optimi parte caruisset, neque tam fortasse suauis, quàm etiam elumbis, ac frigida eius oratio sentiri potuisset. Verbis efferuescebat Sulpitius adolescens, ac paulo etiam nimium redundabat. si in ea uerborum luxuria perseuerasset in reliqua etiam ætate, id ei maximo uitio datum esset. hic Antonij consilio ad Crassum se contulit, eumq; sic animo, & mente complexus est, ut breui eo studio, atque imitatione id dicendi genus, quod ei naturale erat, laxum, atque redundans, amplum, ac magnificum perfecerit, quod nũquam solus effecisset. Nam quod ad Cæsarem attinet, res quidem se sic habet: sed hunc ipsum, cum à naturali illa festiuitate sua nusquam discederet, quippe qui in tragœdia quoque lenis esse cogeretur, ut oratorẽ sine neruis, ac parum grauem idem Cicero notare non dubitauit. Cotta uero iam natu grandior ad Antonij imitationẽ se contulit. de Curione autem quid amplius dicam? quàm eum præter unum uerborum splendorem, nihil oratoris habuisse? quiq; penè infinitis uitijs laborauit? cũ neq; tamen eo in loco is sit Cicero, qui Curionem non improbat, quòd parum quenquam imitaretur, sed Antonius, qui ex sua id ageret naturæ dissimulatione.

Quod autẽ ad Antonium ipsum, nihil aliud dicam, nisi quòd doctissimorum hominum sententijs, ac scriptis maxime est comprobatum, non tam eum artis contemptorem, quàm dissimulatorem fuisse optimũ. Hactenus eorum rationibus, qui à natura propria toti pendent imitando, satisfactum esse arbitror, atque

fortaſſe ita, ut ne iſti quidem ipſi, quæ à nobis ſunt in eorum ſententiam diſputata, non omnia probent, ac uera fateantur. Sed paulo tamen, quam ſuam iſti naturam admirantur, atque unam eam ſequantur amanter, eam ſi placet fortius excutiamus. Primum igitur iſti, qui ad ſuam quenque naturam ſcribendo reuocant, quiq; à ſeſe eam nihil diſcedere uolunt, nimis ſtulte ac pueriliter facere uideri poſſunt. Qui imitandi rationem uniuerſam, cuius termini longe, lateq; pateant, intra unius homunculi naturæ anguſtiſſimos fines concludant, atque conſtringant arctius. Qui mihi perinde facere uidentur, atque imprudens agricola, qui ex una tantum arborum ſpecie omnia fructuum genera ſuapte natura creari uelit: id quod ſua ſtultitia exoptare facile poterit, re autem nunquam aſſequetur. Certe uero id magna ex parte obtinebit, ſi artificium, ſi naturarum communio fiat, quemadmodum ubiq; unam arborem inſitione complures fructus, eosq; omnes probatiſſimos ferre uidemus. deinde uero in magnum periculum ſuum iudicium adducunt, qui enim iſti planè perſpectum habere poſſunt, an natura ex omnibus illis partibus conſtet, quæ ad perfectam dicendi rationem pertinent? præſertim cum minime ſibi quiſque notus ſit, neque impeditius quicquam iudicemus, quàm cum de nobis id facimus ipſi. Naturam habuit Apuleius ad eam ſcriptionem, quam continenter eſt perſecutus, at hic rei rationem, quam agebat, aliquam habuerit, conuenerit id dictionis genus ad aſini ruditus. Politianus (quando hunc imitatio grauiſſimum ha-

buit aduersarium) & de rebus grauissimis, & ad familiares complura uolumina scripsit, ubiq; eam naturam dicendo est persecutus, quam eum alijs etiam se quendam esse, aliquando præcipere non puduit. horum duorum locutio tantum abest ut ulla ex parte probata sit, ut ab ijs, qui elegantius scribi uolunt, ne legi quidem, aut audiri possit diutius. Sed fac non imperite sit factum, non pueriliter, fac recte istos sensisse de se se, addo etiam conatum suum omni ex parte facillime esse consecutos, dixerint apte omnes ad suam naturam, non impolite scripserint, necesse tamen erit, illud eueniat, quod Cicero Græciæ euenisse querebatur, ut dum in sua se quisque natura admiretur scribendo, neque ad eum, quem optimum existimet, orationem suam conformare studeat, plura, atque maxime diuersa dicendi existant genera. At dicendi artem, ad quam penè imitandi præcepta omnia constituuntur, à natura ipsa profectam esse, nemo unquam inficiabitur, neque id ipsi unquam inficiabimur. uerum illud constanter nobis tenere licebit, non continuo eam ex cuiusuis hominis ingenio esse comprobatam, sed uix etiam multorum seculorum prudentia, & iudicio in id auctoritatis peruenisse, quo est maxime constituta. Vt fortasse primi illi homines, cum bestiarum more, in agris palantes agerent, qui unam naturam magistram tantum habebant, eam recte sequerentur in agendo, neque aliquid extrinsecus sumerent aut ad agendum, aut ad dicendum. Cum uero longius ætas adoleuisset, ac gens coisset in societatem, quin ignari prudentiores

imitarentur rectissime, nulli dubium uideri potest, id quod nobis, qui iam pridem cum perfectissimis agimus, sine dubio faciendum esse censemus. Alterum uero genus erat, quod tantum imitationi tribuebat, ut nisi in illo opere, quod in manus incidisset, optimi in eo genere auctoris imaginem expressam uideret, etsi id ab omnibus alijs partibus optime constaret, sibi tamen non satis probatum iri affirmare non dubitaret, ut mihi rem cum ijs esse uideas, qui nullum medium adhibeant, in extremis inhæreant obstinate. illi omnia à sua quenque natura, nihil extrinsecus petere iubent ad scribendum. hi contra nisi quod ad aliorum rationem probatissimum in tua oratione senserint, non sunt admodum comprobaturi. Sed ij, qui suam quenque naturam sequi uolunt agendo, satis supra (quemadmodum arbitror) à nobis sunt confutati, atque conuicti. nunc autem illi, qui ita censent, omnia nobis ad alienum institutum esse conformanda, nihil ad nostrum, pari sunt ratione confutandi, atque conuincendi. Ego neque tam inhumanus sum, qui naturæ bono hominem priuare audeá, neque tam fatuus, qui non uideam naturæ uim in omnibus rebus maxime dominam. neque ego unquá C. Cæsarem, nec Cottam, nec Curionem minus probatos habebo oratores, quoniam sua natura maxime sint delectati, sed quòd, in quo ij potuerunt bonos imitari, neglexerunt, non possum plane probatos habere. nam si hoc sit, quod isti uolunt, à se ipso nihil ut sit expetendum, næ cum illis inique actum est, qui primi homines, quos imitarentur, aut in ædibus

ædificandis, aut in suis sensis uicissim proruendis nul=
los habuerunt . quod minime est dicendum, ne natu
ram omnibus in rebus optimam magistram, ac ma=
trem omnium benignissimam, aut in hac parte man
cam, atque imperfectam, aut impiam nouercam in
simulare uideamur . neque hæc ipsa satis cum homi=
ne liberaliter ageret, cum quem liberum procreasset,
in loquendo tamen eum in seruitutem redigeret, si,
nisi ad quasi præscriptam alterius rationem, uel uer=
bum ullum ei proferre minime liceret . Præterea ue=
ro quid in eo omnes auctores tam conuenienter con=
sensissent, cum naturam in omnibus rebus suam cui=
que optimam ducem esse prædicant sequendam ? quid
inquam illud, quod in ore est omnium cum creberri
" mum, tum celeberrimum, Nequid inuita facias, di=
" cas'ue Minerua ? si à nostra deficiendo ad alienam,
atque adeo nostræ maxime contrariam nobis esset con
fugiendum ? Sentio hoc loco istos indignari grauiter,
ac me summæ inconstantiæ, atque etiam præuarica=
tionis accusare, qui modo contra naturam causam
meam egerim tam acriter, nunc uero tota ea dissi=
mulata, sic in eius castra transfugerim, sicq; eius
defensionem susceperim, ac omnibus eam præsidijs
communire cœperim, ut qui totus ab ea stet, quiq;
fortissime unam eam tueatur . hos autem ne mul=
tis morer, ac quasi secum oratio mea, non au=
tem cum illis contendere uideatur, quid ego tandem
de imitando sentiam, ac quam huic facultati sum=
mam faciam, iam explicabo liberius . Ego igitur sic
sentio, & naturæ artificium, & artificio naturam,

ut in cæteris rebus, ſic in imitatione plurimum prodeſſe, atque alterum alterius auxilio omnino indigere, nam qui naturam ſuam, in quo minime mala ſit, ſequatur, eum ualde eſſe probandum, nec quæ ſibi deeſſe ſenſerit, ſi ea aliunde imitando aſſequi ſtudeat, quicquam contra improbandum exiſtimo. ita enim fiet, ut neque naturæ aduerſetur, & aliena, quæ aut ſibi erunt neceſſaria, aut ſuis etiam meliora, minime contemnere uideatur. quæ mea ſententia cum Horatij ſententia maxime conſentit, qui ſic & naturam, & artem in pangendis uerſibus coniungit, ut alterius alteram ope indigere planiſſime teſtetur, cum ait.

„ Natura fieret laudabile carmen, an arte,
„ Quæſitum eſt. Ego nec ſtudium ſine diuite uena,
„ Nec rude quid proſit uideo ingenium: alterius ſic
„ Altera poſcit opem res, & coniurat amice.

Naturam, & ſtudium deſiderat Horatius in poëtis, qui magis naſci, quàm fieri ſolent: quanto autem uerius id in ſoluta erit tenendum oratione? Quaſi uero ipſe quoque Cicero, atque adeo in iјs ipſis, quos iam ſæpe adduco, non idem planius ſenſerit, ſi quidem hic C. Cæſarem. C. Cottam, ac Curionem commendabit, qui naturam ſuam ſecuti eſſent non peſſimam, in eo uero quod aliunde ſumere poterant, ad orationem ſuam perfectius abſoluendam, cum neglexerint, eos ipſos tum minime leuiter improbabat, id quod ille, quiſquis is fuit (quando ſunt, qui Horatium fuiſſe negant) in Lucilio ad hunc modum damnabat.

" Nempe incompoſito dixi pede currere uerſus
" Lucili . qui tam Lucili fautor inepte eſt ,
" Vt non hoc fateatur ? at idem, quod ſale multo
" Vrbem defricuit, charta laudatur eadem .

Laudat ille Lucilij ſales , non ita uerſus compoſitionem . at id eius ætati condonetur , ſic enim tum incompoſite ſcribebant , atque incondite . Ouidius natura uerſus effudiſſe fertur facillime , id quod ipſe quoque teſtatus eſt aliquando . Hic ſi eos ad aliquod diligentioris artis , aut attentioris naturæ ſtudium ſcripſiſſet , ac ſibi in ſua natura tantum non eſſet obſecutus, certe ſuos amores uerſu elegantiore perſequi, ſua autem tempora non tam molliter, tamq; effœminate deflere potuiſſet . Rectius aũt P . Sulpitius , de quo paulo ante ſupra dicebam , qui cum natura ipſa ad magnificum , atque præclarum dicendi genus inſtructus eſſet , uidens tamen ſe eò ſolo naturæ ſuæ bono peruenire non poſſe , ſe ad Craſſum contulit , à quo unius anni ſpatium plurimum adiumenti ad naturalem illam dicendi dignitatem attuliſſe teſtatum reliquit Cicero . Sanè uero cum in omnibus hominibus uix omnia eſſe poſſint , quæ cumulate laudentur, næ is audacter , niſi etiam temere , facere uidetur , qui in ſe uno ea poſita eſſe omnia inſolenter confidat, atque arroget impudenter . Hic à natura factus erit ad docendum , ille magis ut delectet, alius ut grauiter commoueat , accuſationi alius , alius defenſioni , alius ad populum , in ſenatu, alius à natura dictionem ſuam felicius habebit accommodatam . Si quidem natura naſci factum ad omnia, Dijs ſolis contin

gere ſolet. itaque recte ea, in quibus natura defue-rit, nobis noſtro ſtudio, atque induſtria erunt com-paranda. Imitetur autem filium meus imitator, qui cum proceritate, colore, uultu, ore, facie denique tota parentem optimum referat, eius quoque animi uirtutes, ad quas fortaſſe natura minus apte ſe fa-ctum ſentiat, ſuo ſtudio, ſua diligentia in ſeipſum exprimere conetur. quemadmodum in bonis patrijs facere ſolet idem filius, qui non ſolum ea, quæ ſibi à patre relicta ſunt bona, conſeruare, ſed ijs etiam ex trinſecus ſuo ſtudio, ſuaq; induſtria plurimum ad-iungere ſolet. ita meus faciat imitator, cui naturæ bonum plurimum affuerit, id diligenter conſeruabit. ſi quæ uero deſiderabuntur, aut quaſi ad locupletio-rem familiam alendam, aut filiabus dotem compa-randam longe compluribus, ea ſuo ſtudio aliunde bonorum imitatione comparare debebit. Quod igi-tur quiſque naturæ bonum poſſideat, is in eo ita ſe exerceat, is id ita tueatur, ita foueat, ita amplexe-tur, ut in eo cæteris aliquando ſe præbeat ad imitan-dum. in eo uero, quod deſiderabitur, (neque enim nobis ſemper cupreſſus erit pingenda) id arte, atque meliorum imitatione ut corrigat, accurate ſtude-bit. Qui uero natura peſſime imparatus erit (quan do omnibus aliquid conſulere uolumus, etſi cum bo-nis admodum ſentimus, non, ut aiunt, ex omni ligno apte Mercurium fieri ſolere) cui inquam penè tota aliena ſit natura inducenda, ſua contra exuenda, eum, ne ſe quoque uitium ſuum aliqua ex parte cor-rigere poſſe deſperet, fideliter admonemus, ſi ſtu-

dium, diligentiam, amorem in eo adhibebit corrigendo. Quin etiam accidere posse, ut probatissimus, atque maxime perfectus euadat, polliceri possumus fortasse non inepte. qui quasi agrestis arbor faciat, quæ cum nullius tolerabilis saporis fructus ferret prius, per surculum unum alienum in se immissum, ueterem illam omnem acrimoniam exuens, nouos, ac minime insuaues succos recipit, sic ille totus à se se discedens, ac in eum locum probatiorem naturam admittens, atque interserens, aliquando etiam se sentiet è stipite hominem euasisse perelegantem. conetur modo, audeat, contendat, habeatq; in primis, qui uiam monstret, qui fideliter edoceat, uel si omnino cum primis minime excelluerit, certe eò perueniet, ut sui loci haudquaquam pœniteat, neque in postremis, atque contemptis habeatur. Equidem imitationi (ut quod de ea sentiam, tandem planius explicem) id accidisse arbitror, quod cæteris omnibus artibus accidisse constat, ut ea, quæ à sapientibus uiris probarentur, studiosius sequeremur, quàm quæ non satis tuto à nobis essent excogitata, cum periculo experiremur. Quemadmodum in frugibus planissime uideri potest, quæ postquam sunt in usum hominum adinuentæ, nulla gens tam effera, nulla tam elegans fuit, quæ ab ijs serendis, atque colendis ad nouam uictus rationem indagandam animum suum conuerteret. Sic in ædibus ædificandis euenisse, affirmare non dubitarim, in quibus homines primum, ut cuique factum accidebat, ex quaq; materia ad frigus, imbres, niues, atque ardentio-

ris solis æstus depellendos, atque defendendos tectum aliquod sibi constituebant. ut uero ij reperti sunt, qui ad necessitatem illam ædium quoque dignitatem, atque magnificentiam addidere, primam illam simplicem ædificandi rationem auibus, atque feris relinquentes, hanc artis magistræ solam posteri sibi uendicauerunt. Simili ratione in pictura factum esse facile conijci potest, eam uidelicet initio aut ex carbone, aut ex ebuli baccis extremis lineis, ijsq; crassioribus rei tantum, quæ effingeretur, imaginem circunduxisse, postea uero rem feliciter ad distinctiores colores peruenisse, ac non modo ut formæ ueritatem ipsam referret, sed animi etiam affectus, ac ætatem in uultu proponeret explicatam, fidelius obtinuisse.

Qua una perfecte percepta, illa rudioris ætatis lineamenta quasi spongia sunt ex hominum animis, nedum ex gentium usu prorsus deleta, atque extincta. Vt in hac quoque nostra pari ratione faciendum esse facile uideri possit. nam quousque primi rerum omnium auctores non satis probarentur, suum tum cuique ingenium ut experiretur, ac se unum sequeretur, recte fortasse permitti potuit. ut uero paulatim cum hominum ingenia, tum studia usque eo se expoliendo peruenere, ut penè omnia haberent absolutissima, atque perfectissima, ac cuiusque rei quasi certissimam imaginem sibi effinxissent, plerunque ad eorum regulam certissimam agendi rationem dirigendam esse, boni omnes comprobasse uidentur.

Quin etiam in ipso naturæ nostræ bono excolendo nihil prorsus obfuerit habere ad cuius imaginem id

expoliamus, atque perfectius absoluamus, ut omnino hæc imitandi ratio cum hominum studijs, tum etiam naturæ beneficio plurimum profutura sit. Illud autem in primis, etsi postremo in loco positum sit, diligenter etiam, atque etiam erit uidendum, ut, qui siue naturam suam tantum sequatur, siue qui alienæ se quoque commiserit, rei in primis, qua de agetur, naturam attentius obseruet, atque custodiat diligentissime, quemadmodum Maro, qui alio numero, atque uerborum granditate tubam inflauit, cum Aeneæ errores, atque res eius præclare gestas cecinit, alio cum rei rusticæ (ut bucolicum carmen longe hoc quoque inferius nunc omittam) præcepta tradebat, cum eodem tum genere uersus omnia persequeretur. quod de uno scribendi genere dictum, de omnibus dictum uolo. Sed iam qui nobis imitandi sint auctores, quosque duces sequi debeamus, explicare aggrediamur. Optimi igitur in quaque facultate, quorum similes simus, nobis proponendi sunt auctores, ne si, quem sibi quisque ad imitandum susceperit, eum superare, aut etiam æquare, quorum utrunque est difficile, ac perrarum, non possit omnino, saltem eo in loco consistat, quo prorsus iacere non uideatur, ac in ea quoque commendationem aliquam ferat, qui non humilia sectatus, in deligendo recte sensisse iudicetur. Quos autem optimos intelligam, ij planè sunt, qui nobis usu, ac bonorum testimonio maxime comprobantur. Cæsarem in historia Cicero plurimum commendat. Salustium usque eo quidam in Romana extulerunt, ut

illi in ea principatum deferre non dubitarint, cum Liuio lacteum eloquentiæ (ut ipsi dicunt) iam plerique tribuant candorem. Catoni, Varroni, Columellæ (his etiam Palladius aliquo modo, si quis uelit, per me quidem licet, accedat) Asconio, Celso, Vitruuio, in suo cuiq; scribendi genere, atque ordine certissimo non minima laus tribuitur. in uno uero Cicerone (ut Cæsaris nunc testimonium omittam, qui illum non tam de patria, de qua optime, quam de nomine Romano meritum esse testatus est,) omnia, quæ eloquentiæ propria sunt, una omnium hominum, & seculorum sententia cumulatissime sunt absoluta. In poëtis autem Terentium ea commendatio prosequitur, quæ eius fabulas ob earum elegantiam à Lelio, atque Scipione conscriptas esse suspicatur. Plauto nullum maius dari potuit testimonium, quàm cum maiores dixere, musas, si latine loqui uoluissent, Plautino sermone fuisse loquuturas. Seneca autem mea quidem sententia non tam accusandus est, quòd non perpetuo planè ac splendide latine locutus sit, quàm etiam laudandus, atque recipiendus, quod tragœdiæ formam, neque eam admodum contemnendam, qui nobis commonstret, solus remanserit. Catullum, Tibullum, Lucretium, Horatium, Maronem, tantum abest ut boni omnes non magnopere laudent, ut eos etiam nullo fine suspiciant, mirentur, colant. Sed rem hanc totam, si placet, paulo copiosius, atque diligentius pertractemus. Ex ijs itaque, qui ad scribendam historiam (quando hos prius supra nominauimus) se se appli=

cuerunt, tres esse dicebamus, qui in ea facile præsta rent, Cr. Salustium, C. Iulium Cæsarem, T. Liuium Patauinum, qui omnes cum maxime diuersum scribendi genus secuti sint, in suo quisque tamen assecutus est, ut admodum probaretur, nam in duobus primo, & postremo, sanè quædam uirtutes extant, quæ summam illis, quam possident in scribendo, laudem omnem confecerunt. Sed his tamen luminibus uitia quædam ipsorum propria non nullas tenebras offuderunt. ut in Salustio, qui, cum Thucididio more creberrimis, ac locupletissimis sententijs historiam suam exornet, atque illustret, ac in ea dicendi breuitate, quæ historiæ maxime propria est, sine controuersia solus dominetur, nec non locorum, atque personarum mirus sit descriptor, non caruit tamen suis quibusdam uitijs, quæ hisce uirtutibus aliquid officerent. non enim desunt, qui elaboratæ orationis hunc accusent. certe uero permulta hic uerba, quæ prorsus ab illa excultiore, atque adeo sua ætate exciderant, retinere conatur: non enim abduci potest, quin latinam orationem nimis uetustis, atque horridioribus uerbis absurde infuscet, obtenebret, exasperet, atque inculcet. Liuium autem (ut eius candorem nunc missum faciam) magis in concionibus suis summos sibi clamores excitare boni plærique existimant, ac eum illa in parte omnem laudem exhausisse facile consentiunt. Sed hic quoque in eo, in quo maximam laudem assequi uidetur, ne interdum extra suos cancellos (ut patauinitatis illud nescio quid ei condonem) dicendo efferatur, magnum est

periculum.

periculum. cum eo orationis genere in concionibus uti non liceat, quod acre, atque contortum appellatur, ac sæpius usu ueniat, ut milites hortandi sint acriter in rem promptius, ac uehementius gerendam. Iam uero ut de Cæsare agamus, hunc ego mihi ex nostris, in quo omnes historiæ uirtutes elucescant, nihil uitij contractum sit, sine ulla exceptione propono. Nam si in historia plana breuitas maxima in laude ponitur, quis uno Cæsare pura, atque illustri breuitate dulcior, atque planior? in quo ne uerbum quidem, quod aut ad rei planiorem descriptionem desideres, aut ad nimiam luxuriam diffluens redundet, positum esse offendes. Sincerus hic rerum est gestarum pronuntiator, nudus, rectus, ac nullo oblitus fuco, sed suo quasi sanguine coloratus. quin eo ipso, quòd omni orationis ornatu caret, nullisq; ad uenustatem calamistris eius dictio est inusta, multo ornatior, atque uenustior uidetur, ut mulier, quæ suopte bono satis habens ad pulchritudinem, quo minus ad eam cultus adhibeat, eo multo uenustior, multoq; comptior sit. uerba in omni oratione ea maxime esse debent, quæ usu probentur, si uero ad id horum delectus accesserit, nihil tum postea relinquitur, quod orationi desideremus. Quæ duæ res in uno Cæsare maxime enitent, nihil enim uerborum est usu & consuetudine non probatissimum, nihil humile, nihil abiectum, nihil indignum in eius oratione sentitur. Historiæ item oratio ut leni, atque æquabili tractu profluat, non postrema est commendatio. At in Cæsare quæ uerborum lenitas? quàm apta col-

locatio? quæ uero huius æquabilis concinnitas? nihil in eo asperum, nihil incompositum, nihil absurdum offenditur, omnia item sic cohærent, sicq; apte coagmentata sunt, ut emblema uermiculatum imitari eius oratio uideatur. Hæc denique ita cum iusto, ac tolerabili spiritu terminantur, ut ne uerbo quidem productior, quàm par est, trahi, aut angustior, quàm deceat, premi sentiatur: cum in superiorum altero tribus interdum uerbis constricta, fortasse nimis arcte comprehendatur, in altero uix tribus uersibus luxurians sententia longius dilaxetur. Qui autem hunc accusant, quasi omnem historiæ legem in sua historia minime complexum, ij quàm id recte, uiderint ipsi. Equidem cum uno Cicerone errare malo, quàm cum illis sapere, qui cum de hoc ipso agit, sic inquit. Sed dum uoluit alios habere
" parata unde sumerent, qui uellent scribere historiam,
" ineptis gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calami-
" stris inurere, sanos quidem homines à scribendo deterruit, ut ineptos eos appellet Cicero qui uelint manus addere, ac quasi pigmentis circũlinere, sanos, qui ab eo munere suscipiendo sunt deterriti. id quod nulla alia ratione factum est, nisi quia diuinus scriptor omnem historiæ uim in sua historia consumpserit, nihilq; quod ad eam partem scribendi pertineret, aut omiserit, aut non sit omnino egregie persecutus. Hunc igitur mihi, si historiam scribam, sine ulla dubitatione proponam, ad cuius scribendi rationem meam ipse omnem conformem, atque constituam historiæ imaginem. Quæ mea sententia eo quoque no-

mine meo animo longe probatior accidit, quòd idem And. Nauagerium sensisse memoria teneo, postea uero Petr. Bembum hoc ipsum in sua historia fecisse uideo. quorum duorum præstantissimorum hominum auctoritas tanti apud me est, ut cum ab illa maiorum nostrorum ætate discedo, quæ elegantioris latinæ dictionis copiam omnem secum extulit, his & recte iudicandi, & perquam ornate loquendi primas facile concedam. Historicis uno plures sunt, qui de agricultura cum summa laude scripserunt. uerum in Catone multa inania, præter uerborum usum obsoletum, sunt qui grauiter reprehendant. In Varrone autem aliquanto latinus sermo cultior est factus, sed ipse quoque paulo pressior uideri potest, quàm tanta rei magnitudo postularet. Viam tamen si quis utriusuis insistat, non admodum eum improbem, modo eam quibusdam in locis laxiorem, ac paulo patentiorem efficiat eundo. Hos Columella sequitur, sed qui ab utriusque angusta (ut dicebamus) nimis præcipiendi ratione in patentiora præcepta discessit, & ea ipsa cultiori illo dicendi genere, quod magis probatur, elocutus est. Ad hos Palladius accessit, non totus hic quidem fortasse contemnendus, qui non solum ueterum instituta non neglexit, sed suam etiam quandam præcipiendi uiam adinuenit nouam, qui singulis separatim mensibus suum quodq; studium constituit, ac certo quoque tempore quid faciendum, quid non, planissime demonstrauit, in quo rem rusticam non tam edocere, quàm etiam componere est uisus. Vereor ne meum iudi=

cium in certissimum periculum adduxerim, qui tam libere de præstantissimis uiris, quid ego senserim, posteris etiam scriptum relinquere sim ausus. hoc enim qui facit, non tam uidetur de aliorum scriptis iudicium facere, quàm sua ipse scripta, de quibus alij iudicent, in medium proferre. Sed in hoc quoque Ciceronem, quæ imitemur, locupletissimum habemus auctorem, qui idem præclarissime fecit in eo libro, qui Brutus inscribitur. Atque haud scio, an hoc quoque meo periculo studiosis, quod unum attendo, studeóq; maxime, aliquid profecerim omnino, ut post hoc meum iudicium non desint, qui suum quoque, fortasse rectius, interponant, ac quod à me studiosi habere nequiuerint, id mea saltem causa planè sint consecuti. Redeo igitur ad institutum, ac ad eos, qui interpretem agunt, quiq; magis in alieno studio suum studium exercent, quàm aliquid, quod alij interpretentur, eius generis ipsi conscribant. Si mihi igitur interpres sit aliquando agendus, nihil mihi aut Donati prudentia, aut Seruij Honorati diligentia, (ut reliquos minorum gentium interpretes omittam) quicquam obstiterit, quo minus Asconium Pedianum mihi deligam, cuius ad rationem interpretandi totum me conferam, atque adiungam. quod à meo Manutio in epistolis ad Atticum exponendis uideo fieri sane quàm præclare. agát alij per me quod lubet, non se se ostentent, non ab re aberrent, non omnia conturbent, non etiam perperam sæpius exponant, uideant interdum quid dicant, hic uero meus ita recte omnia pertractat, ita planè docet, ut

neque in re facili fastidium creet, neque in difficili non facillime satisfaciat. quin id utrunque ea oratione persequitur, ut uix scias interdum an is sit, an Cicero, qui loquatur. unum in eo tantum desiderari potest, ut aliquando integer alicunde in lucem emergat, id quod à meo Manutio magna ex parte uidetur expectari. In ijs autem disciplinis, quibus singulis singuli tantum scriptores memorantur, facillima in deligendo accidit deliberatio. quem enim fugit, si cui in re medica scribenda uersandum sit, ab uno Celso, uiro mea quidem sententia diuinissimo, nunquam esse discendendum? sin autem in ea facultate, quæ uillas, quæ ædes, quæ templa, quæ urbes ipsas, quales futuræ sint, effingendo præmonstrat, atque repræsentat, operam suam collocarit, quàm ille imaginem sequetur, nisi quam illi Vitruuius constituerit, atque confinxerit? Sed præter eas, quas pauciores commemorauimus, longe etiam plures scribendi formæ supersunt aliæ, quæ suam & ipsæ, cui se adiungant, à nobis imaginem desiderant. nam & agimus cum absente per literas, idq; non uno modo. Artium deinde præcepta traduntur. Postremo incidunt accusationes, uituperationes, suasiones, totidem, his quæ apponantur, defensiones, laudationes, dissuasiones. horum omnium generum imagines, mea quidem sententia aut ab uno Cicerone, aut à nemine alio sunt petendæ, si quidem hic ita eas omnibus suis lineamentis, atque coloribus describendo expressit, itaq; expressas omni orationis ornatu illustrauit, ut in utro sit maiorem laudem assecutus,

non facile dixeris. nam quod ad epistolas, planè scis earum multa esse genera. aut hic unus omnia felicissime executus est, aut quæ non attigit, aut id facere ei minime usus uenit, aut contempsit omnino. Certe si quis, quæ Cicero tractauit, perfecte nouerit, nihil uereor, quin cætera quoque à se ipso possit egregie pertractare. quod Bembus in suis (ut dicunt) breuib. optime comprobauit: qui sic ea in epistolæ formam redegit, ut, cum illa legas, uere latinas epistolas legere uidearis. cum uero præcipit, non tam id agit facile, quod agit, quàm facillime, quàm fideliter, atque distincte. nam si de re multiplici præcepta sunt tradenda, statim ea in sua diuidit capita, partes deinde cuiusq; capitis recto ordine, atque ratione absolutissime, ac minutissime conficit. Sin autem oratio altius tollenda est, atque aut ad iudices causa est perorandа, aut aliquem ad populum ornandum, aut in senatu grauiter sententia dicenda est: aut hic unus omnia egregie præstitit, aut alius nemo. quis enim hoc uidet acutius? quis inuenta suo quæque loco certius disponit? quis ornatius? quis copiosius? quis grauius loquitur? quis item cum causa exorditur aptius? quis breuius, suauius, magisq; dilucide rem totam narrando complectitur? quis suas uires auget fortius? quis aduersarij ualidius debilitat? quis item commodius à proposito digreditur? quis commodius ad propositum redit? quis hoc postremo, & quibus animi acerbius impellantur ad iram, & quibus impulsi lenius ad misericordiam traducantur, aut miserabilius, aut acrius pertractat? in qua

quoque postrema dicendi uirtute maxima quia solus dominabatur, in ijs causis, in quibus plures patroni adhiberentur, eam omnes illi coniunctissimis sententijs deferebant. Res una est uaria, & multiplex oratoria facultas, in cuius aliqua parte qui excelluerint, multi sanè quidem numerantur oratores, qui uero uniuersam eius pertractandæ rationem egregie, ac perfecte tenuerit, cuiq; primas, & secundas, & tertias omnes uno consensu facile concesserint, solus est Cicero. nam si in re humili uersetur, eamq; aut demissius, ut par est, sequatur, aut si ad causæ amplificationem illam ipsam altius tollat, dici non posset, quàm utrunque faciat commode. In magna uero si idem usus accidat, aut hic omnem ad eam extollendam orationis uim, atque illam ipsam luminibus omnibus illustrandam splendidissime adhibebit, aut præterea nemo. Sin autem contra hæc eadem extenuanda sit, nihil hoc humilius, nihil abiectius demitti potest. cum in temperata nihil extrinsecus attingat, quo quidem magis ad hanc, quàm ad alteram partem inclinare uideatur. Duæ sunt res in Oratore, quæ illi maximam laudem afferre solent, dicendi uis, ac suauitas, utra quarum uis in quo extiterit, is certe magnus habebitur orator, utram uero Cicero certius possederit, in dubio relinquitur, nam cum uult, ita auditorum animos suauitate perfundit, ut eos omni liquefaciat dulcedine. Contra, si libet, sic altius eos ipsos defigit, ut in ijs grauitatis aculeos ad diuturnum tempus relinquat. ac ne singula (ut cœpi) pergam suis laudi=

bus tollere, quæ in hoc uno omnia floruerunt, id tantum addam, hoc uno in quouis dicendi genere nihil perfectius, nihil cumulatius, nihil absolutius nec factum esse, nec fieri potuisse, huncq; eum fuisse oratorem tenere possumus, quem Antonius se nunquam uidisse dicebat, quemq; Cicero ipse in suis oratorijs libris optime informat, tametsi is probe, & modestissime dissimulet. Hunc igitur unum in hisce dicendi generibus, ad cuius imaginem scripta sua conformet, atque ad cætera dicendi genera locutionem transferat, quisque sibi proponere, ac deligere maxime debebit. Sed quoniam mihi iam integrum non est, ut poëtas ab oratoribus segregem, quos supra coniunxerim, pergo, ut eos quoque absoluam. tametsi quam difficili, scopulosoq; in loco mihi uersandum sit, planè uideo, cum de ijs hominibus, qui animi uigore ad Deos propius, quàm genere ad homines accedunt, ego homuncio iudicium facturus sim. Sed hæc quoque ioco pluris sit, apud me animum erga studiosos meum singulari officio extitisse, quàm uel tantum meum periculum dissimulando deuitasse. Ego igitur ex tanto eorum numero (est enim penè infinitus) qui in pangendis uersibus se se oblectarunt, paucos admodum reperio, qui ita ingenio floruerint, ita eloquentia præstiterint, ita denique diuino illo spiritu afflati uersus eius generis ediderint, ut digni habeantur, quorum nobis imaginem proponamus ad imitandum. Atque ut ab illis exordiar qui numeris huic, qua uulgo latini loquebantur, orationi coniunctiores sunt: Duo tantum

nobis ex comicorum numero supersunt, M. Plautus, & P. Terentius, ex quorum utroque satis habebis, quod in tuam fabulam transferre possis ad imitandum, nam siue risum quæras creberrimum, quod populo maxime placere intelligo, id ex Plauto sumas licebit. Sed ne risum tamen excedat, erit tibi magnopere uidendum. Sales enim & facetiæ usque eò sales sunt, quoad intra legem suam continentur, cum uero ad scurrilitatem luxuriantur, tum plebeio tantum dignæ sunt theatro. Sin grauitatem in scenam inducere mauis, ac cum summa etiam dignitate delectare, qua uia id efficias, Terentius tibi facile demonstrabit. de quorum utroque plura nihil attinet dicere, quàm quæ ab Andrea Nauagerio in sua in Terentium epistola prudentissime sunt disputata. Latinam quidem orationem paucis quibusdam uetustis uocibus (sic enim ipsi tum loquebantur) declinatis, ex utroque tibi mutuari licebit. lõge tamen eam uberiorẽ Plautus suppeditabit. sterilis enim quodam modo, uel (ut modestius agam de tanto uiro) parcior est Terentius, qui, quæ res illi se offert sæpius dicendam, eodem semper modo, aut paucis admodũ mutatis, an pronunciet nihil laborat. cum Plautus in eo nunquam sit sui similis, nouusq; in noua oratione semper appareat. Politior, ac castior tamen, quodam etiam modo nobilior Terentij locutio omnibus semper est uisa, quæ res una fortasse in eam opinionem homines induxit, ut eius fabulas magna ex parte à Lelio, atque Africano expolitas, uel etiam confectas esse suspicarentur. Comœdiã subsequitur Tra

gœdia, etsi scio alio ordine hanc natam esse. in hac autem si meum iudicium libere proferam, uereor magnopere, ne contra multorum sententiam satis id possim sustinere, atque probare. nam secus, quàm ego sentio, multis iam pridem persuasum esse intelligo. Sed, ne ab hoc quoque deterrear, Nauagerius efficit, qui Terentio hoc modo post multa secula aduersus multorum sententiam in comicis locum suum praeclare restituit. Secum igitur in hoc genere fabulæ plerique pessime actum esse grauiter queruntur, neque id tantum tragicorum paucitate, qui ad unum ex frequenti numero sunt redacti (id enim incommodi cum multis alijs artibus illi commune accidisse, aliquam consolationem habere posset) sed quia, qui reliquus est, ita eius scripta improbantur, ut ne digna quidem sint, quæ perlegantur, ne dum in ullum eum tragicorum numerum perduxerint. utrum autem id ita sit, iam uideamus. Tria sunt, quæ tragœdiæ maxime conueniunt, expectatio, gestio, exitus. horum nihil in tot huius tragœdijs desiderari uidetur. Summam enim hic auditori cum magnarum rerum excitat expectationem, tum illum usque eò suspensum sustinet, ut, quorsum tantus apparatus prius, quàm ad rem ipsam sit peruentum, minime sentiatur. Quod autem ad rei gestionem, aut ea uerbis tantum explicatur, aut etiam re ipsa ostenditur, & ut uera ante oculos geritur. dictionis id quidem genus est, quod satis tolerabile esse uideatur. certe quicquid habet minus purgatæ locutionis, & illi ætati, & eius fortasse nationi potuit condonari, aut tanti

omnino esse non debuit, ut quæ eius cætera multa sunt optima, tam inique ex hominum lectione quasi delerentur, præsertim cum locutionis rationem penè totam aliunde petendam esse præcipiamus. Alterum erat, cum res ante oculos, ut est prius uere gesta, iterum quasi uera geritur. in quo neque hic exlex, aut temerarius est actor. nam etsi Medeam coràm populo necantem filios inducit, item Herculis à patre furenti sagittis confossos, licere hoc quoque per fabulæ legem, sunt qui grauissime testentur auctores, & qui græcam scripsere fabulam, hoc suo arbitratu factitasse constat. At Horatius in latinis aliter sensit. at etiam rectius senserit, & naturam suam, & fortasse etiam sua tempora secutus, ab horum spectaculorum immanitate abhorruerit, subsecuta est alia ætas, atque alius scriptoribus animus est datus. certe neque Horatio iniuriam, neque mihi nouam legem facio, si ad duarum legum alteram subscriptionem meam accommodo, eius non sequor. quasi uero & Terentius à comicorum lege non interdum recedat, & non in fabulam bonam meretricem, socrum nurus cupidam, ac prorsus alienas personas ad quoddã certum tempus minime inepte introducat. Exitus autem is est, qui maxime tragœdiæ conuenit, luctuosus. quin etiam si paulo lætior adhibeatur, non is tamen est, quo minus fabula probari possit. Tragœdiæ una grauitas maxime propria est. hæc autem aut personis, aut re, aut uerbis ipsis contineri, atque præstari solet. Quod autem ad personas, eæ quidem in hunc sunt inductæ, quæ tragœdijs conueniunt,

regiæ, magnæ. Res autem niſi ea quoque, quæ tragœdias excitet. Poſtremo uero ſic grauiter agit, ut neque rei uerba, neque uerbis res perampla deeſſe uideatur. in re enim horribili ubi eius oratio non grauis? ubi non triſtis? ubi non atrox? ubi autem remiſſa? ubi læta? ubi placida? ubi denique cum re tota non conſentit, atque conuenit optime? Tragœdiæ uero grauitatem, de qua nunc agitur, adiuuari in primis grauitate ſententiarum nemo non intelligit. Quis autem uno Seneca in ſententijs eſt crebrior? quis etiam grauior? cum in eo quot uerſus, tot penè grauiſſimæ ſententiæ numerentur, eæq; omnes & ſuo loco, & cum dignitate poſitæ, atque dictæ ſint? Quanto tragœdiæ ſcriptor magis miſericordiam auditori commouebit, quanto rem crudeliorem, ac magis atrocem faciet, tanto ab hoc maiorem ſibi plauſum excitabit, tanto eius gratiam inibit æquiorem. at Seneca cum id exequitur, uſque eò partem illam integerrime præſtat, ut miras inter queſtus acclamationes auditori ſuo commoueat. Chori in tragœdia niſi cum re ipſa conſentiant, niſi pleni ſint ſententijs, niſi æque ſcelus atque dignum eſt lamententur, aut contra, uirtutem laudibus efferant paribus, ij uitio aliquo carere non poſſunt. ubi autem hic noſter legem eam non diligenter cuſtodiuerit, ac religioſe conſeruarit, ubi non ea omnia cumulate præſtiterit, ubi aliquid admiſerit, expecto, qui me doceant. quod tantum abeſt ut facile poſſint, ut (ſi cum hoc aliquando æquiore agant animo) in ijs ipſis choris ſcribendis noſtrum græcos omnes, qui extant, ſuperaſſe fatean

tur, necesse sit. id uero mihi in hoc uiro permirum uidetur, quòd cum tot fabulas, easq; tam copiose omnes perscripserit, nouus tamen semper appareat, nūquam sui similis. neque qui, quod à se antea sit dictum alias, in alium item mutuetur locum. ut quasi amnem imitetur, cuius idem perpetuus sit cursus, quæ tamen aqua semel præterlapsa est, nunquam relabatur. Vt inique, atque haud scio an impie isti facere uideantur, qui tam ob paruam causam unicum poetam ne legendum quidem esse contendant, siquidem totum hominem leuissima de causa prorsus tollere, belluarum magis, quàm hominis est omnino. Equidem cum in hoc genere plures scripserint, cæteriq; omnes prorsus interierint, resq; tragica ad unum hunc redacta sit, huic, cui melior fortuna pepercerit, ab hominibus quoque parcendum, atque in quem eum locum ea ipsa posuerit fortuna, in eo ab ijs quoque retinendum esse, facile censeo. Iam uero Catullo in eo genere carminis, cui ex syllabarum numero hendecasyllab. nomen est inditum, ne primas facile concedam, ij efficiunt, qui in obscœnum Deū tam lasciue, tamq; urbane iocantur. Sed post eos, uel unà etiam cum ijs primum locum per me quidem licet ut teneat. persalse enim, & facete genus illud omne pertractat. Dij facerent ut eius opus tam integrum haberetur, quàm ipse in dicendo penè nihil omisit, quod esset desiderandum. At aliter sensit Ioan. Pontanus, & quidem mihi grauissimus auctor opponitur, cuiusq; in eodem numero uersiculi mihi maxime arrident. bellissime enim etiam ipse io=

catur, & urbaniſſime, ſed uereor, ne ad nimiam mollitiem ſe ſe dimittat. Venuſtatem quidem magis laſciuientem, quàm ex aliqua parte grauitatis dignitate temperatam non diſſimulat. Primum autem locum in elegia Tibullum ſcribendi ſuauitate ſibi uendicare putamus. neque ſit nunc, qui illi aut Ouidium, aut Propertium conſerat. quorum uterq; omnino quaſdam elegias conſcripſit, quæ admodum non contemnantur. in cæteris uero, quorum longe maior eſt numerus, alter aut ſe iuſto demiſſius agit, aut ita cum numeri, tum uerborum nullo prorſus delectu habito uerſus pangit, ut ſæpius quicquid in buccam in carmen conijciat. Alter uero, aut rei difficultate, aut numero quodam aſperiore paulo horridior habetur. cum in Tibullo penè lectiſſima omnia, & propterea etiam facillima legantur, cadantq; ita eius numeri leniter, ut magis concinne cadere non poſſent: ac, in quo primam laudem acquirit elegia, hic ita apte uagetur, itaq; compoſite diuerſa connectat, ut in re multiplici, ac peruaria integrum, tamen ac perpetuum, quàm longum eſt, filum exiſtat. Quod Franciſcus Molſa planiſſime ſenſit, qui ad huius imaginem optime omnium uerſus faciebat. Horatius in duobus carminum generibus egregie uerſatus eſt, Lyrico, & hexametro: ſed non illo quidem grauiore heroico, quo diuinus Maro: ſed qui longe eſt, cum ad amicos abſentes ſcribendum, tum inter præſentes colloquendum, familiarior: in quorum utroque qui illi ſimilior eſſe ſtudebit, recte probabitur. ut in Lyrico meus Flamminius, tametſi nimis cito artem

illam desiuit. in illo uero altero, in quo ita laxis numeris astrictam orationem incedere dicebam, ut penè libere ingredi uideretur, Bonamicus, Lampridius, Priulus, qui tamen & ipse aliò hæc studia conuertit ad sanctiores literas, necnon etiam Manutius noster, qui egregie eo quoque numero ad amicos scribere consueuit. sed quoniam in hac quoque parte dupliciter uersari dictum est Horatium, & cum ad absentes scribit, & cum agit coràm, nolim in hoc, quò præsens oratio refertur, quispiam mihi Iuuenalem audeat obijcere. Nam Persium nihil uereor. nam cum ad castigandum, quod in eo fit maxime uersuum genere, duæ uiæ sint omnino, is aut iudicio non sano, aut natura praua ductus odiosiorem sibi delegit, quæ est, ut perpetuis iurgijs, ac pœnæ metu proposito peccantem ad sanitatem traducere conetur, in qua accusandi ratione ita sæpius acrem castigatorem, atque asperum agit commonitorem, ut magis ad grauius delinquendum, ac etiam ad desperationem reum impellat, quàm ut suorum scelerum quicquam aut pudeat, aut pœniteat. ac ne te multis teneam, cui non id elatum nimis, uel dicam insolens uideri potuit,
„ unde exorditur? Semper ego auditor tantum? nun
„ quam ne reponam? at noster usque eo leniter suum castigando adigit, ut is lachrimas præ pudore non teneat, séq; eo, in quo admonetur, oderit plurimum. quod quidem patris est, illud magis domini interesse uidetur. Ad hæc illud accedit, quòd in latina locutione ille recentior huic Romano concedat, oportet. Quonam tandem, inquit, ille Ouidium mihi reponis?

num hic ex tot uoluminum aliquo inter tuos recen=
seri commeruit? an prorsus, ut qui ad imitandum
nihil conferat, reijcitur? hunc equidem, quod ui=
deam, ex heroidum epistolis (ita enim inscribitur il=
lud opus) atque ex transformationibus possum in ali=
quem locum recipere, quo dignus sit, quem imite=
mur. Sed huius ipsius Medeam audio à summis ui=
ris omnibus in cœlum tolli. ea si unquam in lucem
prodierit, fortasse locum illi alium impetrabit. Iam
uero à Lucretio, si qui aut de anima, aut de rebus
cœlestibus, ac naturalibus aliquid uersibus agendum
esse constituit, imaginem eam sumere licebit, ut nu=
per Aonius tribus de anima libris optime perfecisse iu
dicatur, qui totum eius numerum ita effinxit, ut mi=
hi penè Lucretium alterum, cum eum lego, legere ui=
dear. Ac quoniam ferè nemo est, qui, modo primas
syllabas attigerit, non audeat aliquid in epigramma
te iocari, ac perpauci mea quidem sententia ita scri=
bant, ut iterum legi possint, his quoque maxime pro
uidendum est, ut habeant quo recte imitando se se re
cipiant. hanc autem palmam sunt qui Catullo con=
stanter deferant, sed is quodam suo numero nimis de
lectari uidetur. qui næ mihi quoque probatur, si sua
sponte ueniat. sed uereor ne ui sæpius coactus tra=
hatur in compositionem, certe conquiritur diligen=
tius, & propterea etiam laboriosius connectitur,
atque non facilius comparatur. longe uero maior
eorum est numerus, quanto etiam ignarior, qui in
hoc genere Martialem sequantur. de quibus nihil
aliud dicam, quàm id eis facere sine riuali, per me
quidem

quidem maxime licere. Equidem illos soleo, quicunque ij fuere, qui cum Virgilio in obscœnum Deum tam erudite, tam eleganter lusere, cæteris eius generis scriptoribus facile anteferre. idq; iure optimo facere uideor, quippe qui & inuentione minime uulgari, & dictione, quæ germane latina sit, æque reliquis antecellant. Quod unus Nauagerius & uidit primus, & omnium imitatus est optime. Tria mihi adhuc restant, quibus similitudinis imaginem in poëtis attribuam, Bucolicum carmen, grandius illud heroicum, ac quasi bellicum, & quod inter horum utrunque interiectum est, mediocre, quam trifariam imitandi rationem Maro nobis unus cum abũdantissime, tum luculentissime suppeditabit. hic etenim in uno quoque sic uersatus est, ut in singulis omnibus egregie præstiterit. nam cũ uideret quantam uniuersa Græcia ex tribus præclaris scriptoribus, Theocrito, Hesiodo, atque Homero gloriam consequeretur, minime contentus, si eorum quemuis in suo genere tantum æquasset, omnia unus in se experiri est ausus: quod quidem ingens onus ita ualidis humeris sustinuit, ut quo Græci suum singuli, ac per se quisque, hic solus tria illa scribendi genera fortiter, ac summa cum omnium laude in Latium prouexerit, si quidem in pastoritio carmine humili, atque demisso calamo omnium optime est usus, quas mansuetiores musas suo loco, atque ordine res rustica temperatius excepit, à qua discedens diuina illa diuini hominis tuba altius carmen intonuit, cum heroicas uirtutes, atque arma inuicta iisdem perpetuis uersibus grauissi-

me eſt perſecutus. Sed de poëtis hactenus, iamq; ad inſtitutum noſtrum redeamus. Hi ſunt igitur ſcriptores, qui ſuo quiſque genere maxime probentur, quoſque ipſi ex bonorum omnium ſententia ſequendos eſſe ſtatuimus. qua uero id ratione fieri debeat, deinceps altero, & tertio libro planiſſime (quemadmodũ arbitror) demonſtrabitur.

Bartholomei Riccij de imitatione ad Alfonſum Ateſtium, ſuum in literis alumnum, Herculis Ferrariæ Principis filium,

LIBER SECVNDVS.

PROPERANTI mihi Alfonſe Princeps ea, quæ ſcribere inſtitueram de imitatione, hoc ſecundo libro abſolutius explicare, in mĕtem uenit uereri, ne mea hæc omnis opera fruſtra ſumeretur, né ue cultius dicendi genus ante, quàm ad ſuum ſummum perueniret, aut meo, aut quouis etiam maiore ſtudio contineri poſſet, quin retro præceps collaberetur. nam cum paucos admodum uiderem, qui illi ſtuderent, multos autem qui obſiſterent acerrime, ac non parum etiam aſcenſus ad eius perfectionem reſtare perſpicerem, facile in hanc ſuſpicionem adducebar, ut magnopere uererer, ne magis inde, ubi nunc ſita eſt, eloquentia, iterum ad imum deijceretur, quàm quod reliquum erat aſcenſus, ſuperaret omnino. cuius quidem mei iuſtiſſimi metus rationem omnem ut planius explicem, paulo mihi altius eſt repetendum. Eloquentia igitur, quemadmodum memoriæ proditum eſt, cum primū eſt nata, de rerum omnium more paulatim, ac longiſſimo temporis ſpatio ad ſuum ſummum peruenit. nam à regibus (de latina enim nunc agimus eloquentia) ad Ciceronis ætatem, in quo uno ſanè conſtitit, ac quicquid habuit & decoris, & uis, id omne in il=

lo explicauit, septingenti plus minus, intercedunt anni. si quidem tantæ difficultatis est, ad perfectionem unum quodque suam peruenire. floruit illa quidem L. Crassi, et M. Antonij oratorũ ætate, sed in uno Cicerone maturitatem suam consecuta, eam postea tam diu retinuit, quoad diuina illa diui hominis uox per summum flagitium erepta, atque interclusa est. uno uero Cicerone de medio iniquissime sublato, usq; eo de dignitate sua paulatim est deiecta, ut primum barbariem omnem in se recipere, deinde, quasi hoc parum esset. in alienam linguam tota commigrare coacta sit. in quorum altero quàm diu consederit, nihil attinet dicere, cum eo nouo sermone uulgo omnis adhuc utatur Italia, &, ut uideo, perpetuo sit usura. in altero uero multa quidem consenuit, atque contabuit secula, si quidem ab Augusti interitu (ut quanto possum eam longius reuocem) paulatim obscurari cœpta, non multos post annos in eam, quam paulo supra dicebam, barbarorum colluuiem demersa est. quo quidem eius miserrimo, ac calamitosissimo tempore ea pessime conscripta sunt uolumina, quæ ut malæ herbæ, quæ lætissimis frugibus innascuntur, densissimas bonis illius felicissimi seculi auctoribus tenebras offuderunt. Ex quibus tamen, quando Dij uoluerunt, sensim caput efferre cœpit, tandem enim aliquando, atque adeo post multa secula Laurentius extitit Valla, qui sic de illa est meritus, ut qui quàm optime, longe uero eo quoque melius quòd totam oppressam, atque sepultam offenderat. Post hunc Paulus Cortesius (etsi longo fortasse post interuallo)

huic quoque præsto affuisse uidetur. quid ille tamen profecerit, non satis constat. Certe cum Politiani æqualis esset, aduersus eum, ac reliquos eius ætatis eruditissimos uiros, sed parum disertos, eloquentiæ dignitatem per imitationem esse restituendam, fortiter contendit. extat eius epistola ad eum ipsum Angelum Politianum in hanc sententiam cum ualde erudite, tum etiam pereleganter conscripta. His autem Adrianus accessit, qui postea (ut nostri loquuntur) Cardinalis fuit, qui & ipse eloquentiæ lumina, & insignia quædam, quibus distincta maxime illustris fieret oratio, satis apte demonstrauit. Hunc autem ipsi (si tamen hoc parum de me ipso per meam modestiam mihi licet agere) secuti sumus, qui apparatu nostro, ut aliquid huic facultati consuleremus, magnopere contendimus. utrum autem id simus assecuti, aliorum iudicio relictum uolumus. Ab altero apparatus nostri anno Marius Nizolius exiuit in medium, qui & ipse facultati isti certe plurimum profuit. Postremo etiam meus Zanchius, qui uniuersas latinas uoces satis paruo uolumine complecti est ausus, cum neque tamen multi præterea alij interim defuerint, iiq; eruditissimi, atque ornatissimi uiri, qui qua id ratione potuerunt non parum opis in hanc dicendi facultatem studiose contulerunt. Ex quibus ex iis, qui proximi decessere, quatuor mihi in primis occurrunt, nulla unquam singuli satis laude commendandi, Andreas Nauagerius, Petrus Alcionius, Christophorus Longolius, Iulius Camillus. Sed Nauagerius eo iudicio uir fuit, ut nulla in re, quam

ipse scripsisset, quanquam in ea cæteris omnibus facile satisfecisset, sibi quicquã satisfaceret. quare etiam eueniebat, ut non ita crebro ad scribendum accederet, quin etiam, quod moriens secum habuit in Gallia, ubi patriæ suæ legatus decessit, paucis horis ante quàm moreretur, ante oculos suos comburi iussisse fertur. hic autem quicquid habuit, quod quidem plurimum fuit, id totum habuit à natura, in quo si uel mediocre studium adhibuisset, nulli dubium est, quin reliquos omnibus scribendi uirtutibus facile superasset, certe, quod perrarum est, in eo uiro non defuit, ut in utraque scribendi ratione æque egregie excelluerit. Alcionij autem dictio sic ea quidem composite, atque naturaliter fluebat, ut cum maxime Ciceroniana esset, ea tamen ab eo sumpta esse, nulli sentiretur. non enim eam scriptionem consectatus est, quæ locutionem integram, atque adeo periodos ipsas in suam orationem quasi de industria transferret. sed neque ipse scripsit multum, aut non is est semper, qui de exilio agit. Christophorus Longolius & breui satis multa scripsit, & quod ad locutionem attinet, eam uiam secutus est, qua quicquid ei dicendum accideret, id quasi ex Ciceronis ore dixisse, ac eius lingua, ut sua usus esse uideretur. quod genus dicendi etiam tũ, cũ moritur (moritur.n.adolescens) sic probauit, ut nulli dubium sit, quin si ad iustos annos uitam perduxisset, in dicendo facile omnium princeps extitisset. Iulius autem Camillus cum & ipse minime inepte scriberet, aliam tamen rationem à scribendo, qua facultatem hanc maxime subleuaret, sibi adinuenit, nam cum

præter latinam dictionem, & ad abstrusiora intelligendum, & ad rem inter se quasi per sua capita optime constituendam mire natura factus esset, in id omne studium suum contulerat, ut ad facillimum omnium usum omnem de eloquentia rationem suo ordine descriptam constitueret. inde regium illud theatrum exiuit, tametsi nondum ad eam rationem descriptum, quam in animo conceptam habebat. ea autem erat, ut quærenti primum quid de quaque re copiose diceret, locos ei uberrimos offerret, deinde quo id ordine, atque dispositione tractaret, facile demonstraret, Qui uero ea omnia egregie ad Ciceronis rationem dicerentur, tertio in loco copiosissime subministraret. Sed ab hoc tanto, tamq; nobili studio multi primum casus iniquissime eum auerterunt, deinde sacrarum literarum desiderium hominem inuasit, postremo mors ipsa totum nobis eripuit, nam cum ego hanc partem agerem, is Mediolani apud Dominicum Saulium repentine moritur, uehemente (ut creditur) apoplisia suffocatus. Sed iam redeo ad eos, qui nobiscum adhuc feliciter agunt, quorum ope, & studio eloquendi ratio, & facultas maxime uiget, ac floret. Ex quorum numero ij mihi occurrunt, quos summe probem, duo, qui cumulate scribendo quotidie de eloquentia optime merentur, Iacobus Sadoletus, Petrus Bembus, Pola Britanus, Cardinales. Qui autem & dicendo, & docendo duplicem hanc laudem assequuntur, Ioannes Baptista Egnatius, Pierius Valerianus, Rom. Amaseus. Laz. Bonamicus, Petrus Victorius, Barthol. Lathomius,

Ioannes Strumius. de quibus omnibus omni uirtute prӕditis uiris nihil eſt, quod à me expectes amplius, quàm quod aut eorum ſcripta, aut ex publico loco uiua uox probe de ſe omnibus teſtatum relinquit. Cum non deſint tamen neque uiri complures alij, neque etiam optima ſpe adoleſcentes, qui in ea ſuſtinenda, & fortaſſe ad ſuum ſummum etiam extollenda optimam operam nauare poſſint. in quibus Bernardus Nauagerius ſumma uir eloquentia, id quod etiam ex ea oratione, qua ſplendidiſſime Andream Gritum Principem Venetiarũ in funere publico laudauit, facile perſpici potuit, Benedictus Rhambertus & ipſe hoc genere mirifice excellens, Bernardinus Maſeus non tam patria, quàm etiam dictione uere Romanus, Daniel familia Barbarus, lingua, atque oratione planè latinus, Pompilius Amaſeus Romuli F. qui dicendo parentem optime refert. Griſoſthomus Zanchius, Duo.M.Antonij, & Flaminius, & Maioragius, in Ariſtotelis paraphraſis uterque latine, atque pereleganter conſcribendis. Ex quorum alterius iam pridem extat in diuinӕ philoſophiӕ duodecimum, alterius mox in quatuor de cœlo libros fuſior atque dilucidior edetur explicatio. meus item Manutius, Aldo patri diligentia & induſtria comparandus, ingenio & uirtute anteponendus. Iulius Scaliger, Ioan.Omphalius. Ioach. Perionius, qui primus omnium recte ex grӕcis conuertere didicit, an docuit magis? non omnium minimam prӕſtare poterunt operam. Ex ijs autem, qui adoleſcentes, ac ӕtate penè pueri, atque infantes

ſunt, dicendi autem elegantia penè natu grandiores, Maſeus frater, Gibertus Corregius, Quercenſis, M. Fannianus, Mutius Calinius, Syl. Scaliger Iulij mei familiariſſimi filius, tuq́; adeo in primis Alfonſe Princeps: qui omnes adoleſcentes non ſolum in optima ſpe ueſtrorum ſtudiorum, ſed etiam in ſumma. doctiſſimorũ hominum admiratione poſiti eſtis. Sed ne ſingulos recenſeam, qui aliquid, atque adeo plurimum dicendo ualent; cum item ſciam Coradum Regij lepidi, Lucæ Aeternum, Ferrariæ Guarinum, & Giraldum, Vincentiæ meum Griſolum optime docere, Benedictum autem Accoltium, Franciſcum Gonzagam, Alexandrũ Farneſium Cardinales & ſcribere, & loqui peræq; ſplendide, neque Herculem patrem tuum minime infantem eſſe me prorſus fugiat, uel ex eo tempore, cum admodum adoleſcens ſic apud Pon. Adrianum cauſam ſuam perorauit, ut illi orationi magnopere omnes acclamarint, Pontifex autem cauſam integram facile adiudicarit, Frãciſcum denique Oliuam minime ignorem in hac dicendi ratione omnium ſplendidiſſime uerſari, atque tanta huius integritatis reuerentia contineri, ut in eum etiam, ſi quem uel inter loquendum minus latino interdũ uerbo ſenſerit uſum acerbius inuehatur, ne inquam omnes, qui hanc dicendi facultatem colunt maxime, nominatim appellem: ex omnibus gentibus atque in primis ex uniuerſa Italia huic numero maior quoque numerus adiungatur, per me quidem licet. felicius ſit, quàm ego audio, hoc politioris latini ſermonis ſtudium, & amor,

Roma, Neapoli, Bononia, Mutina, Mediolano, Verona, Patauio, Venetiis. Ex uniuersa denique Ethruria quantum potest & splendoris, & elegantiæ accedat: tot tamen, ac tanta sunt, quæ huic grauissime aduersantur, quæque quasi obsessam infensissime oppugnant, ut hi fortasse ad eam gloriam, qua nunc maxime floret, quoad nobiscum agant, feliciter conseruandam satis esse possint. ubi uero decesserint (qui quotidie meliores auferuntur) quæ spes reliqua est, qua totam paulo post prorsus non timeam interituram? nam qui posteris facultas hæc deinceps propagari possit, duæ uiæ sunt omnino, scribendi una, docendi altera, quorum neutrum à nostris satis abunde præstari nimis certo scitur. nam qui docere optime sciunt, qui multis partibus longe plures sunt, quàm quos paulo supra commemoraui, aut eius studij laborem summum, aut indignitatem non minimam diutius ferre non possunt, præsertim tam eis exili mercede proposita, atque ea ipsa suo sæpius tempore minime dissoluta, interdum etiam improbissime abnegata. Quid? quod ex ijs, qui docent interdum etiam stultorum ciuium improbitate, qui auctorum eorum interpretationem ab eis postulant, qui pessime de latino sermone sunt meriti potius, quàm id in hanc admittant, ludos deserunt, se se in otium referunt, à publico munere abstinent. Qui uero in scribendo pari possent ratione uersari, neque ij sua quoque difficultate quàm ob rem id officij minime præstent carere uidentur, nam cum ad illud otium multa sint necessaria, neque illi tamen ex suis

ſcriptis ullam utilitatem percipiant, aut à ſcribendo prorſus ceſſant, aut parum omnino ſcribunt, eáq; interdum ſecum interire ſinunt. ſed cum his paulo liberius etiam agatur, res eis undique abunde ſit: ſcribant inquam iſti, & commode etiam ſcribant, innumerabilia conficiant uolumina, gloriam ſuam adament, quantum tamen ſcriptio ualeat ad hanc, quam quærimus ſummæ eloquentiæ opem ferendam, iam pridem cognitum eſt, cum Ciceronis ipſius diuina illa tot ſcripta multa ſecula iacuerint contemptiſſima, idq; in ea ciuitate, in qua & nata, & alta, & diu feliciter dominata eſſet eloquentia. Illud adde, quòd ſi qui adoleſcentes hiſce humanioribus ſtudijs maxime delectentur, ac breui in ijs plurimum ſint progreſſuri, copiasq; noſtras maxime cum ſcribendo, tum etiam docendo ſint adaucturi, continuo eorum parentes rei augendæ, quàm orationis expoliendæ multo auidiores, eos ad alias facultates, & à paleis (ut ipſi dicunt) ad grana compellunt colligenda. in quo ipſo quantum de uiribus noſtris detrahi, tantum aduerſariorum adaugeri ſentimus. Iam uero, quàm mihi ab aduerſarijs ſperandum ſit, cum à noſtris ipſis non uno laboremus modo, facile eſt cuique uidere. à quibus ſine ullo dubio cum longe plura, tum etiam ſtudioſiora, quàm noſtra, ſunt omnia. nam ut à philoſophis exordiar, qui aut ſuo marte, atque ingenio de philoſophia loquuntur, aut ſcribunt, aut qui ueterum græcorum ſcripta latina ſe facere arbitrantur, cum in ſuam linguam ea conuertunt, horum primum infinitus eſt numerus. aſſidue dein-

de & scribunt, & docent, quàm autem utrunque & spurce, & contaminate, difficile est dictu. His coniuncti sunt medici, qui & ipsi bene sunt multi, & in opere admodum assidui aut in pharmacis suis conscribendis, aut in disceptando utra salubrior medicina adhibeatur grauissime ægrotanti, in quo aliquando pestilentiori oratione utuntur, quàm morbus ipse est, cuius curationi ipsi sunt adhibiti. Iuris uero cõsultos quis audeat numerare? sola hæc quidem facultas una cæteras alias artes simul coniunctas, cum hominum, tum uoluminum ipsorum numero facile superat. at hi quoque, quorum leges tam elegantissime sunt conscriptæ, quàm etiam æquissime sunt perlatæ, non modo impurissime & loquuntur, & scribunt, sed legum etiam splendidissimis luminibus suapte barbaria tantum officiunt, ut non solum non intelligantur, sed iam penè legĩ sint desitæ. quantum autem isti, aut etiam quanti doceant, frequentes eorum scholæ facile indicant. certe istis multis partibus, quàm nostris maiora semper proposita sunt præmia. Age uero illis, qui testamenta, qui pacta, qui conuenta stipulantur, quæ barbariæ colluuies passim fora omnia possidet, atque occupat, quæ infantia non eloquentior? quæ proluuies non mundior? quæ autem fœdior, quæ absurdior, quæ tetrior fex? qui etiam (si dijs placet) de industria uerbum nullum recte proferre conantur. Quæ quidem pestis circunforanea aut uno omnis ciuitatis consensu in ultimas insulas asportanda, aut in culeum consuenda, aut æneo tauro leniter

comburenda esset, ut quando recte loqui contempserit, planè mugire perdisceret. Nam quòd nostri artem suam, ut cæteri faciunt, minime profiteantur, magno id quidem fit cum eloquentiæ detrimento. sed multo id grauius tamen est, multoq; letalius, quod ab ijs, qui docent, huic infligitur uulnus. nam cum ciuitates magistris carere non possint, eos ex eorum numero ludis suis illæ præficiunt, qui id plerunque pessime faciunt, quorum qui sint auctores, quos in scholis fœdissime interpretentur, aut quam uiam in docendo ineptissime sequantur, pudet proferre, ex quo tanta eloquentiæ calamitas inijcitur, tantus morbus, tantum, tamq; præsens uenenum in totum eius corpus diffunditur, ut sexcenti Cicerones eam incolumem conseruare non possent. Quæ quidem publica pestis usque eo iampridem emanat, ut priuatas etiam ædes sua contagione fœde coinquinet, atque pestilenter inficiat. quis enim hodie apud primarios ciues eorum liberos docet, nisi qui aut leguleius, aut medicus futurus sit? quibus quid tandem cum bonis literis, atque cum eloquentia esse possit, ipsi, quorum res agitur, uiderint primarij ciues. Equidem qui operam dat, ut cytharœdus fiat, quomodo rethoricam alios docere possit, non satis uideo. Quantum autem ab italica lingua (ut de nostris tantum agam) damni, ac calamitatis iam pridem huic inuectum sit, atque adeo in dies inuehatur magis, difficile est dictu. Si quidem & in nobilissimis ciuitatibus iam publicæ academiæ celebrantur, quæ ad italici sermonis rationem omnes disciplinas

traducere conantur, & ex omni ordine multi reperiantur, qui, quæ latina sunt, in suam linguam conuertere non cessent, eoq; iam uentum sit, ut multa Ciceronis uolumina cõfecerint. ex quo uno tanto, tamq; nefario scelere non solum eloquentiæ, sed latinæ rei literariæ uniuersæ crudele exitium afferri uidetur. non enim iam pridem multi desunt (ut illud istis etiam condonem, quòd sua ista cõuertendi ratione optimos auctores misere dilacerent, ac infeliciter discerpant) qui cum ignorantiam suam sic excusent, tum etiam laborem hunc fugiant. Quid mihi iam tantum studij, & laboris ponendum est in latina lingua perdiscenda, cum iam in mea habeam multa, ac breui cætera sim habitura, quæ latina sunt, omnia? Postremo huc accedit, quòd longe id amplius est, quod ei restat ad suum summum ascendendum, quàm quod adhuc confecit ascensus, in quo uno superando longe etiam fortioribus, quibus eò ualide tollatur, opus est humeris, quibus quàm pessime imparata sit, iam omnes uidemus. Quæ cum ita sint, ut ab hac nostra omnia exigua, debilia, caduca, contra ab eius aduersarijs maxima, uehementissime perduratura, ac postremo rem in summa etiam difficultate propria uersari uideam, nihil cuiquam mirum uideri debebit, si ego id magis ueritus sum, ne hæc rursum ad imum reuoluta celerius relaberetur, quàm ut ad suum summum perueniret, sperarem omnino. Quem meum tamen tantum, tamq; iustum metum, magis mihi ad huic recte prospiciendum, quàm ad prorsus de ea desperandũ susceptum

esse uolo. Quare eos omnes, qui opem huic afferre possunt, eam ne negent rogo, atque oro, longe copiosius scribant. doceant quoquomodo possunt, studiosius. uiam alijs fideliter commostrent, eos etiam non ad paruum itineris spatium comitentur, quasi de suo lumine omnibus cupientibus lumen accendant. Conspirent, qui boni sunt ubiq; dicendo, in huius sanctissimæ reginæ rempublicam conseruandam, atque tuendam, omnem operam, curam, diligentiam in hac una augenda, atque latius propaganda ponant, atque defigant. Equidem (quantum in me erit) si modo aliquid in me est, curabo, ne id hæc à me ulla ex parte desideret, nam & scribendi, & docendi, quàm diu uel mihi licebit, officio perfungar, nunc autem, quod exorsus sum, de imitatione scribere pergam, ut prorsus absoluam. Cum igitur tria sint, quæ uniuersam eloquentiam constituant, inuentio, dispositio, locutio, totidem etiam in rebus imitationem uersari, necesse est. Primum enim ad optimi alterius rationem inueniendum est, deinde quicquid inueneris, recte, atque ordine constituendum, postremo, ut eloquaris, ac curate laborandum, nam siue inuenias quid, siue id inuentum constituas, siue postremo eloquaris, certam in omnibus uiam ut habeas, ad cuius rationem ea omnia peragas, in primis erit tibi diligenter prouidendum. quod quemadmodum in omnibus faciendum sit, hoc secundo, & toto tertio libro abunde explicabitur. Sed quoniam res omnes aut eædem sunt omnino, aut similes, aut contrariæ, continuo quæ eædem sunt prorsus, neque inter se quic-

quam discrepant, nihil ab imitatione adiuuari posse uidentur, nam rem prorsus eandem agere, quam alius agat, semper erit idem agere, nunquam imitari, ut qui libros (quemadmodum dicunt) imprimit, qui quidem in suis formis componendis facile habere poterit, ad cuius imaginem, atque adeo imagines eas componat, sed cum unam (quod aiunt) torculari in folium semel expresserit, ac perget infinitas exprimere, in nulla earum ulla erit imitatio, eædem semper erunt, à prima nihil ultima discrepabit. si quis item ita ridicule insaniat, ut Daphnis mortem defleat iisdem uersibus, quibus Maro, nec literam ullam cō mutet, & dicat se Maronem imitatū esse, quis hunc continuo centum non coniiciat Anticiras? at mutet, addat, detrahat, iam tum sui aliquid habere poterit. uerum si quid simile, aut contrarium transferat, tum prorsus imitatoris nomen assequetur. Nam cum omnis res aut simplex, aut multiplex sit, in multiplici tantum imitatio dari uidetur, ut in inueniendo, constituendo, loquendo, quoniam non uno modo inuenimus, constituimus, eloquimur, in simplici autem non ita, nam quæ simplex sit res, potest illa quidem aliunde ad se conficiendam imitationem sumere, à se autem ipsa, si iterum agatur, nullam. una tantum latina sit lingua, eaq; (ut rectius illi ominer) optima. qui ea lingua loquatur, quia sola sit, in ea nullam habebit imitationem, sed tantum latine loqui dicetur. at sit (ut est) multorum generum, sit grauis, sit tenuis, sit, quæ horum inter utrunque posita est, mediocris, uolubiliter fluat, interpunctis,

atque interſpirationibus diſtinguatur, pura ſit, atque leuis: contra etiam dura, ſeuera, & ſi quæ alia ſunt genera: cui horum ſe quis addixerit, recte imitator dicetur, quoniam illud probarit, cætera contempſerit. Sed quoniam crebro nobis accidet, ut quæ dicta ſint prius, eadem ſæpius dicenda occurrant, qua id ratione recte fieri poſſit, locus poſtulat ut pluribus explicemus. tametſi cum de locutione agetur multa etiam reſtant dicenda. Qui igitur in eo argumento uerſabitur in ſcribendo, quod ante tum quiſpiam alius occuparit, ac ſuum ſibi uſu uendicarit, aut id aliena, aut ea ipſa, qua is id perſequitur lingua, erit ei faciendum. ſi in aliena id faciat, aliquo modo faciliorem, ac magis tutam ſcriptionem ſuam habebit omnino, nam ſi quid ex ea in ſuum ipſe uſum, ac commodum paulo liberius tranſtulerit, non cõtinuo omnium accuſatio, neque reprehenſio ei ſubeunda erit, quando legenti altera fortaſſe lingua minime nota eſſe poterit, deinde uero, quòd iam pridem bonorum more, atque conſuetudine id uidetur ſine ulla offenſionis culpa fieri poſſe. quemadmodum cum græcis Plautum, & Terentium feciſſe conſtat, qui in ſuas latinas fabulas ex græcis fabulis locos integros transferre non dubitarunt, quin eorum etiam alter ex duabus græcis unam ſuam latinam aliquando ſibi effecit integram. Clamet ille uſque licet furem, non poëtam fabulam dediſſe, hocq; magis eſſe contaminare, quàm ſcribere fabulas, inſimulet, longe ſemper equidem Lelij, & Scipionis iudicium, quàm ueteris poëtæ obtrectationem fecerim pluris. at Maro

nimis frequens in Homero est, nimisq; apertus, qui partes ad uerbum penè innumerabiles in suam æneidem transferre non dubitauit, ut in Aeneæ tempestate, quam totam ab eo surripuisse criminantur. neque item Cicero non ex omni Græcia, quicquid ei libuit, minus in sua scripta compilauit: recte sanè uterque, & prudenter. sed multo etiam plura sumpserit Maro (neque enim illum unquam surripuisse fatebimur) tam id apte, tam cum re sua, tam cum natura facit ut potius ex eodē fonte, unde etiam Homerus, quàm ab ullo græco exhausisse dicendus sit, ac quod ad tempestatem attinet, mihi noster in ea optime & fingenda, & describenda, non solum nihil ab Homero sumpsisse, sed eum etiam longe superasse uidetur. Quid enim quæso horridi habet Vlixes, cum naufragus ad litus natans eijcitur? nam cætera sunt, ut in tempestate, placidissima, at noster in ipsius etiam tempestatis apparatu legenti terrorem incutit, in re autem ipsa (Dij boni) quid horridius? quid miserabilius ab eo carmine, Talia iactanti stridens aquilone procella, usque eò, cum Neptunus mare totum cieri sensit, aut scribi, aut fingi potest? nisi isti naturam ipsam quasi Alexandrum imitantem sibi effingant, qui uti se à solo Apelle, sic hæc ab Homero tantum, quicquid mirum ediderit, depingi patiatur. hoc item modo de Cicerone est dicendum, qui quod à græcis sumpsit, non tam id ad latinam orationem locupletandam, quàm etiam ad id ipsum, quàm græci ipsi, splendidius ornandum, sumpsisse constat. Quorum ego & iudicij, & doctrinæ facile principum uirorum sen=

tentia tantum abest, ut de hac mea quicquam decedam, ut in ea magis confirmer, atque constituar ualidius. Neque hoc, quod ex aliena lingua sumi potest etiam cum dignitate, bonorum testimonio comprobauimus, id tantum de particulis quibusdam quasi decerptis, sed totum etiam rei quantum est argumentum uel unius, uel multorum id sit auctorum, in nostram orationem transferri posse, bonorum item exemplo constanter asseueramus. Plato dialogum de amicitia scriptum reliquit, latina oratione eam quoque partem integram Ciceroni placuit illustrare. in quo studio quid uitij contraxerit ne græci ipsi unquam dixerint. Aristoteles, Panetius, de officijs cumulatissime scripserunt. tantũ abest, ut horũ auctoritate Cicero quicquá ab ijs ipsis scribendis officijs deterritus sit, ut nihil illis scripserit splendidius, nihil effecerit absolutius. Quæ tamen scribendi facultas uniuersa duas in primis cautiones habere uidetur, ne prorsus in ea quisquam furti nobiscum agere possit. una si quicquid ad aliorũ æmulationem tractandum sumpserimus, id inuentione locupletius efficiemus, altera, si nostro id instituto, atque ordine prosequemur meliore. Theocritus Pharmaceutriam, hoc est, excantationem amatoriam scripsit, idem Maroni aliquando efficere usus uenit. in quo argumento noster longe melius uersatus est. nam quod ad inuentionem attinet, sæpius inania, ac puerilia Theocritus garrit. Maro autem non nisi quod se maxime deceat, agit. pari autem ratione fit in ordine, in quo noster magis appositus esse non posset, cum græcus inconstan-

ter agere uideatur. Quin illa quoque, si quæ ex eo Maro mutuatus est, ita is commode facit, itaque apposite suis adiunxit, ut ea potius in suum locum restituta, atque repetita, quàm à quoquam ablata, atque accepta esse uideri possint. Si uero in eadem lingua sit idem argumentum, & materia pluribus explicanda, id quidem non parum erit adiumenti, si alius uersibus, alius ea oratione, qua uulgo loquimur, solutiore, illud dicendo exornet, modo dictionis genus ea facultas recipiat, atque in se admittat, quemadmodum cum Catone, ac Varrone Virgilium in re rustica fecisse manifesto apparet. nam qui historiam uersibus scribant perpetuis, non satis commode, atque ex usu facere uideantur, sicuti etiam neque adhuc, qui eam dialogo persequatur, quisquam est inuentus. huic autem integrum arbitror futurum, utrum quam ipse sibi commode constituerit, an eam, in qua non inepte uersatus sit alius, uiam persequi malit, modo latine, modo ornate, modo splendide quantum rei dignitati conueniet, rem explicet, atque eloquatur. etsi propria magis omnino tuta uidetur ad furti suspicionem omnem deuitandam. Verum si paria sint omnia, res eadem, lingua, & orationis genus non dissimile, continuo aut cum ijs scriptoribus nobis res erit, qui in ea non omnia uiderint, qui in constituendo parum egerint apte, qui denique nullo pronunciarint ornatu, aut qui hæc omnia egregie præstiterint, ac nihil omiserint, quod cuiquam desiderari possit. cum superioribus longe nobis erit facilior quasi concertatio, relinquetur enim semper pars

non exigua, in qua aut inueniendo locupletiorem, aut instituendo compositiorem, aut dicendo magis illustrem orationem nostram comprobemus. ut si quis pictor, quemadmodum apud Herculem patrẽ tuum factum uides, gigantum bellum aduersus deos penicillo rudi, atque impolito informet, quod postea doctior manus excipiat, atque addendo, componendo, colorando longe admirabilius, magisq; conspicuum effingat, atque exprimat. in quo uno efficiendo, qui doctiorem manum adhibebit, plurimum in eo adiumenti sibi relictum esse sentiet, quòd, quem facile superet, propositum habebit aduersarium. Romulum Amaseum, quem uirum iam sæpius honoris causa nomino, cum Bononiæ eius auditor essem, in hoc genere studij sum admiratus, nam quoties inter explicandum (ita ut fit) historiæ pars aliqua in præsentem partem incidisset exponenda, etsi in omnibus ille sui quidem semper erat simillimus, uerum si eam tamẽ ex aliquo scriptore minus eleganti, atque impolito, ac parum etiam composito sumptam habuisset, quantum eam cum apte instituendo, tum omni elegantiæ splendore dicendo illustraret, atque componeret, dici non potest. Sin autem prudentissimus scriptor, quique aptissime constituat, atq; splendide eloquatur, locũ nostrum prius occuparit, eumq; ita totum communiuerit, itaque suum effecerit, ut nullus accessus, nulla ad eum accedendum pateat uia, neque ad eum iure æquo repetendum actio ulla nobis relicta sit, res ea quidem primo aspectu duram, atque difficilem uidebitur habere tractationem, sed non eius tamen erit

negocij, ut ego, & posteri mecum omnes quicquam deterreamur, quo minus de ea, quoties usus ueniat, uel commodissime uerba facere possimus. at si Cicero uirum fortem laudarit, ac omnes eius laudes (ut cætera omnia) & inueniendo argute, & instituendo cõposite, & dicendo luminose expresserit, atque illustrarit, si acciderit ut tibi idem faciendum sit, non continuo hærebis? non quid prius, quid posterius dicas, aut quomodo id dicas, dubitabis? non etiam, atque etiam uereberis, ne ad eum, tanquam ad scopulum aliquem dictionem tuam illidas? Rem equidem si negem summam difficultatem habere, ac in perangusto uideri uersari loco, imprudens sim, nisi etiam impudens. multum est enim atque adeo plurimum, si quis sciens fructuum, prius in pomarium ueniat, ac ei libera facultas data sit, ut inde unumquodque, quod ei bellissimum uideatur, ad mensam suam cohonestandam deligat, atque decerpat. sed cũ res tamẽ rectius consideratur, minime se talem interius probat, qualis extrinsecus apparet omnino. siquidem tanta uis honesti, tantaq; rerum omnium copia est, tam multiplex constituendi ratio, tam eloquendi uaria, atque ampla facultas, ut semper aliquid, atque adeo multum relinquatur, quo summa cum dignitate aut inueniendo, aut instituendo, aut dicendo pro modo uti libere possimus. nam quod ad rem inueniendam pertinet, qui quæso tam à recta mente aberrabit, ut quæ cuiusque rei dicenda sint omnia excogitare, omnia uidere se posse fateatur? non multa, atque etiam interdum non pessima se su

ſpicetur omiſiſſe? Equidem antequam hæc hominum noua inuenta ſcirentur, tormenta (ut ita dicam) militaria, nauigandi certa illa in omni tempeſtate locorum ſcientia, librorum deſcribendorum ars uberrima, auium ex auibus & natura, & artificio inimicis regiæ uenationes, uitrei quaſi oculi, temporum per horas ad ſonitum certiſſima dimenſio, ex ephippijs certus pedum appenſus locus, & cætera eius generis propè innumerabilia, à recentioribus hominibus cum ad ſummam hominum uoluptatem, tum ad maximam utilitatem excogitata, hæc inquam quàm diu in hominum ignoratione latuere, ut multa, in tenebris iacuere, ut uero in lucem hanc, atque in uſum humanum doctiſſimorum hominum ſtudijs uenere, ita uno omnium gentium conſenſu in cœlum tolluntur, ut cũ antiquitate certare, niſi eam etiam ſuperare poſſe uideantur. Arcum uetuſtas ad longiorem, atque uehementiorem ictum excogitauit. recentiores id tormenti genus, quod baleſtram uulgo appellant, ad eum adiunxere. noſtra autem ferè ætate horum omnium uehementiſſima, quæ ſua item lingua uulgus uarie ſcopetum, archibuſum appellat, nec non reliqua eius generis grandiora tormenta, cum ad maximam in conflictu ſtragem edendam, tum ad urbium ipſarum mœnia impotentius uerberanda, ac demolienda ſunt adinuenta. quorum itẽ omnium primo uis ignea lentius ſe ſe agebat, ac antequam pillulam ſuo illo impulſu emitteret, quaſi ſuo lumine, ut eam deuitaret, hoſti commodius ſignificabat, nunc autem eò proceſſit id artificij, ut prius

mortem sentias in latus, quàm ignis lumen ullum ui deas, ut rerum omnium ferè semper aliquid superesse possit, quod prudens addat ad inuenta. Ad hæc accedit, quòd non una, atque eadem est omnium rerum inueniendarum ratio, & modus. Cicero Milonem cædis reum fortissima oratione (si eam habuit integram, quæ pro Milone legitur) defendit. at Brutus idem effecisse, sed alio idem effecisse modo dicitur, neque fortasse imperite. Quid uero si Hortensius eam quoque causam perorasset, num ei quasi ad alterius eorum utrius ingenium inueniendi ratio conclusa, atque circunscripta sequenda esset? ut non solum multa addi ad aliorum inuenta, uerum etiam alio illa ipsa modo inueniri, atque excogitari facile possint. idem autem euenire in re ipsa constituenda neminem arbitror non uidere, cuius rei Cicero nobis locupletissimus testis esse potest, qui artis præcepta multis modis tractauit, iisq; omnibus quàm commodissime. Pari item ratione dicendum est de elocutione, de qua in tertio libro, qui totus de illius præceptis est conscriptus, abunde à nobis dicetur. Ac profecto cum posteris longe iniquius actum esset, si natura primis hominibus omnia prodidisset, atque optima quæque deprompsisset, nec quæ eius summa est prudentia, quicquid prouidet, quicquid homini studet, id omne in communem, atque æquam omnium utilitatem prouidisset, atque comparasset. rerum deinde ordo, atque constitutio nimis in angustum adduceretur. Eloquentia uero infans, & inops, atque ab oratione pessime imparata esset, si unum

quodque hominum, unaquæque ſententia, uno tantum ordine, atque una tantum ſignificatione, conſtitui, atque dici poſſet. Quoniam uero paulo ante fructuum inducta eſt ſimilitudo, horum ſtudiorum alia eſt, atque cæterarum rerum copia, atque ubertas. in illis enim quod ſemel decerpſeris, non niſi ad annum plærunque idem operare licebit, in his uero noſtris ſtudijs, ubertatem lætiſſimam, atque perpetuam, ac ſemper æque fructibus iiſdem arborem poſſidemus incuruescentem, ex qua quantum cuique ſatis ſit, ſua deligendi facultas permiſſa eſt. Ergo & actio in Verrem, & ſententiæ in Antonium, tota denique Ciceronis multiplex tum ſuadendi ratio, tum de moribus diſputatio, tum ad familiares, atque amicos conſcriptio (nam quid de arte fieri poſſit ipſe demonſtrauit) perapte, neque indecore iterum, & ſæpius tractari potuit. Quid hoc quæſo inquam tam mirum, ſi à ueteribus, ac probatiſſimis auctoribus, aut in ſuis ipſis argumentis, aut aliena ſequentibus, eſt aſſidue factitatum? atque adeo à noſtris quotidie fieri conſtantius uidemus? num ne Saluſtius Catilinæ uitam ita planè, ita ornate in eius coniuratione perſtrinxit, ut nihil in ea, neque ad hominis mores, neque orationis ornatum deſiderari uideatur? hanc tamen eandem Cicero cum Cœlium defendit, illo ſuo ſtilo perſequi non dubitauit. res eadem eſt. Saluſtius autem quàm aptus ſcriptor fuerit, nulli obſcurum eſt. Cicero uero in hac ita, quod res maxime poſtulabat, parcus fuit, ut uitæ tamen nihil omiſerit, ita ornatus, ut eius ingentem turpitudinem

quasi dicendo illustrauerit. Lucretius absolutissimam pestilentiæ imaginem describit. non paruo beneficio deorum immortalium extat liber, legi potest. Ouidio, & Virgilio idem efficere postea placuit, quàm id uterque cum dignitate sit assecutus, in medio est, suum cuique iudicium sit. Manilius Andromedis ad marinum monstrum expositionem describit. idem cum ad eius fabulam uentum est, efficit Ouidius. postremo omnium Pontanus hanc ipsam, cum de stellis agit, fabulam exequitur. doctissimorum hominum est iudicium, longe prioribus duobus Pontanum præstitisse. Sed quid ego alterius partem tantum confero? de stellis minime inepte egit idem Manilius. tantum abest, ut Pontànus eius scriptis ab eis pertractandis sit deterritus, ut ijdem doctissimi uiri facile iudicent, longe eo Pontanum stellas easdem dicendo splendidius illustrasse. Quasi uero qui ferrum quoque malleis exercent, non gladium, ensem, qui lignum dolant, non currus, non dolia, qui ex creta fingunt, non testas, urceos, recte in multas, ac maxime diuersas formas fabricentur, atque architectentur. Vnum est hominis caput, unus pes, ut reliquas corporis partes nunc omittam: eius tegumentum, huius calceamentum iam in tot formas se conuertit, ut in plures Protheus se conuertere non posset. Postremo autem cui nam dubio esse potest, quin ego in hoc meo de imitatione studio idem possim efficere, quod Cicero in artis præceptis effecit, ut alio, itemq; alio modo huius præcepta pertractem, ac meum etiam Lilium Giraldum inducam, qui Bar=

tholomeo Ferrino, Alberto Lolio, ac Herculi Bentiuolio, ut quotidie aliquid tale facere solet, explicet? aut denique Camillum etiam filium faciam, qui hæc eadem præcepta à me parente suo breuiter perquirat? Sed iam satis, quemadmodum ego arbitror, & probatum est in re eadem tractanda, quam alij quoque prius tractassent, imitationem omnino dari nullam, & quid tũ etiam faciendum sit, ut ab omni furti accusatione liberemur, commode demonstratum. Sequitur autem, ut imitationis ipsius præcepta aggrediamur. Continuo igitur, quando perpauci illi quidem sunt, qui in quaq; facultate egregie excelluerint scriptores, qui non aliquid aut culpæ, aut uitij contraxerint interdum, uidendum erit, ut eius, quem imitabimur, uirtutes consectemur. contra uero uitia, quorum facillima solet esse imitatio, perstudiose declinemus. neque enim si Salustio similiores esse uolumus, id magis ex ijs uocibus, quæ illum ipsum minus interdum probatum efficiunt scriptorem, quàm ex eius diuinæ breuitatis uirtute ut consequamur, omnem operam dabimus. neque uero Hortẽsium in una ceruiculæ iactatione magis, quàm in tota illa diuina agendi ratione referre studebimus, ne coquum illum imitari uideamur, qui in cœna præstantissimi coqui ius tantum feruens imitatus est, cætera eius condimenta ne recordatus est quidem. in probatissimis igitur auctoribus quando hos esse dixi, quos nobis ad imitãdum propositos habere debeamus, quæ insignia, quæque admodum rara, atque inepta erunt, ea probe dissimulabimus. quæ uero cum na-

tura, atque usu ipso quotidiano recte consenserint, atque decorum suum habebunt, ea quisque in suum usum liberius conuertet, atque securius usurpabit. Sed cum in simili, atque in contrario uniuersa hæc imitandi facultas (ut supra est demonstratum) uersetur omnino, ac tria proposita sint, in quibus rerum omnium pertractandarum ratio continetur, inuentio, dispositio, elocutio, iam separatim (etsi horum ratio ita inter se connexa continetur, ut alia sæpius ab alia uix separari possit) quid in harum quaque imitatori attendendum sit, uideamus. Ea igitur inuentionis, quod ad imitationem attinet, ratio est, ut ad aliorum imaginem aut similia, aut diuersa nobis adinueniamus. in similibus, ut multi in re pastoritia cum Virgilio musas suas exercuere, ut Marcus Aurelius Nemesianus, T. Calphurnius Siculus, Andreas Nauagerius, persplendide fecerunt. in diuersis, ut in græcis Theocritus, in nostris Iac. Sanazarius, qui utrique ad pastoritiam auenam piscatoriam sibi excogitarunt. nam quod alij in pastoribus suis luserunt, id hi ad piscatores felicissime transtulerunt. quod meus item Hector Cocus in re aucupatoria perbelle olim facere instituerat. Zeusis cum Helenam Crotoniatis effingendam sumpsisset, multas ciuitatis formosissimas uirgines contemplatus esse dicitur, ex quibus singulis quicquid ei absolutissimæ pulchritudinis uisum est, in eam egregio transtulit penicillo. Tucianus id nunc si efficiat in aliqua Venetis imagine depingenda, is recte quidem Zeusim imitatus esse dicetur. multo uero rectius si Her=

culem picturus, totidem robustissimorum hominum corpora ad se adduci iusserit, atque ex ijs omnibus quicquid ad eam uirtutem pertineret, id omne sibi in suum Herculem delegisset. ita in equo, in tauro, in cæteris cuiusque generis animalibus depingendis, si egregios quosque ex quoque genere pictor sibi deligat ad suum absolutissime exprimendum. Sed redeo ad latinos imitatores, atque etiam ad me ipsum (liceat enim mihi de me exemplum aliquando afferre) cum ego inquam essem adhuc adolescens, ac meis ciuibus de publici ludi magistro deliberandum accideret, eam ego mihi causam exercenda stili gratia (ut fit in scholis) sumpsi perorandam, hanc totam ad eius Ciceronis imaginem contuli, quam ipse secutus est, cum legem Maniliam luculentissima, ac prudentissima oratione suasit, uel persuasit potius. Iam uero natu grandior factus totam item eius ipsius Ciceronis alterius orationis imaginem in meam alteram conuerti, Nam cum Herculi patri tuo publico meorū ciuium nomine mihi gratulandum esset, quòd Neapoli à Cæsare & incolumis, & totius honestissimæ petitionis suæ compos rediisset, hanc ad eius imaginē integram, quam ipse Cicero pro M. Marcello ad Cæsarem habuit, totam mihi constitui, is enim in ea Cæsari gratias egit, quòd sibi, quòd propinquis, quòd patriæ, quòd senatui M. Marcellum restituisset, atque condonasset, qui cum id negotij paucorum admodum uideret esse uerborum, multa de Cæsaris ipsius laudibus, quæ cum re ipsa maxime coniuncta uideri possent, percōmode ad iustam orationem in medium

induxit, quam ego in gratulando totam rationem, quemadmodũ arbitror, facile secutus sum, ut enim proposui, de quo mihi esset dicendum, perbelle ad ipsius Herculis facta quædam illustria quasi digressus sum, cui parti ut sensi planè me satisfecisse, ad propositum redij, gratulationem meam confeci, perorauí: somnium uero Io. Cornelij quantũ potui ad Africani uisum per quietem accommodaui. Proxime autem in procemio de Principis consilio omnium meorum scriptorum, quæ apud me alicuius essent pretij, mentionem cum facerem, id ex Ciceronis imitatione feci, qui idem de suis in procemio secundi libri de diuinatione effecit. Ac ne quæ ego omnia ad huius rationem scripserim, hoc loco ambitiose uidear consectari, iam ea, quæ cum ex hoc ipso, tum ex cæteris optimis, omnes facile mutuari possunt, tum quæ multi (quoquo id fecerint modo) sunt imitati, pergam persequi. Verrem Cicero ad Iudices nouo, atque admirabili accusandi genere repetundarum damnat. Ex quo uniuerso iudicio multa sumi possunt, ad quorum imaginem similis causa rectissime conformetur, quemadmodum Venetijs olim uidisse me recordor. nam cum uir nobiliss. ciuem suum male remp. gessisse, atque socios expilasse ad iudices accusaret, ut singula eius crimina exposuerat, ac uehementer insectatus erat, sub ea statim tabulas recitari iubebat, suis locupletiss. testib. unumquodque eius crimen ex ordine comprobans, quod quidem agendi absolutius institutum ex Cicerone in ipsum Verrẽ sumptum fuisse nemo non uidet. Antonium in senatu grauiss. ac per-

petuis orationibus acerbiſſime idem exagitat Cicero. quis ex his locis, qui aliquam diligentiam adhibeat, multa in ſimili cauſa ſibi non ſentiat habere ad imitandum? In Vatinium teſtem omnia congeſſit hominis impuriſſimi crimina. In Piſonem inuehitur tanto animi impetu, tam acri, ac conſtanti accuſatione, tam perpetua ſcelerum omnium criminatione quanto nuſquam alias acrius. Catilinam teterrimum ciuem non prius inſectandi finem facit, quàm eum ex urbe eiecerit, hoſtem iudicarit. quæ ſingula pari ratione non pauca afferens, ſibi ſumet prudens imitator. quid autem in Ligariana ironia illa? in Cluētiana Saſſiæ impudiciſſimæ ac ſceleratiſſimæ fœminæ turpitudine? quid Deiotari? quid Celij? quid Murenæ defenſione facilius ad imitandum? propè infinita ſunt in eo genere reliqua, ex quibus in pari cauſa multa cuique ſuppeditabuntur ad eam cumulate, atque ſplendide perorandam, quæ ego breuitatis cauſa ſingula non perſequor. Certe ex ſenectutis defenſione, aut ex amicitiæ laudatione, ſiquid cui par aut defendendum, aut laudandum accidat, magnā ſibi ſuppellectilem conficere poterit. Auaritiam, luxuriam, cupiditatem, in Paradoxis deteſtatur ardentius, nuſquam in cætera uitia ſe tam facilem nobis præbuit ad imitandum, de contemnenda item morte, de dolore tolerãdo iſte ipſe feliciſs. ſcripſit. ſi cui de exilio pari ratione tolerando, de orbitate, de cæcitate, ac de cæteris eius generis malis uſus ſcribere ueniat, unde is aptiorem imaginem, quā ſequatur, habiturus ſit, non uideo. Epicurus in uoluptate ſummum bo=

num ponit, Stoicus in sola uirtute acriter esse commi nuit, horum utriusque rationem Cicero egregie, ut reliqua omnia, persequitur. Huius equidem loci ima ginem, si mihi utra uita laudabilior sit, an quæ in delicijs otiose, ac nequiter, an quæ per summa rerũ pericula cum uirtute traducatur, disputandum acci= dat, facile mihi totam accommodabo. ad suos fami= liariter scribit, cum principibus uiris summa etiam cum dignitate per literas agit, in ijs autem solatur, commendat, hortatur, conqueritur, expostulat, gra tulatur, & reliqua id genus, quæ per literas effici so lent, unus omnia exequitur, ad quam scribendi ra= tionem boni omnes suam quoque in scribendis episto= lis formam constituunt. in quibus Christophorus Lon= golius mihi maxime probatur. Præclare autem agit de claris oratoribus, quo in libro cuique & laudi, et uitio, quod est uisum, dare non dubitat. ea ratione tu de imperatoribus, si libeat, de iurisconsultis, de medicis, de cæteris eius generis facere poteris rectissi= me. Huius item duo libri sunt de Diuinatione diuinis sime conscripti. ad horum rationem Sadoletus suæ philosophiæ defensionem optime instituisse uidetur. ha ctenus de Ci. nunc de cæteris, qui digni sunt, quos imi= temur. Petrus Bembus cum in sua historia tres habe ret, quorum quemuis recte sequeretur, Cæsari tum maluit, quàm aut Liuio, aut Salustio similior uide= ri, id quod ante eum in eadem historia Nauagerium sensisse dicebamus, in qua idem posterior Nauagerius præstare egregie dicitur, & meus Bernardinus Ma= pheus in Pauli tertij Pontificis maximi commentarijs

quotidie

quotidie ſplendidiſſime facit. In poëtis autem Lampridius, cum omnes in Odis Horatio ſimiliores eſſe ſtuderent, ſolus Pindarum, neque id fortaſſe ingrate, imitari eſt auſus. quàm autem Aonius Lucretium in ſuis uerſibus & numeris, & ſententijs expreſſerit, facile omnibus eſt uidere. tantum autem abeſt, ut Naugerius hac imitandi uirtute caruerit, ut cæteris etiam, qui rectius imitarentur, unus omnium in epigrammate maiorum uiam oſtenderit, nam qui ante eum ueterum luſus in eo genere uerſuum imitatus ſit, aut etiam animaduerterit, extat nemo, cæteri cæteros, plerique etiam fatuos ſecuti ſunt, unus Nauagerius eam uiam poſteris oſtendit, quam ueteres optime inſtiterunt. Huius item eſt Damon, cuius magna pars ex Galli Virgiliani imagine confiƈta eſt, reliqua ex eiuſdem reliquis, ut eſt ei uiſum commodius, recte, atque pereleganter conſcripta, Burghetti Catelli lepidiſſimi interitum miſere deflet, huius luctus imaginem ex Catulli paſſere mortuo totam eſt mutuatus, id autem quàm uere, quàm decenter effecerit, ex utriuſque uerſuum collatione facile cognoſci poterit, ſic enim inquit Catullus.

Lugete ò Veneres, cupidineſq;,
Et quantum eſt hominum uenuſtiorum.
Paſſer mortuus eſt meæ puellæ,
Quem plus illa oculis ſuis amabat,
Nam mellitus erat, ſuamq; norat
Ipſam tam bene, quàm puella matrem,
Nec ſe ſe gremio illius mouebat
Sed circunſiliens modo huc, modo illuc

Ad ſolam dominam pipibat uſque,
Qui nunc it per iter tenebricoſum
Illuc, unde negant redire quenquam,
At uobis male ſit malæ tenebræ
Orci, quæ omnia bella deuoratis,
Tam bellum mihi paſſerem abſtuliſtis,
O factum male, ò miſelle paſſer,
Tua nunc opera meæ puellæ
Flendo turgiduli rubent ocelli,

Nauagerius uero ſic.

Borgetus lepidus Catellus ille
Cuius blanditias proteruiores,
Et luſus herus ipſe tantum amabat
Quantum tale aliquid poteſt amari,
Nec mirum dominum ſuum ipſe norat,
Caram bima uelut puella matrem,
Et nunc illius in ſinu latebat,
Nunc blande aſſiliebat huc, & illuc
Ludens, atque auido appetebat ore,
Erectis modo cruribus, bipeſq;
Menſæ aſtabat herili, heróq; ab ipſo
Latratu tenero cibum petebat,
Nunc raptus rapido, maloq; fato
Ad manes abijt tenebricoſos.
Miſelle ò canis, ò miſer catelle
Nigras paruulus ut timebis umbras,
Vt ſæpe dominum tuum requires
Cui pro delicijs, iociſq; longum
Heu deſiderium tui relinquis.

Rei materia ſimillima eſt, quod quidem imitationis

proprium esse dicebamus, si quidem ille passerem mortuum, hic Catellum, ille heram, hic herum misere deflentem inducit, horum item lusus persimiles sunt, in saltu, morsu, pipatu, latratu, heri cognitione, sed cum omnia similia sint, tum etiam commiseratio minime est dissimilis. postremo pro fletu assiduo, quo puellæ suæ turgidulos rubere oculos Catullus querebatur, longum Catelli desiderium hero suo relictum esse reposuit Nauagerius, hic tamen quædam addit alia, quæ canis natura illi commode dabat, ut illa:

» Atque auido appetebat ore,
» Erectis modo cruribus, bipesq;
» Mensæ astabat herili, heroq; ab ipso
» Latratu tenero cibum petebat.

Quod tamen aliqua ex parte ex primo itẽ Catulli epigrammate perbelle sumptum uideri potest. At Fracastorius sic hanc imitandi rationem in suo Syphilo obseruauit, ut ex multis Virgilij imaginibus totam penè tertij libri operis sui historiam perpetuo contexuerit, nam cum hic tandem Hispanæ Classis appulsum ad nouarum gentium litus describeret, totam illam partem, quæ quidem bene longa est, ex diuersis Virgilij locis adumbrauit, nam, ut omittam fluminis ostium, quo classem appulit, ut amnis ripas arborũ amœnitate, atque auium cantu uario descriptas, nihil recenseam, Cererem, Liberumq; in ripa expositũ, uiros telluris miro desiderio passim per herbam stratos, nouo solo, atque exoptato lætam, atque ex animo salutationem æque prætercam, quæ omnia à Marone felicissime sumpta sunt, hæc inquam ut omittã

(quoniam ſuapte rerum natura utique facile occurre re poſſunt) ac illa, quæ ſunt interioris imitationis, tantum commemorem, Maro Aeneam naui egrediẽtem arcu, & ſagittis armat, uenatum in ſyluam ducit, præda ſeptem ceruorum cohoneſtat. hanc imaginem ſequens Fracaſtorius Iuuentutem Hiſpanam naui egreſſam deſcribit in ſyluam eo genere armorũ, quod uulgo ſcopetos uocant, armatam, prædam huic facit ex iis auibus, quarum frequentem copiam in ſylua illa prius peruolitare demonſtrarat, quæ quidem aues, quoniam Apollini ſacræ erant, ad harpyarum imitationem perpetuo filo belliſſime tranſit, quo in loco unam auium ex altiſſimo arborum uertice gẽti illi multa horrenda cecinisſe inducit, ac denique mẽſarum loco horrendis morſibus adeſarum, gentem illam peſtilenti morbo adeſam, à ſua ſylua auxilium petiturum grauiſſime comminata eſt, ad cuius uocem omnes horrore perculſi, ad terram duplicatis genibus conciderunt, ac ſupplicum in modum aues eas ſunt uenerati, utq; talem ſibi peſtem auerterent, uotis omnibus deprecati ſunt. Hoc etiam amplius, quòd aues illas Apollini ſacras efficit, quod Maro in Harpyis facere non potuit, tantum is eis dedit, id diuinationis ab Apolline ſe eſſe edoctam, ut diceret Celeno. Pergit eodem hiſtoriæ filo inſulæ regem magna cum hominum multitudine extra urbem externa cũ gente ſocietatem coiuiſſe, deſcribens id, quod in Didone, & Troianis in urbe efficit Maro. Præterea ſolemnis inciderat inſulanis dies, quo Apollini de more annua uota redderentur, forte aderant externi uiri,

atque ab ipso rege, qui gentis ritus sint, atque unde ea sacra originem traxerint, edocentur. quæ una facies tota illa est, cum Euander Herculi sacrificaret, Aeneam accepit, ac totam rei historiam Troianum heroëm edocuit. & multa alia, nisi etiam omnia, quæ prudentissimus poëta & acutissime uidit & commodissime mutuatus est. quæ cuique, qui aliquantum in Virgilio uersatus sit, sua sponte apparere possunt. Iam uero iterum Sanazarius, cum agit de uirginis partu, quàm bellus est Maronis imitator, quàm prudenter uidet quæ æmuletur, ac statim quod ad nuntium attinet, qui Virgini mandata referat, non ne est ipsus Mercurius, qui ad Aeneam mittitur? iussa item, & consilium Dei summi, num cum Iouis iussu, & consilio germane consentiunt? Cum uero Augusti censum habitum refert, in quo uniuersi orbis nomina sunt gentium descripta, quæ magna secundi pars est libri, non ne tota Maronis est imago, siue cum Aenea ex omni Aetruria, siue cum Turnus ex uniuersa Ausonia accita per singulas gẽtes commemorat auxilia? Initio autem cum inuocat, atque ad Virginem alloquitur, quis non sentit illud ipsum uere, atque ex animo hunc agere, quod Augusto blandiens Virgilius agebat? Cum uidelicet ait,

" Tuq́; adeo spes fida hominum, spes fida deorum
Alma parens. & quæ sequuntur ad multos uersus, quorum postremi hi duo sunt, Virgilij item postremis maxime similes,

" Tu Vatem, ignarumq́; uiæ, insuetumq́; labori
" Diua mone, & pauidis iam læta adlabere cœptis.

Maro autem ſic.

›› Ignaroſq; uiæ mecum miſeratus agreſtes
›› Ingredere, & uotis iam nunc aſſueſce uocari.

Cum tamen hic quoque prius dixerit, Tu uatem tu diua mone. Reliqua autem carmina, quemadmodum neque in Fracaſtorio factum eſt, ut aſcriberem, non ſatis commode cadere uiſum eſt, nimis enim longum opus, idq; ex alienis confeciſſem ſcriptis, cum ego id unum, ut breuis ſim, ſtudeam maxime. Sed eorum hæc ſunt, qui ad aliorum inuentionem ſibi quoque inueniendum eſſe, ac quaſi alienis ueſtigijs eundum eſſe, probe cenſuerũt, quique id, quantum in ipſis fuit, conati ſunt efficere, quod etſi non ſunt planè conſecuti, minime tamen improbandi ſunt, certe in eo, quòd uiam nouerint, quòd in ea ingenium ſuum exercuerint, magnopere etiam laudandi. hic uero, de quo nunc agam, ille eſt, qui non ſolũ imaginem aliunde ſumptam ſuo artificio, ſua eloquentia, ſuis omnibus numeris in ſuo opere quàm planiſſime abſoluit, ſed qui eam multo etiam ampliorem, multoq; magis ſplendidam efficit, id quod ut planius conſtet, ac meam in hoc ipſo fidem tibi tandem liberem, utriuſque carmen in medium deſcriptum adducam, ſi mihi tamen prius à doctiſſimis uiris cauebo, ne mihi id uitio, aut etiam ignorantiæ uertant, quòd quæ æmulationis ſunt, ea ego imitationi propria attribuam, nam cum ſequi, imitari, æmulari tria ſint omnino ſpecie diuerſa, genere tamen quodam ſic ſunt ſimilia, ut quod ſit alius, uiciſſim ad alius commoditatem ſine uitio transferri poſſit, nam quod egit

Maro cum suo Catullo, & si scio id æmulatione contendisse ad eum (quod effecit egregie) superandum, uia tamen apparet, atque rei totius eadem ratio qua una imitatio maxime continetur, quam ipse quoque Maro institit, etsi longe ualidioribus eam institit gradibus. Sed iam carmina conferantur. Catullus igitur cum Tetidis, & Pellei nuptias diuino carmine celebraret, Ariadnam in solo littore destitutam, ac casum suum grauiter conquerentem, aptissimo in loco in eam laudationem inducit. hũc postea locum Maro integrum in suam Didonem pari ratione ab amatore suo delusam, longe transtulit felicius. sanè Catullum si solũ legas, nihil melius desiderari posse uidetur, uerum si cum Marone conferas, uix iterum Catullum regustabis, ita hic illi quasi tenebras offudit, atque luminibus obstruxit omnibus: sed iam horũ similitudinem uideamus, Dein partes ipsæ ut ab utroque sint tractatæ, uicissim conferentur, Fœminæ igitur ambæ sunt, ab ijs ambæ destitutæ, atque delusæ, quos pro maritis habebant, ac de quibus modis omnibus optime erant meritæ, ambæ hospitem fugientem execrantur, ambæ in grauissimo periculo derelictæ, ambarum item querendi ordo, atque ratio, si quidem modo furore percitæ in desertores suos uerbis asperis impotenter feruntur, modo ad preces remissos animos miserabiliter conuertunt, idq; per totam conquestionem, quasi uicissim repetitum cõseruant. Postremo autem ad execrationem, ad diras, tanquam ad causæ suæ tutissimum præsidium furentes confugiunt. Sed iam similitudinem utriusque, atque alterius imitationem

collati uersus ostendant. Ariadna igitur statim sic in suum fugientem exardescit.

» Siccine me patrijs abductam perfide ab oris?
» Perfide desertam liquisti in littore Theseu?

Quam iracundiam Dido & ipsa sic expressit.

» Dissimulare etiam sperasti perfide tantum
» Posse nefas? tacitusq; mea decedere terra?

Continuo à summa indignatione utraque (ut uides) suam querimoniam exorditur, altera quòd ab laribus patrijs abducta tam longe gentium in solo littore destitueretur, altera quòd se inscia ex urbe sua fugam moliri, clamq; de suo regno decedere suus sit ausus, grauissime indignatur. simul perfidiæ utraque suum accusat, paulopost tamen Ariadna à sui commiseratione hoc modo pergit querendo.

Nulla ne res potuit crudelis flectere mentis
Consilium, tibi nulla fuit clementia præsto
Immite ut nostri uellet mitescere pectus?
At non hæc quondam blanda promissa dedisti
Voce mihi, non hoc miseram sperare iubebas,
Sed connubia læta, sed optatos hymeneos.

Quam eandem commiserationem, atque eodem loco Dido non omisit, cum & ipsa sequitur.

» Nec te noster Amor, nec te data dextera quondam
» Nec moritura tenet crudeli funere Dido?

Hoc autem addit Dido, quod longe cum re commodius conuenit, Aeneam non solum in se, sed in suos, atque adeo in se ipsum crudelitatem suam exercere, qui se cum suis per hyemem certissimo maris periculo

obiectare non dubitet, Id autem his exequitur uersibus.

» Quin etiam hyberno moliris sydere classem
» Et medijs properas aquilonibus ire per altum,
» Crudelis. Quin etiam pergit ab incerto loco, quo Aeneas appulsurus est, eius perfidiam grauiter exagitare, sic dicens.

» Quid si non arua aliena, domosq;
» Ignotas peteres, & Troia antiqua maneret?
» Troia per undosum peteretur classibus æquor?

Quæ duæ partes, quoniam nullo modo Catullo conueniebant, propterea sunt omissæ. Sed uide rursus ut ad preces, ad lachrimas se totam conuertat, dicens.

» Me ne fugis? per ego has lachrimas dextramq; tuã te
» Quando aliud mihi iam miseræ nihil ipsa reliqui,
» Per connubia nostra, per inceptos hymeneos
» Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
» Dulce meum, miserere domus labentis, & istam
» Oro, siquis adhuc precibus locus, exue mentem.

Plana tota loci est imitatio, sed quod potuit amplius Maro, id acute & uidit, & præstitit egregie, pactos tantum hymeneos suo obijcit Ariadna, Dido uero per eos ipsos Aeneam rogat, ac horum etiam uoluptate eum artificiose tentat, si possit commouere, Quæ uero sequuntur meritum continent, Et ipsa quidem à Catullo sumpta, sed non ad Catulli tamen ordinem descripta, in quibus quidem exprobrandis ea item animi alternatio seruatur, qua supra amantem affectam esse demõstrauimus, sensim enim exprobrando iterum ad hospitis nomen exarsit, ne=

que multo post sedatior, atque remissior facta in commiseratione acquieuit, Catulli autem hi sunt uersus.

» Iam iam nulla uiro iuranti fœmina credat,
» Nulla uiri speret sermones esse fideles,
» Qui dum aliquid cupiens animus prægestit apisci
» Nil metuunt iurare, nihil promittere parcunt,
» Sed simulac cupidæ mentis satiata libido est,
» Dicta nihil metuere, nihil periuria curant.

Quam sententiam Maro tribus uerbis diuinitus absorpsit, cum ait.

» Nusquam tuta fides.

Post perfidiam, ingratum etiam suum Ariadna accusare, atque illi nominatim præstita officia exprobrare, his uerbis non omittit.

» Certe ego te in medio uersantem turbine leti
» Eripui, & potius germanum amittere creui,
» Quam tibi fallaci supremo in tempore deesse,
» Pro quo dilaceranda feris dabor, alitibusq;
» Præda, nec iniecta tumulabor mortua terra,

Quam partē Maro quoque paucis, sed quàm plenissime absoluit ad hunc modum.

» Eiectum, littore egentem
» Excepi, & regni demens in parte locaui,
» Amissam classem, socios à morte reduxi,

Vbi autem Ariadna fratris mortem, quàm amatoris se maluisse dicit, ac pro tanta in eum fide se relictum esse feris, auibusq; dilacerandam, misere conqueritur, Dido Nomadum regum lybicæ, ac Tyriæ gentis in se odium, deinde pudicitiæ uiolatum no=

men, postremo mortem ipsam obijcit. eius autem hi sunt uersus.

» Te propter lybicæ gentes, Nomadumq; Tiranni
» Odere infensi Tyrij, te propter eundem
» Extinctus pudor, & qua sola sydera adibam
» Fama prior. cui me moribundam deseris hospes?

Ariadna item ab usque natalibus Theseum impietatis nota prosequitur his uersibus.

» Quæ nam te genuit sola sub rupe leena,
» Quod mare conceptum spumantibus expuit undis?
» Quæ Syrthis, quæ scylla rapax, quæ uasta caribdis,
» Talia qui reddis pro dulci præmia uita,

Dido uero hæc ad eum modum in Aeneam iracunde euomuit,

» Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus auctor
» Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
» Caucasus, hyrcanæq; admorunt ubera tigres,

Hactenus per grauem negationem hic efficit, quod ille per interrogationem acriter conquestus est, cum neque tamen ab ea abstinuerit diutius, sequitur enim.

» Nā quid dissimulo? aut quid me ad maiora reseruo?
» Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
» Nū lachrimas uictus dedit? aut miseratus amantē est?

Quæ qui non facit, is merito omnis impietatis accusandus est, quique magis diris feris, quàm humano patre & satus, & altus dignus est ut credatur. quod item in mercedis loco dictum esse constat, quasi qui tot, ac tantis beneficijs acceptis in suo tanto dolore nullum misericordiæ signum ediderit. Suum

poſtea Ariadna conqueritur iam longe fugam arri-
puiſſe, cum ait.

» Ille autem prope iam medijs uerſatur in undis
» Nec quiſquam apparet uacuus mortalis in alga.

Quod nec Dido omiſit, ita enim & ipſa conqueritur.

» Littora deſeruere, latet ſub claſſibus æquor,
» Adnixi torquent ſpumas, & cerula uerrunt.

Solitudinem Dido omiſit, quæ domi apud ſuos relinquebatur. celeritatem autem nauigationis altero quoque adauxit uerſu.

Ariadna item in prima cauſa deteſtanda ſic uerſatur.

» Iuppiter omnipotens utinam nec tempore primo
» Gnoſia Cecropiæ tetigiſſent littora puppes,
» Indomito nec dira ferens ſtipendia tauro
» Perfidus in Cretam religaſſet nauita funem,
» Nec malus hic celans dulci crudelia forma
» Conſilia, in noſtris quæſiſſet ſedibus hoſpes.

Dido uero id ipſum ad hunc modũ imitata eſt.

» Felix, heu nimium felix, ſi littora tantum
» Nunquam dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ.

Catullus omnia Ariadna his uerſibus deſperantem inducit,

» Nam quo me referam, quali ſpe perdita nitar?
» Ideos'ne petam montes, an gurgite uaſto
» Diſcernens pontum truculentum ubi diuidit æquor?
» An patris auxilium ſperem? quem ne ipſa reliqui
» Reſperſum iuuenem fraterna cæde ſecuta?
» Coniugis an fido conſoler memet amore?

» Qui ne fugit lentos incuruans gurgite remos?
» Prætereа nullum littus, ſola inſula, tecto
» Nec patet egreſſus pelagi cingentibus undis,
» Nulla fugæ ratio, nulla eſt ſpes, omnia muta,
» Omnia ſunt deſerta, oſtendunt omnia letum.

Quã partẽ eo in loco effinxiſſe Maro uidetur, cũ ait,

» En quid agam? rurſus ne procos irriſa priores
» Experiar? Nomadumq́; petam connubia ſupplex?
» Quos ego ſum toties iam dedignata maritos?
» Illiacas igitur claſſes, atque ultima Teucrum
Iuſſa ſequar? Et quæ ſequuntur, quæ omnia Didoni haud minus erant tuta, quàm quæ ſibi obiectabat Ariadna. hoc in Marone erat amplius, quod indignatione rem adduxit, quam Ariadna tantum flebiliter, ac miſere deplorauerat.

Catullus tandem ſuam ad diras, ad execrationes perduxit, his uerbis.

» Quare facta uirum mulctantes uindice pœna
» Eumenides, quibus anguino redimita capillo
» Frons expirantis præportat pectoris iras,
» Huc, huc aduentate, meas audite querelas,
» Quas ego nunc miſera extremis proferre medullis
» Cogor inops, ardens amenti cæca furore,
» Quæ quoniam ueræ naſcuntur pectore ab imo,
» Vos nolite pati noſtrum uaneſcere luctum,
» Sed, quali ſolam Theſeus me mente reliquit,
» Tali mente Deæ funeſtent ſeq́; ſuoſq́;,

Quem locum poſtremo Maro cum copioſe, tum etiam ſplendide ſic imitatus eſt.

Sol qui terrarum flammis opera omnia luſtras,

» Tuq́; harum interpres curarum, & conscia Iuno,
» Nocturnisq́; Hecate triuijs ululata per urbes,
» Et diræ ultrices, & Dij morientis Elisæ,
» Accipite hæc, meritumq́; malis aduertite numen,
» Et nostras audite preces, si tangere portus
» Infandum caput, ac terris adnare necesse est,
» Et si fata Iouis poscunt, hic terminus hæret,
» At bello audacis populi uexatus, & armis
» Finibus extorris complexu auulsus Iuli
» Auxilium imploret, uideatq́; indigna suorum
» Funera, nec cum se sub leges pacis iniquæ
» Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur,
» Sed cadat ante diem, mediaq́; inhumatus arena.
» Hæc precor, hanc uocē extremam cū sanguine fundo.

Quod lac lacti, quæ aquæ aqua similior, quàm tota est ab usque initio ad ipsum finem Maronis imitatio? quanto autem imitator splendidius, quanto copiosius, quanto grauius agat, non arbitror te expectare, dum dicam. Ille enim narrat, hic uero canit, atque ea tuba canit, qua nulla unquam grauior, atque nobilior inflabitur. ut isti tandem uideant imitatorem non ita in ergastulis contineri, qui interdum tamen, quem sequatur, facile præcurrere non possit. Neque uero secum minus ipse Maro ad hanc imitandi rationem agit, quoties accidit, in quo id facere possit, ut in tota Palemone, ex qua quædam adducere minime grauabimur, in quibus hæc imitandi ratio planissime apparet, ac illud statim.

» Ab Ioue principium Musæ, Iouis omnia plena.
» Ille colit terras, illi mea carmina curæ,

Iouis optimi gratiam, & fauorem iactat Dameta, in quo sua carmina nimis magni facit, qui ea etiam Ioui maximæ curæ esse dicat, quod ipsum neque dissimulauit Menalcha, sic respondens.

» Et me Phœbus amat, Phœbo sua semper apud me
» Munera sunt lauri, & suaue rubens hyacinthus.

Imitatio est in Deorum erga se amoris alacri ostẽtatione, nam hic Ioui Phœbum obiecit, à quo se cum amari, tum etiam eius frondibus ornari iactat. Est item in lege eius carminis, quæ priori, aut maiora, aut contraria postulat dici, in hoc autem superat Menalcha, cum se Lauro à suo iam donatum esse, quo in loco Dameta sua tantum carmina suo placere ostentabat, Proponit item Damon ad hunc modum,

» Malo me Galathea petit lasciua puella,
» Et fugit ad salices, & se cupit ante uideri,

Quo in loco sic illum æmulatus est Menalchas.

» At mihi se se offert ultro meus ignis Aminthas
» Notior ut iam sit canibus non Delia nostris,

Imitatio est in amoribus, secum enim puellam suam procaciter ludere Damon gloriabatur, Menalchas autem se crebrius à suo Amintha adiri testatur, in quo item Damonem longe superat qui amoribus suis fruatur, cum ille tantum amicam suam secum lasciue ludentem dicat, Est enim in personarum similitudine, Galathea scilicet, atque Amintha, quæ personarum ratio imitationem non parum adiuuare solet. pergit Damon suo instituto.

» Parta meæ Veneri sunt munera, nanque notaui
» Ipse locum aëriæ quo congessere palumbes.

Quam partem ſic Menalchas æmulatur,
» Quod potui puero ſylueſtri ex arbore lecta
» Aurea mala decem miſi, cras altera mittam.

In munere manifeſta eſt imitatio, nam alter ſe pa raſſe quod amica muneri mitteret, alter ſe iam miſiſ= ſe, ac denuo eſſe miſſurum prædicat, Item in eo eſt quod Palumbes alter, mala alter aurea dono miſerit, ſuperat eum his Menalchas, & quod iam miſerit, & miſſurum ſe polliceatur, reliqua ad hunc ſe modum tota habet Cantilena. quod autem in hac binis per= petuis carminibus, quaternis idem efficit in Melibœo ad hunc modum.

» Nymphæ noſter amor Libetrides, aut mihi carmen,
» Quale meo Codro concedite: proxima Phœbi
» Verſibus ille facit, aut, ſi non poſſumus omnes,
» Hic arguta ſacra pendebit fiſtula pinu.

Hæc Coridon, illa uero, ut Poëtæ ipſius uerbis utar, referebat in ordine Tyrſis.

» Paſtores hederæ creſcentem ornate Poëtam
» Arcades, inuidia rumpantur ut ilia Codro,
» Aut, ſi ultra placitum laudarit, bacchare frontem
» Cingite, ne uati noceat mala lingua futuro.

Optat Coridon Codri poëtæ muſam, quem carmine proximum Phœbo facit, Tyrſis uero poëtæ ornamen= tum poſtulat, in quo uirtutem ille, hic uero uirtu= tis præmium expetit. diſtinxit autẽ Coridon cum ait.

» Aut ſi non poſſumus omnes,
» Hic arguta ſacra pendebit fiſtula pinu.
» Quam diſtinctionem neque Thyrſis omiſit, dicens,
» Aut ſi ultra placitum laudarit bacchare frontem

Cingite

" Cingite, ne uati noceat mala lingua futuro.

Proponit item Coridon in hanc sententiam,

" Setosi caput hoc apri tibi Delia paruus
" Et ramosa Mycon uiuacis cornua cerui.
" Si proprium hoc fuerit, leui de marmore tota
" Puniceo stabis surras euincta cothurno.

Aliena donat Mycon, in quo munere uouet, si ea unquam propria possit donare, hoc est si tantus sit, qui sua manu ceruum, atque aprum interficiat, se tũ Deliam ex leuissimo marmore esse facturum, quem Thyrsis ita imitatus est.

" Sinum lactis, & hæc te liba Priape quotannis
" Expectare sat est, custos es pauperis horti,
" Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu
" Si fœtura gregem suppleuerit, aureus esto.

Et in dandi, & in uouendi pari ratione imitatio uersatur, ea enim uterque lege & donat, & uouet, ut si uota sua plena ferant, lõge in Deos cumulatiora sua sint collaturi munera. similitudo est in personis, de qua ante est dictũ, Muneris item dissimilitudo atq; uoti dispar ratio, Thyrsis.n.aurum, Coridon marmor præmittit, hic autem uires in feras, ille gregẽ fœtura plenum exoptat, reliqua uero hoc, quo uides, ordine usque ad finẽ persequuntur. Hactenus á simili meus imitator inueniebat, tametsi á contrario quædam etiam pro rei natura coniunxit. nunc autem separatim de contrarijs quoque, neque admodum multis agemus. Contrariorum igitur plura sunt genera, in omnibus autem aptissime cadit imitatio. Virtus, & uitium contraria sunt. qua ratione quis insti=

tiam, fortitudinem prudentiam, temperantiam laudarit, ea iniustitiam, ignauiam, imprudentiam, intemperantiam uituperabit commodissime. nam quæ ad laudandam uirtutem facient omnia, hæc eadem ad improbanda uitia è regione cadent aptissime. Iustitiæ summa laus est, quod una ea hominum societas sanctissime conseruatur, quòd religio, quòd fides, quòd coniugia, quod certorum liberorum pietas reuerenter coluntur. Iniustitiæ uero summa erit uituperatio, quòd uno eo uitio bona hæc omnia funditus tolluntur. ita qui pro re honesta fortiter cadere non dubitet; qui in rebus agendis prudenter uideat, quique in earum usu se se moderate gerat, quibus laudibus efferetur, ab earum contrarijs, qui secus fecerit, uituperabitur conuenientissime. fortiter fecisse Regulum, qui, ne fidem suam proderet, ad certissimum supplicium redijt, optimorũ omnium est sententia. quibus hunc rationibus recte fecisse laudabis, à contrario ex ijsdem sumas in eos licebit, qui fracta fide, spreto iureiurando domi remansere. ita & in cæteris uirtutibus pari facies ratione. Vi uentorum euelli, atque extirpari quercum, contra uero radicibus suis fortiter ad eorundem ingentes flatus nihil cómoueri omnino, contrarium est. Quod posterius Maro præclare, ut multa alia fecit, à Catullo sumpsit à contrario ad imitandum. Sic enim ait Catullus.

» Nam uelut in summo quatientem brachia Tauro
» Quercum, aut conigeram sudanti cortice pinum
» Indomitus turbo contorquens flamine robur

» Eruit, illa procul radicibus extirpata
» Prona cadit, lateq; & cominus omnia frangit.

Quam comparationem Maro sic est imitatus per contrarium.

» Ac ueluti annosam ualido cum robore quercum
» Alpini boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
» Eruere inter se certant, it stridor, & alte
» Consternunt terram concusso stipite frondes,
» Ipsa hæret scopulis, & quantum uertice ad auras
» Aetherias tantum radice in Tartara tendit.

Ille ui, atque uentorum impetu quercum à radicibus euulsam, atque ad terram magna cum propinquarum rerum strage datam, per comparationem inducit, hic contra suam uim omnem uentorum per fortiter ferre, quæ quidem altissimis radicibus nitatur, ostendit, sed illa quoque secum Maro in contrariam partem imitando, quæ in Daphnis morte cecinit, longe etiam præclarius egit. nam cum Mopsus Daphnis interitum misere defleuisset, partem alteram excepit Menalca, quam ad Mopsi imaginem totam conformauit, nam ubi Mopsus Daphnim mortuum acerbius deflet, contra Menalcas, quòd is in cœlo feliciter agat, mirifice lætatur. ubi ille mœrore, & lachrimis omnia eius morte confecta lamentatur, hic contra omnia ob eius diuinitatem lætitia ostendit exultare. Vbi denique Mopsus tumulum constituit, uersusq; cumulo addidit, Menalcas & solemnia sacrificia, & aras ut certissimo dedicat Deo. Vtriusque autem uersus breuitatis causa non apposui omnes, ratus satis esse uel mediocriter doctis, si per initium eos

indicassem. Id autem est eius, qui eum mortuum deflet.

" Extinctum nymphæ crud. fu. Dap.
" Flebant uos cor. test. & flu. nim.

Eius autem, qui eum inter Deos retulit, inde est initium.

" Candidus insuetum mir. li. oly.
" Sup ped. q; uid. nub. & sy. Da.

Nos item à contrario Cice. imitati sumus ubi ait.
" Dij isti Segulio malefaciant homini nequiss. om=
" nium, qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt. Nos
" autem sic. Vt Dij Georgio patrueli tuo omnia bo=
" na dent, adolescenti omnium, qui sunt, qui fuerunt,
" quique omnes erunt in annos, optimo. Item ex eo=
" dem cum ait ad Plancum. Cum Furnium per se
" uidi libentissime, tum hoc libentius, quòd illum au=
" diens te uidebar audire. Nos autem sic. quo in loco
" Antonium filium offendi, quem cum per se, ut faci=
" le nosti, iniquissimo animo uidi, tum etiam multo
" iniquius, quòd illum uidens Antonium ipsum uidere
" uidebar. Cicero item ait. atque hæc omnia uitæ de
" corabat grauitas, & integritas. Ego uero sic. atque
" hæc mala omnia una auaritia cumulabantur. uel sic
" atque hæc bona omnia una iracundia facile coinqui=
" nabat. Ille item ex Platonis sententia dixit. tum
" denique fore beatas resp. si aut docti, & sapientes
" homines eas regere cœpissent, aut qui regerent om=
" ne studium suum in doctrina, ac sapientia collocas=
" sent. à contrario ego sic commode faciam. Equi=
" dem eas miseras ciuitates esse duco, quas aut indocti,

» atque insipientes homines regere cœpissent, aut qui
» regerent nullum studium in rerum cognitione un=
» quam posuissent. Item Sulpitius Ciceroni sic ait.
» Vidimus aliquoties secundam te ferre pulcherrime
» fortunam, magnamq́, ex ea re te laudē adipisci, fac
» aliquando intelligamus aduersam quoque te æque
» ferre posse, neque id maius, quàm esse debeat, tibi
» onus uideri, ne ex omnibus uirtutibus hæc una tibi
» uideatur defuisse. quam nos sententiam sic bifariam
» contra exempli causa confecimus. Vidimus te sæ=
» pius fortissime aduersam fortunam ferre, magnamq;
» ex ea laudem consequi, fac ita ut intelligamus lætam
» æque perferre, neque te quicquam in tot, ac tantis
» reb. feliciter gestis insolentius efferri sentiamus, quàm
» in minus prosperis demissius te gerere uidimus, ut
» quæ tibi uirtus in aduersis æquo animo ferēdis affuit,
» hæc eadem in lætis moderandis non deesse uideatur.
» Item, Vidimus enim illum sæpius in secundis nimis in
» solenter ferri, ex qua re quoque magnam infamiam
» tulit, spero aduersam nihilo fortius laturum, ut pla
» nè uirtutem hanc, quæ est tum in moderate res se=
» cundas, tum fortiter aduersas ferendo, illi deesse fa=
» cile intelligamus. Cicero item ait. Est uero for=
» tunatus ille, cuius ex salute non minor penè ad om=
» nes, quàm ad illum uentura sit, lætitia peruenerit.
» nos uero sic à contrario. Est enim ille prorsus infe
» lix, cuius ex morte non minor penè ad omnes lætitia,
» atque uoluptas, quàm ad eum, qui illum interfece=
» rit, uentura sit. Item hoc modo. Ille uere miser
» est, cuius ex miseria non minor lætitia ad omnes ho=

" mines, quàm dolor ad se perueniat. Ait item Ci-
" cero præclare, multis partibus ij plures sunt, qui pa-
" rati sunt ad deprauandum principem, quàm qui ad
" corrigendum. quem locum quiuis à contrario sic imi
" tari poterit. multis partibus ij quidẽ pauciores sunt,
" qui principibus recte consulunt, quàm qui ei turpiter
" adulantur. Ille uero dixit. quàm sis occupatus,
" & si nihil ea de re ad me scripsisses, id tamen profe-
" cto uel tuarum literarum breuitas, uel locus ipse un
" de illas mitteres, satis significaret. Tu hoc modo
" tum imitari poteris ex contrario. sanè nihil opus fuit
" adscribere, te summo ocio abundare, id enim cum
" ex tuarum literarum longitudine, atque leuitate,
" quas meris nugis refersisti, tum etiam isto loco unde il
" las dedisti, facile perspicere potui, quemadmodum
" Flamminius sæpius facit perbelle, id autem bellissime.
" nam cum Cicero dixisset. Omnis enim coagmenta-
" tio corporis uel calore, uel frigore, uel aliqua im-
" pulsione uehementi labefactatur, & confringitur,
" & ad morbos, senectutemq; compellitur. Ille autẽ
" sic à contrario. Primus cœli globus neque natus
" est, neque uetustate ulla labefactatur, & frangitur,
" aut morbo aliquo, aut senectute extabescit. Quod unum genus imitandi latissime patet, nihil enim est, quod aliquo modo suum contrarium non habeat, quo uicissim uti possimus ad imitandum. illud adde, quòd hoc genus contrariorum similibus quoque in imitando plurimum prodesse constat, de quo in nostris formis multo copiosius agetur. Nunc uero de constitutionis ratione agendum est. tametsi cum

de inuentione præcipiebamus, multa de ea quoque di
cta esse, uideri possunt. uix enim aliter ex earum
communi quadam natura, & societate fieri potuit,
sua tamen quædam certa, ac propria huic quoque
præcepta sunt tradenda. Tria autem sunt (quem=
admodum ego existimo) in quibus uniuersa scriben=
di facultas uersatur, Narratio, doctrina, causæ
actio, quæ tria genera, etsi omnibus facultatibus
communiter accidere possunt, nulla est enim perpetua
dictio, quæ non suam aliquam habeat narrationem,
Narrationi item adiuncta sit doctrina, neque non
causa aliqua interdum, atque adeo sæpius agatur,
has tamen separabimus, & quæ cui rei conueniat,
eam illi conabimur attribuere. Historiæ igitur nar=
ratio doctrina omnibus præceptis, causæ autem actio
ad reliqua scripta facile accommodabitur. Rerum
autem gestarum scribendi institutio, Tres in primis
imagines esse uidetur, unam, quæ singulorum anno=
rum rem simpliciter, ut gesta est, exponit, quam hi
storiam maiores nostri inde quoque annales appella=
uere. hæc quidem non multum hominem retinet,
imitatur enim factorum quandam enarrationem,
in qua difficile est continuo in aliquam satietatem nō
incidere, neque est, qui hic mihi quisquam Cæsaris
annales obijciat, quibus nihil delectabilius, nihil sua
uius, nihil ab omni parte perfectius legi potest, tot
sanè quidē suo ordine libri res ab eo gestas in Gallia
continent, quot annos ipse ei prouinciæ præfuit, pari
item ratione in ciuili discordia factum constat, sed hi
magis in eo historiæ genere uersantur, quod à perpe

tua hiſtoria ſeiunctum eſt, non enim ea Cæſar, quæ à P. R. ſingulis eorum quibuſque annis geſta ſunt, perſequitur, ſed quæ tantum ipſe in Gallia, atque in ciuili diſſenſione tam feliciter ſcripſit, quàm etiam geſſit. Alteram, quæ multorum annorum, ac diuerſorum etiam locorum res ſuo ordine geſtas complectitur. Sed hæc multo fuſius rem exponit uniuerſam, in quo ſcribendi genere perpetuam ſuam hiſtoriam Liuium cõtexuiſſe conſtat. Tertiam hiſtoriæ imaginem iure æquo ſibi illi uendicant, qui à continente hiſtoria quædam ſeparant, & ex tota re unũ, aut plura hiſtoriæ ſibi efficiunt corpora, ut in ſuis rebus & gallicis, & ciuilibus Cæſarem feciſſe dicebamus, & Saluſtium, qui Catilinæ coniurationem, & bellum, quod Po. Ro. cum Iugurta rege geſſit, commodiſſime à reliqua hiſtoria ſeiunxit, quod factum græcorum quoque ſcriptorum teſtimonio Cicero maxime comprobabat, cum hoc ipſum in rebus ſuis ſcribendis Luceio magnopere perſuadere conatur. Qui igitur hiſtoriam ſcripturus ſit, utram duorum poſteriorum generum imaginem ſequatur, ſiue id in Decades, ſiue in ſolos libros diſtinxerit, is recte mea quidem ſententia ſuam ſcriptionem informare uidebitur, tametſi quod ad dictionem attinet, ſic mihi Cæſaris facilitas, atque puritas probatur, ut nulla magis probari poſſit, cum neque tamen deſint (ne quid præteream, quod hiſtoriam aliquid attingat) qui in hoc ſcribendi genere ex uirorum illuſtrium factis inſignia tantum quædam ſibi deligant, ac ea ſtilo perſequantur anguſto, neque uno id omnes modo. in qui

bus non ualde Val. Max. contempſerim, ſi habeam, qui in eius hiſtoria illum magis lingua, quàm patria poſſim Romanum agnoſcere. Nam qui uniuerſam hiſtoriam paucis perſtringunt, ac quaſi quædam per ſua illam certa capita in commentarium congerunt, modo ij latini, modo compoſiti ſint, quid eis ad imitandum deſideretur amplius, non uideo. atque hactenus quod ad hiſtoriam attinet. Præcipiendi autē ratio, & uia quàm multiplex, quàm uaria ſit, quáq; nō unam in formā cadat, penè magis omnibus mirū eſt, quàm ut quēquam fugiat, nā ſiue ſua ſpōte, ſiue per alios id faciant præceptores, penè iam tot uiæ præcipiendi ſunt, quot etiam præceptorum ſcriptores numerantur. Continuo enim in his ſunt, qui perpetua oratione utuntur, neque ij deſunt, qui Dialogo, ac oratione interpellata magis delectentur, multo uero ij plures ſunt, qui in multa capita pro rerum multiplicium natura ſuam ſcriptionem diſtribuunt, Alij aliam ſequuntur uiam, atque rationem, pro ut cuique cum re ſuſcepta ſuus ordo magis conuenire uiſus eſt. in quibus quidem præcipiendi formis omnibus æque uideo probatiſſimos auctores eſſe uerſatos, ſed in perpetua, atque interpellata multo etiam probatiores, horum autem utri nobiliores, non ſatis dijudicatur. nam quod ad eos attinet, qui perpetua oratione præcepta ſua tradunt, aut de re propoſita diſputant, maiorem quandam perſonæ grauitatem habere uidentur, quàm qui crebra interpellatione idem faciunt, ſi quidem hi ſuam ſententiam cum auctoritate perſequuntur, cum illi contra ſæpius ualidiſſimis

argumentis uix alienum refellere possint, quo quoque altero modo (ut non leuem interdũ satietatem, quæ est in inquit, & inquam sæpius repetendo, istis condonem) longe quàm superiori agitur uerbosius, deinde uero, quia à se omnia proferre, non autem etiam ficte aliunde sumpsisse uidentur, quod quàm factu facile sit, Cicero ipse declarauit, qui in suo Catone legendo dicere solebat, sibi non se, sed Catonem ipsum legere uideri. Cicero in tribus de oratore libris absolutissime de perfecto oratore agit cum Quinto fratre, in quibus Crassum, Antonium, Catulum, & tres adolescentes Cottam, Sulpitium, & C. Iulium loquentes inducit, Cum uero in oratore ad Brutum horum omnium personam solus sustinet, eundemq; agit perfectum oratorem, quàm grauius id agat, atque cum maiore dignitate, cuique est facile sentire. si quis tamen secus sentiat, is audiat quid Cicero ipse ad Leptam de hoc ipso testatus sit. Qui uero Dialogi morem, ac interpellatam orationem sequuntur, atque utriusque personæ sermonem disputando coniungunt, longe commodius, atque explicatius agere putantur, nam non solum quid is sentiat, qui proponit, de quo disputetur, sed quid is quoque, qui cum id agatur teneat, eo modo pernoscitur probe, & utraque sententia in medium adducta, atque acute utrinque disputata, quid uerius sit, magis elucescit, si quidem in perpetua oratione auditor facit, quasi qui ex aduerso flumine, eodemq; præcipite, aquam hauriat, cuius cursus incitatus, atque aduersus calicem nũquam implere permittit, sic in rapida, atque incitata ora=

tione, quamuis multa cuiusque modi rapiant aures, parum tamen admodum teneant, atque conseruent necesse est. Ad hæc accedit, quòd si quæ à nobis traduntur, aut secus (ut fieri sæpius solet) perceperit auditor, aut recte percepta, in eam sententiam nõ probarit, satis cum alterum ingenue fateatur, alterum etiam aperte argumẽtis infirmare conetur, aut ut nostra rectius percipiat, aut etiam ut suam corrigat sententiam, rationibus conuincemus. Quod uero satietatem quandam obijciant, quàm recte non satis uideo, quæ perpetuæ potius orationis sit, quàm interpellatæ, siquidem satietati uarietas in primis occurrit. at longiores sunt, quàm satis est, qui dialogo utuntur. non hoc dialogi tam est uitium, quàm cæteræ dictionis, si orationis longitudinem, non uerborum infinitus numerus, sed pusillus etiam superuacuus, & redundans. Quid uero? quod non uno modo in hoc uersatur scriptor? nam aut is omnem in se disputationem suscipiens, tam fideliter aduersarij partes, quàm suas fortiter disputando defendit, aut ipsum loquentem inducit, ab illo inquit, & inquam commodius declinans, utrique suam partem suo more, ut tueatur libere permittens. cuius quidem posterioris generis non unum item est genus, aut enim qui quæsiuit aliquid tam diu tacet, quoad ab aduersario planè conclusum sit, aut in rebus singulis utrinque insistitur, ut intellecto quid quisque concedat, quid abnuat, facilius concludi, atque ad exitum suum perduci res possit: uterque autem, aut à se ipso, quicquid disputat, totum depromit, aut de alio quopiam

acceptum, quaſi nuntium, atque interpretem agens, refert. in quo illud animaduertendum eſt maxime, ne uidelicet inepti ſimus, hoc eſt, ut eas perſonas lo= quentes faciamus, quæ ei rei, de qua uerba fient, ma xime conueniant, ut ſi de amicitia ſermo futurus ſit, non is ei attribuatur uiro, qui ex fabulis ſumptus ſit, aut etiam, qui non ſingulari aliqua floruerit amici= tia, neque item qui de Senectute loquatur, recte ado leſcens inducetur, quo uitio græci interdum non ca= ruere, qui grauiſſimarum rerum ſermones fictis per ſonis, & fabuloſis dare non dubitarunt. Illud acce= dit, quod ad Dialogi rationem ſpectat, ut hoc in pri mis utamur, cum aut de moribus agetur, aut alicu ius rei inciderit diſceptatio, ſanè uero multis ij ſunt partibus plures, qui hanc præcipiendi uiam, & ra= tionem a ſe ipſis, idq́; aut in libros integros, aut in ſua certa capita conſtitutos minime inepte præſtiterũt, ut qui rem ruſticam docent, qui animalium, piſciũ, arborum, ſtirpium, regionum, ſiderum naturam ſcribendo ſunt perſecuti, qui ſuas obſeruationes, qui gentium mores, qui inſtituta, qui leges ſanctiſſimas literis commendarunt. Reſtat autem ut tertio in loco, quod ad cauſam dicendam attinet, formam abſol uamus, idq́; longe etiam breuius, quàm res tanta poſtularet, nam ſiue ad Iudi. ſiue in ſenatu, ſiue ad populum agamus, quæ conſtituendarum cauſarum ſit forma, iam pridem à multis eſt demonſtratum, in quo item loco, aut quando exordiendum ſit, quo, aut quando narrandum, quo in partes cau= ſam diuidendum, quo noſtra firmior argumenta=

tio, quo debilior constituenda sit, quo digrediamur, aut quousque id faciamus, quo peroremus, quo denique huius generis reliqua, si quæ restant, collocanda sint pari ratione, cum à multis, qui de arte scripserunt, tum ab uno Cicerone optime est demonstratum, quo uno longissimæ orationis labore recte ipsi supersedebimus, ac quædam tantum, quæ paulo sunt ab hisce præceptis remotiora, ac magis recondita, hoc loco attingemus. Aut igitur primo, aut secundo loco agimus. si magis respondemus, minime factum erit inepte, si causam nostram ad aduersarij rationem instituerimus, ut si quis, exempli causa, legem Maniliam dissuadeat, aut Antonium in senatu defendat, aut uituperet amicitiam, qui ferè omnia, quibus constitutionem suam informet, ab aduersario suo facile mutuabitur, quemadmodum Cicero in defendenda senectute fecisse apparet, qui aduersariorũ rationibus propositis quo ordine ab eis erant distributæ, sic eas refellit, atque confringit. sed id semper uidendum erit, ut cum causa nostra id faciat maxime, à cuius ratione nunquam est discedendum. Sin is sit, qui magis agat, ac primum locum obtineat, ut suæ causæ genus planè pernorit, ac quicquid ad eam auditori satis probandum in unum locum collegerit, ante, quàm id dictione explicare aggrediatur, attente considerabit, suámq; omnem diligentiam in consilium adhibebit, ut ad alicuius probatissimi uiri imaginem materiam illam, quam mente, atque animo iam habeat comparatam, recte, & ordine constituat, ac quasi architectus faciet, qui ante quàm ullum iaciat

fundamentum, totius ædificij imaginem aliquam ex leuiore materia aliqua sibi habet integre ædificatam, quæ totius constitutionis forma si aut cum auditoris natura consenserit, aut si is eam etiam alias uiderit, dici non potest, quantum illi ad delectationem afferat adiumenti, ut ea figura, quæ omnibus suis partibus optime constet ad hominem absolute exprimendum, magnopere intuentium oculos delectabit. Verum si ea uirum illum referat, qui illi maxime notus sit, multo eam quodammodo ei maiorem afferet delectationem, ac multo arridebit magis, ut procul dubio in Alphōsi aui tui imagine, quam Tutianus egregie effinxit, ipsi maiorem intuendo uoluptatem sentiamus, qui eum nouerimus, quam tu, quem in cunis moriēs reliquit, quàm qui nusquam alias uiderit. Sed omnium rerum instituendarum ratio summi in primis erit iudicij. nam cum distribuendi genus sit duplex, Vnum naturæ, artis alterum, utrum magis sequendum sit, is demum sentiet, qui iudicio plurimum ualebit. itaque Cæsar in descriptione totius Galliæ cum naturæ ordine in ea describenda commodissime uti posset, suum tamen quendam sequi maluit, nam cum à Belgis initium sumeret in ea describenda, omissis Celtis, qui in medio positi sunt, ad Aquitanos prætergreditur, deinde tertio in loco ad Celtas redit, sic inquiens. " Gallia est omnis diuisa " in partes treis, Quarū unam incolunt Belgæ, aliam " Aquitani, Tertiam, qui ipsorum lingua Celtæ, no" stra Galli appellantur. Eodem modo facit, qui ad Herennium scribit, cum agit de tribus orationis gene

» ribus, ſic enim ait. Sunt igitur tria genera, quæ
» nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non
» uitioſa conſumitur, unam grauem, alteram medio-
» crem, Tertiam extenuatam. nam cum mediocris ex prima, & tertia naſcatur, naturæ ordine tertio in loco poni magis debuit. id, quod Cicero facit, ubi
» dit. Oratorum autem ſi quis ita numerat plura
» genera, ut alios grandes, aut graues, aut copioſos:
» alios tenues, aut ſubtiles, aut breues: alios eis inter-
» iectos, & tanquam medios putet &c. Tametſi magis uerus is eſt naturæ ordo, ut humilitas primo in loco, mediocritas in ſecundo, in tertio amplitudo ponatur. quem ordinem item Cic. ſeruat in oratore. natura enim comparatum eſt, ut omnes res magis ab initijs ſuis, ac quaſi eundo ad ſuum ſummum per ueniant, quàm continuo quaſi montes naſcantur, deinde ad colles poſtea, ad planiciem demittatur. Gnato Terentianus eſt paraſitus, hic cum inſolenter gloriaretur cum ſui ordinis quodam fame iam confecto, ſe facile uictum quærere, ac eo uentum eſſet, ubi ſe iactaret coquis, piſcatoribus, lanijs, fartoribus, et reliquis eius generis hominibus gratiſſimum eſſe ſic inquit.

» Cócurrũt læti mihi obuiam cupedenarij, cætarij, lanij
» Coqui, Fartores, Piſcatores, aucupes
» Quibus et re ſalua, et perdita profuerã et proſũ ſæpe.
» Salutant, ad cœnam uocant, aduentum gratulãtur.

in quorum poſtremo uerſu ordo magis poſtulare uidebatur ut diceret. Salutant, aduentum gratulantur, ad coenam uocant. ſed artem ſecutus diligentiſſimus

poeta, utriusque personæ rationem adhibens, continuo secundo in loco cœnam posuit, quam utrunque eorũ mire appetere sciebat. Proponit Cicero in diuinatione in Verrem, quòd à defendendo ad accusandum descenderit, cum iudices intellexerint quamobrem id faciat, & eos nihil esse miraturos, & accusationem illam sibi potius, quàm cuiquam alij omnino delaturos. quam propositionem cum postea exequitur, præpostere agit Cicero, nam quæ secundo in loco proposita erat, eam primum absoluit, deinde ad priorem redit. id quod ex arte factum maxime constat, nam si prius, atque ex ordine probasset, se in ea accusatione Cæcilio esse anteponendum, pari ratione probatum esset, ut ex defensore honeste accusator factus esset, quia concesso illo, quòd honestius, quàm Cæcilius accusare posset, unà simul concedi uidebatur recte eum à defendendo ad accusandum descendisse. Fabularum proprium est, ut primo in loco totius rei argumẽtum, aut quodam modo quod pro argumento sit, proloquamur. Est tamen ubi Plautus post primam scenã, eamq; bene longam, id ponat commodissime, quam quidem artis liberam institutionem poëta omnino magis sibi uendicare uidetur, nam quæ longe etiam post euenerint, primo in loco narrando ut occupet, ac his perfecte peractis, ad quæ prima gesta fuerant, perbelle se se reuocet dicendo, totum ex artificio facit. capta Troia primum est, pererrat deinde Aeneas maria omnia, terras omnes, agit tamen præpostere Maro, cum rem eam exequitur. Continuo enim ab erroribus exorditur, idq; cum ex insula Sicilia, non

autem

autem Troia soluisset, deinde ad Troiæ excidium cõmode reuertitur. In eo uero magis cum natura consentire uidetur, cum primum proponit, deinde inuocat, postremo narrat, nam qui secus faciant, aut nulli sunt, aut si qui sunt omnino, quam recte faciant, ipsi uiderint, præsertim in ipso totius operis initio. ut Maro in Georgicis.

» Quid faciat lætas seg. quo sid. terram
» Vertere Mecœnas, ulmisq; adiungere uites,
» Conueniat, quæ cura boum, qui cultus habendo
» Sit pecori, atque apibus quanta experientia paruis.
» Hinc canere incipiam.

Quibus uersibus de quo dicturus sit poëta, proponit, sequitur Deorum inuocatio ex eo loco.

» Vos ò claris. mu.
» Lumi. lab. cœl. quæ ducitis annum
» Lib. & alma Ceres.

Et reliqua quousque rem ipsam aggreditur eo initio.

» Vere nouo gelidus canis cum montibus humor
» Liquitur.

Item in secundo eiusdem operis libro statim hoc modo proponit.

» Nunc te Bacche canam, nec non syluestria tecum
» Virgulta, & prolem tarde crescentis oliuæ.

Deinde Bacchum inuocat cum sequitur.

» Huc pater ò Lenæe tuis hæc omnia plena.

Postremo inde narrationem exorditur.

» Principio arboribus uaria est natura creandis.

Est tamen ubi præludere aliquid illi quoque cõces-

ſum eſt . quemadmodum Maro fecit in Aeneidis ſui initio, qui propoſitioni quatuor carmina præcinit. atque ita, ut ea etiam cum propoſitione coniunxerit dicens.

Ille ego, qui quo. gra. mod. auena
Carmen, & egr. ſyl. uici. coégi
Vt, quamuis auido, parerent arua colono,
Gratum opus agricolis.
At nunc horrentia Martis
Arma uirumq; cano.

Et quæ ſequuntur, quouſque ueniat ad inuocationem, quam totidem uerſibus exequitur, dicens,

Muſa mihi cauſ. mem. quo. num. læſo,
Quid'ue ,do. re. de. tot. uol. caſ.
Inſi. pie. ui. tot. adi. la.
Imp. tantæ ne animis cœleſt. iræ?

Cui ſtatim adiuncta eſt narratio, cuius initium hoc eſt.

Vrbs antiqua fuit, Tyrij ten. coloni.

Neque ego quenquam eſſe arbitror, qui Lucretiũ mihi temere obijciat, quẽ tamen ab inuocatione exorſum eſſe paſſim legunt, hoc modo.

» Aeneadum genitrix, hominum, diuumq; uoluptas,

Nam aliud huius initium adducit Varro, cũ agit de lingua latina, id autem eſt tale,

» Aetheris, & terræ genitabile quærere tempus,

Hoc tantum ille, cætera adhuc deſiderantur, ſed hoc diſtribuendi inſtitutum in operis (ut dicebam) initio caſtiſſime cuſtoditur, atque incorrupee conſeruatur, in medio autem ſi quid uſus ueniat, certe nos

item. eo enim in loco liberior instituendi ratio esse ui detur, quemadmodum Maro in VII. Aeneidos facit, qui musam, quæ gens Italiam teneret, qui'ue rerum status esset, cum illuc Aeneas appulit, ut sibi demonstret, primum rogat, deinde proponit, postremo narrationem ipsam exequitur, sic enim ait.

" Nunc age qui reges Erato, quæ tempora rerum,
" Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
" Cum primum ausonijs exercitus appulit oris,
" Expediam, & primæ reuocabo exordia pugnæ,
" Tu uatem, tu diua mone. dicam horrida bella,
" Dicam acies, actosq; armis in funera reges,
" Thyrrenamq; manum, totamq; sub arma coactam
" Hesperiam, maior rerum mihi nascitur ordo,
" Maius opus moueo. Rex arua Latinus, & urbes
" Iam senior, longa placidas in pace regebat,

Et quæ sequuntur reliqua. quo in loco à naturali illa instituendi ratione discessit, id, quod etiam efficit in decimo, cum ex uniuersa Aetruria, quæ coëgerat Aeneas auxilia, est dicturus, ait enim.

" Pandite nunc Helicona Deæ, cantusq; mouete,
" Quæ manus interea Thuscis comitetur ab oris
" Aenean, armetq; rates pelagoq; uehatur,

Quo in loco inuocans nullam explicuit narrationem, quemadmodum supra, sed ea, quæ in inuocatione indicabatur, contentus, rem ipsam aggreditur hoc modo.

" Massicus ærata Princeps secat æquora Tygri,
" Sub quo mille manus iuuenum, qui mœnia Clusi,

Et quæ sequuntur ad omnium copiarum plenam

descriptionem. Pari item ratione facit, cum de apibus agit in quarto Georgicorum, sic enim ait,

» Quis Deus hanc musæ, quis nobis extudit artem?
» Vnde noua ingressus hominum experientia cœpit.

Quæ inuocationis loco dicta possunt uideri, sequitur autem rem ipsam sic agens.

» Pastor Aristæus fugiens Peneia tempe.

Et reliqua ad operis finem. Pari item ratione agit in IX. cum Turni ingentia facta est dicturus, ubi musam rogat, ut sibi tantas res canenti feliciter adsit. sic enim ait.

» Vos ô Caliope precor aspirate canenti,
» Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
» Ediderit, quem quisque uirum demiserit orco.
» Et mecum ingentes oras euoluite belli.
» Et meministis enim diuæ & memorare potestis.

Deinde sic aggreditur.

» Turris erat uasto suspectu, & pontibus altis.

Et quæ sequuntur, ut in difficillimis rebus explicandis, quibusq; Deo sit opus, etiam in medio opere liceat eius opem inuocare. Quod Sanazarius & acute uidit. & optime est executus in secundo libro de Virginis partu. nam cum ad Christi ortum peruenisset, rei magnitudine (quid enim maius, aut etiam tantum?) ductus, Sic musarum opem implorat.

» Nunc age castalij quæ nunquam audita sub antris
» Musarum'ue choris celebrata, aut cognita phœbo
» Expediam. Vos secretos per deuia colles
» Cœlicolæ uos (si merui) monstrate recessus
» Intactos. uentum ad cunas, & gaudia cœli

" Mirandosq; ortus, & tecta sonantia sacro
" Vagitu. stat ferre pedem, qua nulla priorum
" Obuia sint oculis uatum uestigia nostris.

Sed siue naturam, siue artem in constituendo sequaris, illud tibi etiam atque etiam diligenter uidendum erit, ut ei rei, qua de agatur, diligentem rationem adhibeas, eiq; uni in primis etiam atque etiam obtemperes. Reliquum autem est, ut locutionis formam persequamur ad imitandum, quo uno perfecto totius imitationis fabricam à nobis habebis absolutam.

Bartholomæi Riccij de imitatione ad Alfonsum Atestium, Principem,

LIBER TERTIVS.

E TSI scio me, qui de imitatione scribam, hoc loco, quem sequar imitando, habere neminem, qui ex distributionis meæ tertia parte librum separatim mihi conficiam, cum hæc quoque pars reliquas duas partes continenter sequi, ac coniunctè concludi magis deberet: ne tamen hic liber, si hæc quoque tertia pars accessisset, iusta magnitudine longior excreuisset, locutionem ab inuentione, & dispositione seiunxi, tametsi ea locutionis quoque auctoritas, isq; usus est in dicendo, ut non dubitem, quin illa, quod ei amplius attribuerim, facile suum defendat, atque tueatur, meamq; hanc instituendorum librorum rationem etiam paulo liberiorem pari sit ratione comprobatura. Sanè inuentio rerum omnium in dicendo, ut etiam in agendo, est princeps, neque dispositio nullam ex suo ordine orationi ipsi uenustatem, atque decorem affert, at ea una locutionis uis, atque uirtus est, ut si nulla adsit, quicquid prudentissime inuenias, quicquid in suum ordinem optime cõstituas, quasi frustra utrunque efficere uidearis: sin autem rudis, atque infans, nec quæ sua dignitate constet, plurimum de utroque ut detrahatur, necesse sit. in ea autem ipsa, qua nunc de agitur, imitatione, quantum hæc etiam ua

leat, quantum principatus obtineat, id facile declarat, nam cum imitatori maxime prouidendum sit, ne aliena magis surripere, quàm imitari uideatur, id illi in primis hæc loquendi uirtus optime & prouidere, & cauere potest. sic enim hæc apte, sic belle, sic recte, quicquid uult, in alienam faciem transfert, atque conuertit, ut quæ prima fuerit nulla sentiatur, ac quemadmodum apes, quæ flosculos, herbulas, ac quicquid imbiberint roris, in suum nouum corpus ita conficiunt, ut nihil horum existat ex pristina aut forma, aut materia, sic hæc nobis alienas uirtutes, atque sententias ita suo studio, suáq; arte conficit, atque condit suauiter, ut pristinæ formæ nihil agnoscatur, nostrumq; id fiat maxime, quod ea nobis apte compararit, atque construxerit. ut omnibus hisce de causis tertius hic de locutione liber ex secundo sine ulla iusta accusatione nasci potuerit. Sed quoniá locutio non à nobis, uerum tota (ut est aliena) aliunde est petenda, ac multæ res quotidie reperiuntur, atque adeo assidue reperientur, quæ nomine careant latino, ac etiam multo plures illæ sint, quæ nouum nomen nactæ uetere aut prorsus amisso, aut saltem nobis ignorato; utrum nouis rebus à nobis recte fieri possit nomen latinum, aut nouis nominibus pro latinis uti possimus; aut si neutrum permittitur, quid tum agendum sit, cum earum usus ueniat, prius est dicendum, deinde locutionem ipsam planius absoluemus. ac quod ad res nouas latino nomine appellandas, sanè multi non desunt, neque ij imperitissimi uiri, qui Ciceronis auctoritate id sibi licere magnopere

contendunt. qui in principio tertij libri de Finibus bonorum, & malorum sic in hanc ait sententiam.
›› Stoicorum autem non ignoras quàm sit subtile, uel
›› spinosum potius disserendi genus, idq; cum græcis, tũ
›› magis nobis, quibus etiam uerba parienda sunt, im=
›› ponendáq; nouis rebus nomina. Quod uero ad res ueteres (quoniam una eademq; plaga utrũque aduersarium conficere uolumus) quarum nullum sit, aut non extet nomen latinum, si qui id quoque audeant, quo præsenti appellantur, eas nominare tanquam latino, quoniam Horatius dixerit,

›› Cum lingua Catonis, & Enni
›› Sermonem patrium ditauerit, & noua rerum
›› Nomina protulerit. licuit, semperq; licebit
›› Signatum præsente nota producere nomen.

Ac etiam paulo infra, ubi ex rerum omnium uicissitudine, uerborum etiam renouationem affirmat, ubi ait.

›› Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadentq;
›› Quæ nunc sunt in honore uocabula, si uolet usus,
›› Quem penes arbitrium est, & uis, & norma loquẽdi.

Pari omnes, eoq; maximo uersantur in errore, nam cum ita Cicero, & Horatius sentiant, & rectissime sentiant, id latinis suis (quod miror tantos uiros non uidisse) quibus cum agebant, tantum concedebant, neque enim Cicero uolebat nouæ rei græcæ latinus, aut contra latinæ græcus nomen faceret non suum, quemadmodum hoc nostro tempore neque Italus Gallis uocem ullam creare potest Gallicam, neque contra Gallus Italis, quæ sit Itala, neque utrisque Hispanus,

quæ sit cuiusque, sic neque Latinis aut Italus, aut Gallus, aut Hispanus uocem ullam parere potest, quæ latina sit, nam si ita fiat iam pridem omnes linguas latina lingua in se recepisset. Cauedonem (liceat mihi iam sæpius exempli causa barbare loqui) uulgo rem nouam Italus appellat, item stafam, stampam, bombardam, & cætera eius generis infinita. fac hæc Italo liceat, cum ei usus ueniat, paruo quodam accentu ad uocis sonitum addito quasi latina usurpare, ac latinis asciscere, fac idem cæteris nationibus in suis nouis rebus permittatur, non uereor, quin uideas, quàm breui latinus sermo à se se totus desciscere cogatur, omnia omnium statim fieri pauciora latini sermonis agnosci necesse sit, multo uero etiam magis, si quæ nostræ Germanæ sunt uoces (ut de nostris nunc tantum agam) eas nos ad latinam rationem proferre conemur, ut possibile, impossibile, gratitudo, ingratitudo, liberum arbitrium, deuotus, pro religioso, defectus pro culpa, componere librum pro scribere, instabilitas, superfluum, superfluitas, & quæ in instrumentis, in fructibus, in herbis, arboribus, nauigijs, auibus, uestibus, coloribus, & cæteris eius generis sunt innumerabilia. At hoc latini ipsi palàm factitarunt, si quidem Cæsarem (ut græca nunc omittam quàm plurima, quæ trita facta sunt latina) multis gallicis uerbis latinam ciuitatem donasse, nulli dubium est, Maronem autem & Gaza, & Gesa, & Mapalia in Latium tantum, aut maris, aut terræ spatium transtulisse, pari constat ratione, ita cæteri in cæteris, ut cuique usu ueniebat, facere nihil dubi=

tarunt. id quod etiam egregie latina oratione prædito, quiq; eius ciuitate planè donatus sit, ad eum modum licere existimandum est, quasi uero non infinitæ sint res, quas alij agere liceat, alij autem minime. Certe quempiam in suam domum ad se liberaliter accipere cuique permissum est: in alienam, id si facere uelit, non ita. Sic Princeps, cui libeat, ciuitatem suam donare poterit, alienam non poterit. Cæsar, Maro, quiq; reliqui alienas uoces Romanis asciuerunt, in suam ij domum, in suam ciuitatem illas receperunt: nos autem, qui iam pridem facti sumus alienissimi, qua id ratione facere audebimus? at latinæ orationis ciues facti sumus. esto: num proptera in eam alios recipere ipsi poterimus? Certe suffragij ferendi ius nouo homini concedetur, donandæ autem ciuitatis non ita. Præterea cur, si ita est, tot optimi ciues, atque adeo principes latinæ ciuitatis nullum uerbum temere in suam ciuitatē admittere sunt ausi, Bembus, Sadoletus, Romulus, Bonamicus, totus denique Senatus latinus ijs uocibus latine agentes utuntur, quas usus, & consuetudo maiorum eis reliquit, nullam nouam ij ad istam rationem admiscentes. Quid igitur tuus iste ciuis latinus aget in ijs utrisque rebus appellandis, si alteris prorsus latinum nomen adimis, alteris nostrum non concedis? Ego, cui negocium erit in rebus nouis nominandis, continuo ei quærendum esse censeo, si ei rei aliquid apud maiores unquam extiterit simile, ad cuius rationem ei quoque nomen aliquo modo accommodare possit, ut in bombarda, si quis eam ad ueterum rationem,

tormentum dixerit militare, item horologium (si quis hanc uocem prorsus fugiat) solarium magis appellarit, item baptizare, initiari, in ijs autem, quorum nomen latinum nō ita cuique obuium occurrit, is primum diligenter inuestigabit, si id aliunde possit eruere, cuius si compos fiat, recte erit, sin id minus assequatur, aut nullum prorsus erit, rei circunscriptio semper illi præsto aderit, nunquam periphrasis deerit, ut in scommunicare, siquis id pluribus explicet uerbis, sacris eum, aut aqua, & igni interdicere, ita à christianorum consuetudine eum auertere, ita si cui cauedonem sit dicendum, si eum explicet tripodem focularem, quo ad ligna utūtur sustinenda, si stafam instrumentum, quo pedes sustinet eques, si campanam, uas esse æneum altissimo in loco positum, cuius creberrimis ictibus aliquid longinquis significatur. At longum erit, quod unico possit uerbo, multis id si explicetur uerbis, ac quoties opus sit eam periphrasim repetere. At latinum eo modo, barbarum isto. Postremo autem si minus concessa uoce uti cogemur omnino, neque huius quicquam sit, quo latinam eam reddere possimus, ac circuitus istos, atque orationis anfractus fugere uelimus, eo modo recte illam usurpabimus, si quasi ueniam prius præfabimur, hoc modo, ut aiunt, ut dicunt, ut ita dicam, ut nostri appellant, loquuntur, & huius generis multis modis, quemadmodum Cicero facit in ijs, quæ non satis latina probarentur. Sed fortasse in paucis uocibus id seruari poterit, ut aliquo modo aut quasi latinas eas efficiamus, aut periphrasi, aut

etiam excusatione aliqua adhibita latinis admisceamus. Quid autem iureconsulti in suis consilijs dandis? Quid item conuentorum, pactorum, testamentorumq; stipulatores agent, quibus & infinitis rebus noua nomina sunt omnino facienda, & quæ latina sunt prorsus ignorantur? num à consulendo, ac stipulando cessabunt, dum aut latini redeant, qui res eas nomine donēt latino? aut illa, quæ latina lateant, fiant notiora? an continuo artem desinent? isti, si me audiant, aut prius latine recte scribere discent, aut si id assequi non poterunt, sua magis utentur lingua, quàm abutentur aliena. Sed iam locutionem ipsam aggrediamur. quo uno perfecto, totius imitationis fabricam à nobis habebis absolutam. Cum igitur latinæ locutionis duplex sit usus, grammaticus alter, alter latinus, qui ad grammaticorum regulam tantum loqui didicerit, is non satis habebit ad eam, quam latinæ locutionis elegantiam intelligimus. Aliud est enim quasi terminis anguste circunscriptis ingredi. Aliud suo iudicio liberius, ac cum dignitate spatiari, neque ille, qui tantum ad familiæ capiendæ laxitatem ædes ædificarit, propterea magnifice ædificasse dicetur, sed qui uestibula, conclauia, porticus, ambulationes, laquearia, cætera multa ad ædium dignitatem extruxerit, quemadmodum neque qui se in choreis agat, si ad soni numerum pedem tantum moueat, non item totius corporis motum, ac quiddam etiam de' suo decenter addat, elegans saltator habebitur. Postremo autem qui panno inuolutus sit bene crasso, satis ille quidem aut ad frigus

pellendum, aut ad calorem arcendum habebit adiumenti, ad ornatum autem, quem omnium maxime quærimus, nisi uestiendi ars diligens accesserit, nihil habebit omnino. Sic in latina oratione minime satis est, latina si sint uerba, ac certa inter se ratione coniuncta, maius adhuc quiddam restat, id autem est in usu magis comprobatum latino, ac ex bonorum assidua lectione comparandum, quàm quod minutis istis præceptis obediat, atque magistris doceatur. Sed ut aliud esse grammatice loqui, aliud latine dicebamus, sic nũc in latina locutione aliam alia esse probatiorem ostendemus. ac ne ego nunc tibi ætates commisceam, ac Terentij quasi horridioris nescio quid antiquitatis retinere, Antonij, atque Crassi paulo cultiorem factam esse, Ciceronis autem ætatem omnia lumina, omnes uirtutes eloquentiæ effudisse comprobem, unam tantum sumamus, neque eam etiam optimam, quin etiam à uiris discedamus licet, ne unum tibi semper Ciceronem obijciam, non suæ ætatis cæteris primarijs fœminis Corneliam, & Læliam splendidius locutas esse, Cicero testatum reliquit? quarum etiam altera Gracchorum filiorũ institutioni plurimum profuit, altera filias Mutias, & Licinias neptes longe efficit elegantiores? Dij facerent, ut non ita esset, ac omnes eo modo homines loquerentur, quo boni faciunt, neque hic alio, ille alio latina abusus esset oratione, nulla enim nunc opus esset in loquendo imitatione, omnes enim eo modo loqueremur optime. Hanc autem, quam nos hoc loco probatiorem quærimus locutionis formam, ex una probatissimorum auctorum lectio-

ne aſſidua maxime conficiemus, nam ut peſſime ij ſemper agunt, qui à peſſimis nunquam diſcedunt auctoribus, ſic illi, qui in bonis habitant, nõnunquam optime. hi autem qui ſint probatiſſimi auctores, in quibus legendis, ac uerſandis, hanc dicendi formam, quæ omnium iudicio maxime probetur, nobis ipſi comparemus, ij procul dubio ſunt, qui Ciceronis ætate floruerunt. ſed cum ea tota ætas planè latine, atque eleganter locuta ſit, unus tamen Cicero omnium elegantiſſime eſt locutus. pure quidem alij, quod eſt in maxima laudis parte ponendum, Preſſe alij, ac propè una in breuitate diuini extitere, Sed unus Cicero laudem omnium ac uirtutes in ſe tranſtulit omnes, pure hic in loco, nec multis, cum res poſtulat, agit, in uno autem illo illuſtrandæ orationis genere Deus eſt. uerborum delectum eloquentiæ originem Cæſar eſſe dicebat. Atqui alij ſemper aliquid habent, quod aut prorſus damnetur, aut ſaltem æque non probetur, uetuſtatem alij nimis dedita opera conſectantur, in agreſtibus, ac parum cultis ſe ſe alij magis oblectant, alij alio uitio laborant, unus Cicero tantum abeſt, ut quicquam tale in ſe admiſerit, ut meſſem illam nobis, atque uerborum omnium copiam omnem perpurgarit, qui nihil in ſermonem, quod non Romanum oleret, quod ab ætatis ſuæ cultu, atque dignitate quicquam abhorreret, quod omni denique ſplendore non eluceſceret, prorſus intertexuit. Huc id accedit, quòd hic ſolus, quàm cæteri omnes ſimul unà, plura conſcripſit uolumina, unde etiam nobis maior copia ſuppeditari

possit ad dicendum. Neque illi quicquam audiendi sunt, qui continuo obijciunt, Ciceronem non omnia attigisse, multa ex ijs etiam, quæ scripsit, desiderari, quare à cæteris quoque hanc nobis locutionem petendam esse satis inepte garriunt, nam sit ita, ut de rebus omnibus Cicero non scripserit, ac ex eis etiam, quæ scripserit, uoluminibus, temporum iniquitate complura desiderentur, certe qui in eis, quæ extant, quæ leguntur, optime uersatus erit, quique eius dictionis formas probe, ac fideliter perceptas habebit, is eas ad quicquid uolet commodissime transferre poterit, si quidem ceram imitatur oratio, quæ quo eam ad quasque formas confingendas deflexeris, facillime consequetur. Nollem hoc loco ineptus uideri, qui summum uirum, principem, ac patrem eloquentiæ rei comparem abiectissimæ, sed paruis tamen, atque infimis maxima, atque nobilissima interdum recte conferri solent. mihi inquam Ciceronis oratio cum locupletissimi sutoris officina rectissime comparari posse uidetur. nam quemadmodum in ea omnium pedum, omnium formarum aptissima sunt calceamenta, sic ad omnes res oratione apte conuestiendas locutio, atque dicendi formæ omnes ab uno Cicerone facile sumi poterunt. Neque enim dubitandum est, quin Cicero, si historiam, si de re rustica copiosius, quàm fecit, si item de cæteris rebus scripsisset, æque in ijs omnibus scribendis satisfecisset, atque in ijs, quas luculentissimo stilo complexus est, planè satisfecit. quasi uero quia Apelles non omnium rerum formas pennicillo suo sit persecutus, ideo etiam, qui ad eius ima

ginem optime fingat, is artem ſuam niſi ad eas formas, quas Apelles pinxit accommodare poſſit, aut qui in Oceano natare didicerit, non is item in cæteris aquis, cum uſus ueniat, id facile faciat. ab hoc igitur uno Cicerone ut nuſquam diſcedamus, ut in hoc hæreamus, atque perpetuo habitemus, meum eſt conſilium. ſi quis tamen in hiſtoria aut Cæſaris puritate, aut Saluſtij breuitate magis delectetur, id per me quidem ſequi illi facillime licebit. Sed uniuerſæ locutionis dicendi ſtudioſis ſeſe duplex affert uſus, & utilitas, altera ex eo, quod non unam, atque eandem loquendi rationem eſſe dicebamus, ut qui hiſtoriam ſcribat, ſi Cæſaris puritatem ſequatur, Liuij candorem, aut etiam Saluſtij breuitatem parui faciens, aut cæteris omnibus poſthabitis ſcriptoribus, unius Ciceronis ſe ſe locutioni addixerit. Altera ex eo, quòd hæc ſua mutatione, addendo, detrahendo, omnem loquendi uſum complexa eſt. de ſuperiore quid ſentiam, aut cuius ſcriptoris locutionem magis probem, ſatis arbitror paulo ſupra, & paſſim multis alijs in locis à me eſſe demonſtratum, nunc autem de poſterioris uſu, atque utilitate reſtat, ut copioſius dicatur. quoniam igitur hæc animi indicium eſt, atque una hac potiſſimum quid uelimus, quid non, cæ teris aperimus, atque eloquimur palàm, neceſſe eſt, ut iam pridem nihil dici poſſit, quod millies non ſit dictum prius. qui igitur eadem ſenſa cum alijs ſine iuſta reprehenſione, quin etiam noſtra cum aliqua laude proferamus, locus poſtulat, ut pluribus uideamus. id, quod etiam polliciti ſumus, cum de inuen-

tione, atque dispositione agebatur. Aut igitur quæ sunt ab alio dicta, nobis, uti ab eo sunt dicta, integre, aut aliqua facta mutatione, aut addendo, aut detrahendo, proferenda sunt omnino. Ex ijs autem, quæ integra manent, sunt prouerbia, dicta, sententiæ, diffinitiones, & eius generis cætera, ut si quis merces eò aduexerit, ubi maxima earum rerum sit uilitas, alius eum hoc prouerbio stultitiæ notet, Noctuas Athenas. aut si qui neget magnum in rem uilem sumptum se facturum, illud apte & facete usurpet, unum pœnitere tanti non emo. aut cum uir probus significabitur, si quis dixerit, dignus est, qui cum in tenebris mices. aut cum nimis largum intra beneficentiæ leges retinendum esse, hoc quispiam modo argute præcipiat, Largitio fundum non habet. Quæ omnia, & quæ sunt huius generis reliqua innumerabilia, quoniam uulgo facta sunt communia, quo primum ab eo sunt accepta, eo modo sunt perpetuo ab omnibus communiter usurpanda. dicta uero, siue ridicula, siue ioci, siue quoquo modo nomine alio appellentur magis, & hæc eo modo proferri solent integre, quomodo sunt à suis auctoribus prolata, ut cum nouum hominem in consessum ampliss. ac eo loco minime dignum, sed (ut fit) principum uitio ascitum, locum sibi quærentem, quis ad hunc modum facete mordeat. Te equidem reciperem, nisi anguste sederem. Item, si quem se nimis iactantem in agendo notaremus hoc modo, quis loquitur è lintre? Item si quis in furacem seruum, illud Amphybolon usurpet, solus est, cui domi nihil est nec ob-

ſignatum, & occluſum. Ita in male olentem, circunuentus ſum. ſi uero plures adſint, circunuenti ſumus. Ita illud in adulterum, qui in facto deprehenſus ſit, cum quis interrogaret quid uideretur? quis reſponderet, tardus. Ita cum parem gratiam nos permittimus relaturos, eo modo, ut ſementem feceris, ita metes. Sententiæ quoque ijs ipſis uerbis, eo ipſo integro conſeruato ordine, quo prius conſtructæ ſunt, recte proferuntur, ut Cicero illud Terentij pro-
" tulit, Obſequium amicos, Veritas odium parit.
Item illud Ennij.
" Homo, qui erranti comiter monſtrat uiam,
" Quaſi lumen de ſuo lumine accendat, facit,
" Vt nihilominus ipſi luceat, cum illi accenderit.
Neque id non ita,
" O Tite ſi quid ego adiuto, curam'ue leuaſſo,
" Quæ nunc te coquit, & uerſat ſub pectore fixa,
" Ecquid erit præmi?
" Definitio ſententiam ſequitur. ut illud. Ius naturæ
" quod nobis non opinio, ſed quædá innata uis affert,
" ut religionem, pietatem, gratiam, uendicationem,
" ueritatem, ita ius ciuile eſt æquitas conſtituta ijs, qui
" eiuſdem ſunt ciuitatis ad res ſuas obtinendas, Ita iu-
" ſtitia eſt habitus animi communi utilitati conſeruata,
" ſuam cuique tribuens dignitatem. Quas omnes, & harum etiam ſimiles cæteras definitiones ſiquis integras uſurpet, non faciet inepte, ſi tamen aliquid de ſuo addat, aut etiam totam eandem à ſe confecerit, modo à definitionis natura, & lege non diſcedat definiendo, æque ei facere licebit, ut Cicero in iuſtitia

fecit definienda, qui alijs uerbis, atque est supra adductus, sic eam definiuit.

" Iustitia est affectio animi suum cuique tribuens, & so
" cietatem coniunctionis humanæ munifice tuens.

Item alijs eam definiens dixit, qui ad Herennium scribit, cum ait.

" Iustitia est æquitas, ius unicuique tribuens pro digni
" tate cuiusque. Vt non addam multa alia, quibus aut describitur, aut significatur hæc uirtus non uno modo, Quin etiam in sententijs quoque aliquid & addi, & commutari, modo remaneat sententia, permitti uidetur. ut si quis illud Platonis, Prin
" cipem ciuium beneuolentia, non armis septum esse oportet, ad hunc modum quasi suum id efficiens, dicat, næ illi maxime tuti sunt Principes, qui magis suorum ciuium beneuolentia, quàm armis septi sunt: Quemadmodum etiam Cicero facit in Terentio paulo etiam liberius, ille enim ait.

" Non Apollinis magis uerum atque hoc responsum est.

Cicero autem sic.

" Hæc ex oraculo Apollinis pythij edita tibi puta, nihil
" potest esse uerius. Eam autem eiusdem Terentij non solum commutauit, sed etiam ad imitationis formam optime tractauit.

Ille enim ait.

" Malo coactus, qui suum officium facit, dum id re
" scitum iri credit, tantisper cauet; si sperat fore clàm,
" rursum ad ingenium redit.

Cicero autem sic.

" Quoad metueres, omnia te promissurum, simul ac

timere desisses, similem te futurum tui. Sed quoniam casu, quod artis fuerat, in ipsam commutandi rationem incidimus, quæ propositionis nostræ pars erat altera, eam pergam absoluere. Aut igitur, quod ipsi eloquimur alienum, id nobis erit omnino incognitum, aut etiam sæpius perlectum. si prorsus ignorabimus, & ijs uerbis, & eo ordine, quo alius protulerit prius, nunquam à nobis proferetur. Sin autem in eorum uestigia omnino dicēdo incurremus, magnum tum orationis nostræ testimonium habere poterimus, eam minime esse contemnendam, quæ eadem sit cum optimorum. Si uero in perspecto uersabimur, nos una hæc multiplex commutandi orationis ratio prorsus ab omni furti accusatione liberabit, quam uiam C. Carbonem tenuisse, Cicero scriptum reliquit, si quidem hic cum se exerceret ad dicendū, quod ex probatissimo aliquo, aut poëta, aut oratore memoria comprehendere posset, idem suo modo exprimere, atque proferre conabatur, Videbat scilicet industrius orator hanc exercitationem maxime ad dicendi copiam pertinere. Neque mihi nunc L. Crassi quantacunque auctoritas sit, hoc unquam eripiet, ut quod à bonis omnibus fieri uideam, illi concedam, turpe esse ad imitandum, cum Cicero quoque ille ipse, qui sub Crassi persona ea improbare simulabat, & aliter senserit, & fecerit semper. hoc igitur ius acquirendæ alienæ sententiæ possessionē æquam commutatione, additione, detractione facile consequemur. Commutandi autem genus est duplex, unum ordinis, uerborum alterum, cum autē

nunc ordinis dico, intelligo tantum ordinem iiſdem
manentibus uerbis in aliam faciem redactum.. huius
autem cõmutandi ordinis ratio triplex eſt, una cum
dicitur retro, ac quaſi ſurſum uerſus idem, quod di
recte dictum prius offenderis. Altera cum interciſe,
tertia cum uerba omnia, & cola ipſa tuo arbitratu
permiſcentur, cum retro ordine, ut ſi id Terentij,
„ Saluum te aduenire Demea gaudemus: quiſpiam ſic
„ faciat mutando: Gaudemus Demea aduenire te ſal=
„ uum: Item illud: Nunquam rem facies, abi, neſcis
„ ineſcare homines Sannio: ſi ſic item commutetur,
Sannio homines ineſcare neſcis, abi, facies rem nun=
quam: quemadmodum ipſi paulo ſupra dedita feci=
mus opera, qui in hac commutatione diſtribuenda
ex ipſo Cicerone locum penè integrum retro ordine
per ſingula uerba remenſo tranſtulimus: Interciſe au
tem permutare tum intelligo, cum periodus incidi=
tur, ac oratio per cola ipſa in ordinem alium compo
nitur, ac ipſe ambitus partibus integris commutatis
in alium orbem, atque in quadrum noſtrum concin
nius digeretur, ut illud Ciceronis in oratore: Cur
igitur ius ciuile docere ſemper pulchrius fuit? Ho=
minumq́; clariſſimorum diſcipulis domus floruerunt?
ad dicendum ſi quis acuat, aut adiuuet in eo iuuen=
tutem, uituperetur? Si interciſe inuertatur ſic, ad
dicendum ſi quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentu=
tem, uituperabitur? Cur igitur ius ciuile docere
ſemper pulchrius fuit, hominumq́; clariſſimorum di=
ſcipulis domus floruerunt? Ad hunc autem modum
Terentius ſe ipſum conuertit, Ait enim in Eunucho

» in Thaïdis persona, Sola sum, habeo hic neminem,
» neque amicum, neque cognatum. In Adelphis au-
» tem hoc idem agit per conuersionem, ubi ait. Nemi-
» nem habeo, solæ sumus, Geta autem hic non adest.
Sed aptissime Cicero hoc genere conuersionis tũ usus
est, cum id Gracchi per cola conuertit. nam cum ille
» diceret, Abesse non potest, quin eiusdem hominis
» sit, probos improbare, qui improbos probet: Cicero
autem sic, quin eiusdem hominis sit, qui improbos
probet, probos improbare. Aptissima est in postre-
mo membro facta commutatio, Meus autem Flam-
minius hanc conuertendi rationem tum egregie per-
» secutus est, cum ait in sua paraphrasi: Dum perpe-
» tuo cuncta sursum, ac deorsum commeant, rerum
» generatio, & interitus circuitum conficit, & quasi
» orbem quendam. Ex terra enim humor, ex humo-
» re nascitur aër, ex aëre oritur humor, ex humore
» terra ultima. quæ Cicero eadem retro uerso ordine
prius in hunc modum tulerat. Nam ex terra aqua,
ex aqua oritur aër, ex aëre æther, Deinde retror-
sum uicissim, Ex æthere aër, ex aëre aqua, ex aqua
terra infima, sic naturis his, ex quibus omnia con-
stant, sursum deorsum, ultro citroq; commeantibus
mundi partium coniunctio continetur. Tertium au
tem commutandi genus est cum eisdem uerbis nullo
primo eorum ordine conseruato, neque colorum ul-
la ratione adhibita, sed cum nos nouum, ac liberum
» nostrum efficimus ordinem, ut si quis illud. Tibi au
» tem id consilij do, quod mihi met ipsi, ut uitemus
» oculos hominum, si linguas minus facile possumus:

si quis inquam suo id modo commutans sic efficiat, idem autem tibi do consilij, quod ipsi met mihi, ut si minus hominum linguas facile possumus, oculos ui temus. Quorum trium commutandæ orationis gene rum primum nimis puerile, nimisq; elaborati est studij, atque inanis industriæ si simpliciter fiat: quare etiam maxime deuitandum. Secundum paulo tolerabilius, sed neque hoc quoque admodum factitandum. neque enim commode cadet, ut sæpius fieri pos sit. Tertium longe omnium est liberius, & proptere a etiam commodius, quod'q; crebro usurpetur. mo do illud etiam atque etiam diligenter attendatur, ne commutatione facta quodammodo dissoluatur, atque eneruetur oratio. nemo enim iam pridem nescit (ut uersum nunc omittam, qui hanc commutandi rationem uix ad se admittere posse uidetur) solutæ quoque orationi suum certum numerum adesse, quæ si mutetur ad eum modum, magnum periculum est, ne quod apte compositum fuerat prius, dissolutum reddatur, ac quod structura ipsa ad numerum opti me concinebat, ne absonum, atque asperum quid resonet commutatum, quæq; fortiter priore conglutinatione continebatur, recenti, ac noua tota delum betur oratio, nisi res ea nobis prorsus sit cum dissolu to, ac parum composite loquenti, nam uerba omnia non ita sunt in quadrum confecta, ac quasi affabre laborata, atque expolita, ut quoquo compositionem tuam instituas, eam æque apte sequantur, atque inter se quaque uersus adhæreant aptissime. Verborum autem commutandorum alterum erat genus.

hoc item duplex est: unum cum uerba ipsa remanent,
sed in se ipsa quodammodo commutantur, alterum cũ
iam positorum uerborum loco alia, quæ idem signi=
ficẽt, aptissime reponuntur. cum autem remanent,
sed non ita, ut erant posita prius, multis id quidem
fit modis, ac quàm commodissime omnibus. aut enim
per casus fiet, ut ubi alius dixerit iniuriarum obliui
sci, fortissimi esse hominis, si tu iniurias per casum
commutaris. item, si ille summo honore dignum pa
triæ liberatorem, tu summi honoris. aut si sit, ui=
sendi causa aliquem, tu facias alicuius. ita in cæteris
aut uocibus, aut uerbis, quæ diuersos sibi casus asci=
scant. quam mutationem sequuntur etiam illa, te
uehementer amo, tu à me uehementer amaris. sed
mira illa, atque elegantissima in Cæsare est casus cõ=
mutatio in primo libro de bello gallico, cum ait,
» Equitum millia erant sex, totidem numero pedites ue
» locissimi, ac fortissimi. nam recta compositio, si ad
superiorem partem respondeat, hæc erat. totidem
numero peditum uelocissimorum, ac fortissimorum,
quemadmodum equitum dixerat. neque illud non
ineleganter usitatum est, quemadmodum dixit Te=
» rentius, populo ut placerent quas fecisset fabulas.
» aut per numerum, ut ubi ille, ego omni officio, si
quis dicat ego omnibus officijs, & ubi ego, si nos.
item in uerbis, ut illud quemadmodum paulo supra
dicebamus. cum unus sit, qui loquatur. illa uero
numeri permutatio per quàm uenusta est, qua uti=
tur Terentius in Eunuchi prologo. sic enim in ipso
ait initio.

» Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
» Quamplurimis, & minime multos lædere,
» In his poëta hic nomen profitetur suum. nam cum quis dixisset, ac ad eum numerum pari numero respondendum esset, multitudinis tamen numero usus est, perinde atque, si qui sunt, non autem si quisquam est, initio si protulisset. item in eadem fabula.
» Adeon homines immutarier
» Ex amore, ut non cognoscas eundem esse?

In eundem numerus mutatur. proprius enim erat si dixisset eosdem. item ibi. Cuius mos maxime est consimilis uestrum, hi se ad uos applicant. ubi ad, cuius, hi postea intulit. cum aut dicēdum fuit, quorum mos, aut si, ut est, cuius, hic se ad uos applicat, magis subdendum erat. item si uiscendi causa amicos, tu uisendorum amicorum causa dixeris. Aut per personas, ut si quis illud conuertat. quid igitur faciam? quid igitur faciat? aut etiam simul utrunque & numerum, & personam. ut quid igitur faciant? Ita in nomine, ut, ubi ego, alius tu, ille, ita & in cæteris, ex quo genere illud est, cum quis de se loquitur, tertiam tamen personam loquentem inducit, ut illud Parmenonis de se ipso, Dij uestram fidem quantam, & quàm ueram laudem capiet Parmeno. quam personæ commutationem Cæsar modestissime in suis commentarijs perpetuo executus est, qui cum de se ageret semper, nunquam tamen à se quicquam protulit. Aut per genus. ut illum diem, si tu illam diem, ut etiam quantum suauita-

tis, si quanta suauitas. Aut per modos, ut, fac istæc recte curentur, si tu facias dixeris. ut illud, æquum est uos cognoscere, atque ignoscere, si tu æquum est, ut uos cognoscatis, atque ignoscatis, aut per tempus, ut ipse uiderit pro uidebit. ut Ter. in Eunucho.
» Nisi ego me turpiter hodie hinc dabo, pro dedero. aut per interrogationem, aut negando, aut affirmando, & quæ eius generis sunt reliqua.

Alterum autem commutandorum uerborum genus erat, cum uerbis ipsis uerba alia subijciuntur idem significantia. cuius generis quanta uis sit in hoc ipso, quod alienum est, commode usurpando, nihil attinet dicere, quando penè oratio ipsa nihil aliud sit, quàm ad hunc modum loqui. Id autem quatuor modis fieri potest, ut cum proprium aut proprio, aut figurato, figuratum aut figurato, aut proprio commutatur. Nam cum omnis oratio sit aut propria, aut figurata, (cum autem ego nunc figuratum dico, mutuatum, translatumq; intelligo) ac plura sint in utrisque synonima, horum utraque aut cũ suo, aut cũ alterius genere cõmutantur facillime. Ita uerborum cõmutandorũ fiunt quatuor, ut si in proprijs quis diues dixerit, aut in figuratis, cui abunde sit, tu in proprijs aut locupletem, aut copiosum, ac pecuniosum reponas. in figuratis autem pro cui abunde sit, si tu dixeris, Cui amplæ sint fortunæ, cui ingentes, cui magnæ, & locupletes copiæ, & fortunæ. aut si florentem omnibus copijs, aut qui uiuit in omnium rerum abundantia, aut cui rerum omnium copiæ suppeditant, aut cui innumerabilis est

pecunia, aut cui res ſit ampla, & præclara, aut qui agit quàm facillime, aut cui res familiaris quàm facillima ſit, aut qui ab omni re optime paratus ſit, aut qui Craſſum fortunis, aut Craſſi fortunas facile ſuperet, aut cui nihil deſit ad omnia commoda, ad beate uiuendum, ad beatam uitam, ita & pro proprio figuratum, & pro figurato proprium ſi ad hunc modum quis repoſuerit. Si uero pacem alius, tu otium tu concordiam, tu quietem, tu tranquillitatem. pari item ratione in figuratis, ſi ille nullum bellum, tu omnia tranquilla, nullam diſſenſionem, omnem concordiam, ſummam animorũ conſenſionem omnium, atque conſpirationem, omnes omnium animos optime conſentientes, ubi nulla belli ſuſpicio ſit, ubi otiũ perpetuum agatur, ſi dixerit. Si poſtremo is amat dixerit, diligit, adamat, colit, facile commutabis. ſi item ille, qui amore aliquem proſequatur, tu contra beneuolentia, qui illi primas in amore deferat, quem in oculis, quem in ſinu ferat, neque ſe unquam diſcingat, qui in intimis, in ære ſuo, in amore habeat, qui eum denique pereat, depereat, impotenter amet. Si uero ille ad hunc modum, tu contra alio, aut ſimilia ſimilibus, aut etiam ex altero genere recte reſpondebit. Sed nullus finis erit, ſi pergo reliqua, quæ in uniuerſa latini ſermonis locutione ad hunc modum commutari poſſunt. nulla enim uox tam propria eſt, cui ſoli proprietatis ſuæ ius totum attribuatur, figuratis autem longe locupletior eſt uarietas. Terentius in proprio ſic commutauit. ait enim.

» Atque itidem fallas, ut ab illis fallimur.

Quàm proprie dictum sit uides. Iterum alibi ait.

» Hiscine tu amabo non contra insidiabere?

Proprio autem figuratum subiecit eo in loco, nam cum dixisset, id uero serio triumpho, paulopost subdidit.

» Quod mihi puto palmarium.

Ita Maro in ipso Terentio, qui cum dixisset,

» Non adeo inhumano ingenio sum Cherea,

Figurate commutauit hoc modo.

» Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni.

Hactenus de commutatione tantum, nunc uero simul & de additione, & detractione copiosius agetur, tametsi in hunc quoque locum omnium orationem concludam necesse est, si, quot quot occurrerint, exempla conabor adscribere. nihil enim est in omni oratione dictum, quod in horum genere aliquo dictum, ac comprehensum non sit. ut illud Virgilij.

» Nanque manus inter, mœstorumq; ora parentum
» Ecce leuis summo de uertice uisus Iuli
» Fundere lumen apex, tactuq; innoxia molli
» Lambere flamma comas, & circum tẽpora pasci.

Quam rem eandem magna facta & commutatione, & additis, non paucis Maro ipse persequitur in septimo cum ait.

» Præterea castis adolet dum altaria tedis,
» Et iuxta genitorem astat Lauinia Virgo,
» Visa (nephas) longis comprehendere crinibus ignem
» Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
» Regalesq; accensa comas, accensa coronam
» Insignem gemmis, tum fumida lumine fuluo

» Inuolui, ac totis Vulcanum spargere tectis.

Res eadem est in portento, locutione autem admodum & diuersa, & aucta. uariatio in ijs est. ut nunc locorum, personarum, officij, ac caeterarum rerum uarietatem omittam, ut pro lambere flamma comas, dixerit, & longis comprendere crinibus ignẽ, ubi pro lambere, comprehendere, pro comas, crinibus positum uides. item pro ecce, quae particula repentini, ac noui semper aliquid afferret solet, nefas reposuerit. sed multo plura sunt addita. ut illa omnia.

» Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
» Regalesq; accensa comas, accensa coronam,
» Insignem gemmis. tum fumida lumine fuluo
» Inuolui, ac totis Vulcanum spargere tectis.

Item illud.

» Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris?
» Quó ue tenetis iter?

Quod idem egit alibi uariando, addendo, cum ait.

» Et procul è tumulo, iuuenes, quae causa subegit
» Ignotas tentare uias? quò tenditis inquit?
» Qui genus? unde domo? pacẽ ne huc fertis, an arma?

In quo quoque exemplo quid commutatum, quid additum sit facile apparet. Conuiuij hic item apparationem primum paucis perstrinxit in tertio Aeneidos, ea autem haec sunt.

» Tum litore curuo
» Extruimusq; toros, dapibusq; epulamur opimis.

In septimo autem rem eandem pluribus expressit, atq; ornauit cum uariando, tum addendo cũ dixit.

» Aeneas, primiq; duces, & pulcher Iulus

" Corpora sub ramis deponunt arboris altæ,
" Instituuntq; dapes, & adorea liba per herbas
" Subijciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)
" Et cerealе solum pomis agrestibus augent.

Idem facit in equo Troiano describendo, cum ait.

" Instar montis equum diuina Palladis arte
" Aedificant, sectaq; intexunt abiete costas.

Item paulo post sic ait.

" Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
" Roboribus textis, cœloq; educere iussit.

Detractio autem erit, si loco exempla commutentur, ut quæ primo dicta sunt, secundo si dicantur in loco. Ille autem quisquis is fuit, siue is etiam Maro non fuerit, se ipsum tribus hisce coloribus uariando, addendo, detrahendo optime commutabat, siue cum sui imaginem ex aqua multis modis, atque non omnibus inepte exprimebat, siue cum idem peruarie effecit in glacie currum sustinente, siue cum multo splendidius uersibus suis Irim, quam se ipsa coloribus uariauit, faciat, siue cum auroræ, & solis ortum quaternis uersibus multifariam descripsit, siue denique cum in signis cœlestibus, aut in Herculis laboribus, aut in cæteris eius generis se uariando exercebat. quorum omnium uersus eo non adduxi, ne, quod necesse erat, longissimum facerem. satis sit hoc loco eos indicasse. Sed pergo cæteros. Terentius in Eunucho in Chereæ persona cum amicam è conspectu imprudens amisisset, in hæc uerba grauiter conqueritur.

" Vbi quæram, ubi inuestigem, quem percuncter,

» Quam insistam uiam, incertus sum,

Quem locum in eadem fabula sic uariauit paulo quidem pressius.

» Vbi ego scelerosum misera, atque impium inueniam,
» Aut ubi quæram?

Id uero omnium aptissime commutatum, atque uariatum est, cum ait.

Sine auro tum ornatam, ita uti quæ ornantur sibi,
» Nulla mala re expolitam muliebri,
» Capillus passus, prolixus, circum caput
» Reiectus negligenter.

Quam item pulchritudinem sic descripsit in Phormione, ut nisi addatur, ac uarientur paucissima quædam, una eademq; sit, cum ait.

» Virgo pulchra, & quo magis diceres
» Nihil aderat adiumenti ad pulchritudinem,
» Capillus passus, nudus pes, ipsa horrida,
» Lachrimæ, uestitus turpis, ut boni ni uis
» In ipsa inesset forma, hæc formam extinguerent.

Item cum silentium ab auditoribus orat inquiens.

» Date operam, & cum silentio animaduertite,

Pusilla commutatione facta, idem orat in Phormionis procemio hoc modo.

» Date operam, adeste æquo animo per silentium.

In Adelphis autem orbas meminit proximis suis nubere legem cogere, id autem hoc modo.

» Hic meus amicus illi genere est proximus,
» Huic leges cogunt nubere hanc.

Hanc eandem legem in Phormione adducit, sed paulo laxius, ubi ait.

» Lex est, ut orbæ, qui sint genere proximi,
» His nubant, & illos ducere eadem lex iubet.

Additum est, uariatum est, commutatum est, idem tamen est utrunque. In Andria item uirginis egestatem, ac uiuendi difficultatem his uerbis prosequitur.

» Primum hæc pudice uitam parce, ac duriter
» Agebat, lana, ac tela, uictum quæritans.

In Adelphis senis fratris auaritiam in Mitionis persona penè ysdem uerbis expressit.

» Ille contra hæc omnia,
» Ruri agere uitam, semper parce, ac duriter se habere,

Sed iam ad eos, qui soluta scribunt oratione, ac statim ad unum Ciceronem ueniamus, quamq; hic & aptus & frequens sit in tota hac commutandi ratione, diligenter uideamus. Continuo autem hic se excusat ad Curionem, quod post longissimum tempus ei gratuletur, causam in primis in locorum distantiam conferens, eius hæc sunt uerba.

» Sera gratulatio reprehendi non solet, præsertim si nul
» la negligentia prætermissa est, longe enim absum, au
» dio sero. Hac item ipsa utitur excusatione ad Cælium, sed eam pluribus uerbis, atque alio ornatu persequitur hoc modo.

» Serius non negligentia mea, sed ignoratione rerum
» omnium. In his enim sum locis, quò & propter lon
» ginquitatem, & propter latrocinia tardissime omnia
» perferuntur. Nolim te posthac expectare, dum ego, quæ uerba commutata sint, quæ detracta, quæ addita, tibi nominatim ostendam, res enim per se maxime

xime patebit. Crebram item animi sui cogitationem de re aliqua non semel, nec eodem modo, etsi eodem ferè semper in loco iste ipse protulit. Primum cum ait in procemio de inuentione,

» Sæpe, & multum hoc mecum cogitaui.

Secundo ad Q. fratrem in procemio de perfecto oratore dicens.

» Cogitanti mihi sæpenumero, & memoria uetera re=
» petenti.

Tertio hanc cogitationis assiduam diligentiam repetit his uerbis in procemio ad Brutum.

» Vtrum difficilius, aut maius esset, negare tibi sæpius
» idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu,
» multumq; Brute dubitaui.

Quarto item in procemio secundi libri de diuinatione sic inquiens.

» Quærenti mihi, multumq;, & diu cogitanti.

Quibus omnibus in locis eandem cogitandi diligentiam, sed non iisdem uerbis Ciceronem significasse, planius constare non potest. primum enim sæpe, & multum dixit. Secundo autem una uoce duas complectitur, quæ est sæpenumero. Tertio rediens ad eundem numerum aduerbiorũ ait. diu, multumq;. postremo multumq; & diu dupliciter coniunxit. Illud item ad hunc modum multifariam protulit in li-
» bris oratorijs, primum cum ait. Deinde esse omnem
» orationem, ut de infinitæ rei questione sine designa=
» tione personarum, & temporum, aut de re certis in
» personis, ac temporibus locata. Secundo item in
» loco sic. Duo prima genera quæstionum esse, in qui

» bus eloquentia uerſatur . unum infinitum , alterum
certum . Tertio item rem eandem alio modo per=
» agit cum dicit . Duo ſunt , ut initio dixi quæſtio=
» num genera , quorum alterum finitum temporibus ,
» & perſonis controuerſiam cauſam appello . alterum
» infinitum nullis neque perſonis, neque temporibus no=
» tatum, propoſitum uoco . Poſtremo cum ait . Hæc
» igitur quæſtio à proprijs perſonis , & temporibus ad
» uniuerſi generis orationem traducta appellatur The=
ſis . quibus in locis una tantum de re agi , ídq; per=
quam uarie neminem arbitror non uidere. Illud item
in yſdem libris dicendo uariauit ſæpius , id autem hoc
» modo , In utraque aũt re quicquid in controuerſiam
» ueniat , in eo quæri ſolere , aut factum ne ſit , aut ſi
» eſt factum quale ſit, aut quo etiam nomine uocetur ,
» aut , quod nonnulli addunt , recte ne factum eſſe ui
» deatur .

Quod ipſum ſecundo agit his uerbis .

» Nam quicquid eſt , quod in controuerſia, aut in con=
» ten ione uerſetur , in eo aut ſit ne , aut quid ſit , aut
» quale ſit quæritur . Tertio autem ſic . Omnis
» res , quæ habet in ſe poſitam in dictione , aut diſcepta
» tione aliquam controuerſiam , aut facti , aut nomi=
» nis , aut actionis continet quæſtionem .

Ita in libris de Officijs bis eandem exequitur ſen=
tentiam , neque minus ſplendide, quàm etiam
uarie , ſic enim ait .

» Idq; ſuis commodis non honeſtate metitur , hic ſi ſibi
» ipſe conſentiat , & non interdum naturæ bonitate
» uincatur , fit , ut neque amicitiam colere poſſit , nec

» iustitiam, nec liberalitatem. Item autem dixit.
» Qui autem omnia metiuntur emolumentis, & com=
» modis, neque ea uolunt præponderari honestate, hi so
» lent in deliberando honestum cum eo, quod utile pu=
» tant, comparare, boni uiri non solent. re hic eadem
» ubique idem est, dictione autem omnino alius.

Ter item illud ad hanc commutandi rationem, bis ad Trebatium, semel autem ad Curionem quàm aptissime uariauit, Ita enim ait ad Trebatium.
» Ego enim desiderium tui spe tuorum commodorum
» consolabor, sin ista sunt inaniora, recipe te ad nos.
» Item ad eundem. Sic enim tibi persuadeas ue=
» lim, unum mihi esse solatium, quare facilius possim
» pati te esse sine nobis, si tibi id esse emolumento sen=
» tiam, sin autem id non est, nihil duobus nobis est stul
» tius, me, qui te non Romam attraham, te, qui nó
» huc aduoles. Eadem est sententia, multa tamen commutantur, complura etiam adduntur, ad pleniorem membri absolutionem. Sed neque tertio minus uarie hoc ipsum agit ad Curionem sic inquiens.
» Ego te abfuisse tandiu à nobis & doleo, quod carui
» fructu iucũdissimæ consuetudinis tuæ, & lætor, quòd
» absens omnia cum maxima dignitate tua es consecu=
» tus, quódq; in omnibus tuis rebus meis optatis fortu=
» na responderit. Qui tertius locus nó tam re idem est cum superioribus, quàm oratione, eáq; persplendida omnino alius. Illo uero nihil uenustius, nihil magis commode est dictum. Cum iste ipse bis in reddenda pecunia, & referenda gratia
» perurbane iocatur dicens. Quanquam dissimi=

" lis est pecuniæ debitio, & gratia, nam qui pecuniam
" dissoluit, statim non habet id, quod reddit, qui au=
" tem debet, is retinet alienum, gratiam autem &
qui refert, habet, & qui habet in eo ipso, quod ha=
bet, refert, Item autem cũ agit de officijs hoc ipsum
repetit hoc modo: commode autem quicunque dixit,
" pecuniam qui habeat non reddidisse, & qui reddide=
" rit non habere, gratiam autem & qui reddiderit ha
bere, & qui habeat retulisse. Ecquid aptius? quid
coloratius? alio, Itemq; alio modo potuit dici? non
ita uer floribus prata uariat eadem, ut hic rem ean=
dem oratione, atque uerbis uarie pertractans illu=
strat. In consolando autem neque id semel usur=
" pat, quod est ad Atticum. Sed ad hæc omnia una
" consolatio est, quod ea conditione nati sumus, ut ni=
" hil quod homini accidere possit recusare debeamus.
Item ad Titium agit, sed multo id copiosius, multoq;
" magis splendide cum ait. Est autem consolatio per
" uulgata quidem illa maxime, quam semper in ore,
" atque in animo habere debemus, homines nos ut esse
" meminerimus ea lege natos, ut omnibus telis fortunæ
" proposita sit uita nostra. Satis hactenus fortasse fa=
ctum esse potuit, & rationi, quæ ad commutandam
orationem ex ipsa imitandi facultate constituta est,
Non ab re tamen sum uisus, si id quoque ex ijs, qui
nostræ essent ætatis, longe etiam planius comprobas=
sem. si quidem recentiorum exemplis, quàm etiam
maiorum quodammodo facilius hoc, quo de agimus,
sentiri, ac percipi solet. Ac quoniam, si ex omni=
bus scriptoribus, qui planè latine scribunt, ea petere

uoluissem, periculum erat, si pauca ex singulis citassem exempla, ne opus nimis fortasse mendicatum uideretur, Sin quæ possem omnia colligerem, ne ingẽti uolumini nullus finis esset futurus, unum mihi Christophorum Longolium delegi, & quoniam is iam pridem decessit, ut in eo nullam illi cæterorum inuidiam concitare, neque id ego ulla ambitione adductus facere accusari possim, & quoniam is (mea quidem sententia) cum hanc conuertendi rationem, tum totam imitandi facultatem optime consecutus est. Leguntur huius defensiones duæ in suos aduersarios, in Luteranos item oratio una, summa omnes eloquentia peroratæ. Libri item quatuor epistolarum ad familiares, atque amicos latinissime conscripti, tametsi nondum is erat omnino Longolius, cum decessit, quem nobis eius scripta, uel breui fore pollicebantur. in quibus tamen omnibus ita Ciceronis locutio, atque dicendi formæ omnes æque apparent, atque elucescunt, ut qui, quomodo Cicero loquitur, unus tandem extitisse uideatur Longolius. sed quoniam secus quibusdam uideri sentio, hanc meam paucis de tanto uiro opinionem ut probem, simul autem & eorum refellam, atque confutem, ad hunc locum pertinere uidetur. Continuo igitur isti id huic crimini dant, quod ex Cicerone tam palam Centones consuere, furemq; manifestum agere non dubitarit. Qui uero cum eo lenius agunt, eum Ciceronis Corniculam appellant, ut omnino in sua elaborata oratione, ac illo dictionis genere perpurgato furti notam, ac mali confarcinatoris nomen uitare non potuerit. Scilicet equidem hanc

arbitror fuiſſe maximam cauſam, quamobrem hunc primum ex Romana ciuitate deturbare conati ſunt eius aduerſarij, nunc uero iſti quoque ex Latio deyce re tam inique contendunt, quod tam male de latino ſermone ſit meritus, qui Ciceronem etiam(ſi dijs pla cet) in Centones puditiſſime conſuere nihil ſit ueritus, quod hunc unum tam fœde coinquinarit, atque tam palàm totum compilarit. longe in hac parte æquiores habuit aduerſarios urbanos Longolius, à quibus nullum uerbum de uiolata latina oratione, nulla furti, nulla huiuſmodi Centonum facta eſt ſignificatio, at quàm recte noui iſti latini accuſatores ſuis ineptijs la tinum hominem urgeant, uideamus, ac primum, quod ad Centones attinet, cupio equidem iſti mihi tan dem oſtendant, qui ſint in Longolio iſti tam putidi Centones, nam ego illos ex me nondum potui deprehendere, nam ſi Centones conſuere, eſt dedita opera, atque de induſtria pars integra cũ parti integræ aſſuitur, ubi ne uerbum quidem noſtrum interponitur, ſed ex alieno totum opus conficitur, ubi ad eum modum ridicule orationem ſuam conglutinet Longolius, nunquam equidem potui deprehendere. expecto autem uerſum unum iſti mihi tandem pronuncient, eo modo ſcriptum. at id parum à Centonibus differt, quod componit Longolius, ecquid autem id eſt? neque enim ſatis intelligo, cum ex Ciceronis multis locis unum ſibi conficit, atque confabricatur locum. cupio tandem iſtos locos noſcere. uel caſu eius uolumen aperias, ubique in eos legendo incideris. aperui ſæpius, legi, perlegi, nuſquam iſtam ridiculam, atque in-

sulsam conglutinationem offendi. proferte quæso uos tandem, quod causam uestram probet, id autẽ tam
» cito, Cicero ad Atticum ait. Crebras expectatio-
» nes nobis tui commoues, ita est, Item ad Culleolum. Tum Pompeius, quotiescunque me uidet, uidet autem sæpissime &c. Quoties filium tuum uideo, uideo autem ferè quottidie, recte sanè. Item alibi dixit, tertio quoque uerbo, & id quidem uenuste, & pereleganter, nec non animi causa semel, neque id quidem impolite. Quid tum postea? Longolius autem in unum membrum hæc omnia, uel in Centonem potius unum contexuit ad suum Grimaldum, cum ait,
» Crebras aduentus tui expectationes Lazarus Bonami
» cus nobis commouit, qui te quoties istinc rediisset(re-
» dibat autem septimo ferè quoque die) hac animi cau
» sa propediem exiturum nuntiabat, quid autem hoc est, nisi est Centones consuere? ex Cicerone Ciceronẽ construere? O' crassam hominum stultitiam (non possum hoc loco non exclamare) qui in quo tota est & loquendi, & imitandi ratio, & uia, id esse Centones facere, tam inepte insimulent, ut nihil mirum sit, si hosce ego Centones nunquam animaduerterim, qui imitandi uirtutem omnem in eo scribendi genere omnino mihi constituerem. Quæro ego nunc de uobis optimi latini, tametsi me uestrum magnopere pudet, qui tam stulte desipiatis, ut in sole etiam minime uideatis, quæro inquam de uobis, si loqui ad hunc modum Centones est consuere, non continuo sequetur, ut omnes homines, post primos quosdã qui loquantur, in sermone uitiosi sint? ac quicquid loquantur, Cento-

nes ipsos loquantur? quando uel tria uerba simul dicendo coniungi nõ possunt, quæ isto modo suopte usu, ac magistra ipsa natura prius ab alijs coniuncta non fuerint quamplurimis? Si hoc inquam ita est, quod uos tam improbe contenditis, aut omnes in errore natura ipsa uersamur loquendo, aut ea recta est loquẽdi ratio & propria, dicere autẽ naturam, & usum bonis omnibus probatissimum in errorem nos trahere, naturæ est (more gigantum) bellum indicere, sequitur ergo, ut qui eo modo loquatur, ueram loquendi uiam teneat, & rationem, quasi uero ista quoque ratione uestra Cicero post treis illos de perfecto oratore libros, quicquid iterum de arte scripserit, non Centonum in morem scripserit, qui in re eadem eadem lingua, ijsdem dicendi figuris, ac penè ijsdem etiam uerbis usus sit, quod quàm dicendum sit ipsi uidebitis, quidem scriptorem aurificem imitari mihi effingo, qui à magistro suo ad torquem componendum in capsula cum singulos anulos, tum ternos, aut quaternos prius habeat optime constitutos, qui ita ternis singulos, quàm etiam ternos, atq; singulis ternos, quàm etiam singulos, ut quenque sors in manus obtulerit, ad torquem suum componendum nullo discrimine coniũgat. Sic faciet scriptor, qui ex Cicerone magistro aut singula uerba singulis uerbis, aut etiam locutiones integras connectens, ita locutionibus integris locutiones item integras, aut etiam singula uerba conglutinans apte orationem suam componet, atque constituet.

Quod uero ad Ciceronis corniculam attinet, ego censeo canorum illum cycnum si appellent, istos multos

rectius facturos. Concinit enim ad eius locutionis harmoniam suauissime Longolius, ac componit aptissime, nec denique plumam unam ex eo se se induit, aut quicquam furatus est, nisi quod sit omnium commune, si id quis, cum opus est, in suum usum conuerterit, id ei furti loco recte ascribi possit, quis enim nescit linguam nihilo magis Ciceronem propriam quàm Longolio, quàm nobis, quàm qui futuri ultimi sunt homines, esse posse? Sed qui hoc in Longolio tam aperte sentiant, in alijs autem non item, non fortasse erit ab re si dixero, certe id quàm paucissimis explicabo, cum iam tot dicendi genera sint, quot penè sunt scriptores, si qui ex omnibus promiscue suam orationem componat, atque commisceat, ac nullo delectu habito ad omnium consuetudinem uerba usurpet, atque conuoluat, huius uerbum nullum agnoscetur alienum, suusq; ille semper uidebitur. Si uero unum ex omnibus sibi delegerit, ad cuius orationis genus ipse suum quoque instituat, ut id assequatur, continuo sentietur in alieno ore quasi aliena loqui lingua, eoq; etiam magis sentietur, quo id is uerius facere didicerit, quemadmodum in pictoribus, ac musicis, quorum illi quoad coloribus suis suo utuntur arbitratu, ac lineas suas circunducunt in proprias formas, hi quandiu ad numeros suos concinunt, nullam in illis cuiusquam imaginem deprehenderis, nullum in his numerum unquam senties alienum, si uero illi ad Titiani, hi ad Adriani imitationem se se addixerint, ac utrique suum conatum non eluserint, continuo in ijs Titianus

pingere, in his Adrianus concinere uidebitur. Idem in ſcriptoribus euenire conſtat, itaque etiam quia Longolius ab uno Cicerone loqui didicit, ac id egregie eſt conſecutus, neque omnia commiſcuit, ſed in uno eo ſe ſuauiter condiuit, facile in eo Cicero quaſi loqui ſentitur, quem iſti quoque multo rectius facerent, ſi in dicendo eundem magiſtrum ſequerentur, ac ad Longolij incitationem huiuſmodi centones conſuere ſtudioſius diſcerent, ac Ciceronis corniculam agere, ſuos autem iſtos neſcio quos de plebe infima auctores prorſus dediſcerent. Ecquid autem, ſi iſtos etiam conuincam non ſolum in hoc ipſo exemplo quicquam aut uerborum, aut ſententiarum alienarum non eſſe conglutinatum, ſed id etiam ad ueram imitandi rationem rectius dici non potuiſſe? nam ubi Cicero dixit, crebras tui commoues expectationes, Longolius imitando commutauit à perſona ad perſonam dicens loco tu, Lazarus Bonamicus, loco autem tui, quaſi rem explicans ipſam, aduentum tuum: ut tempus etiam in uerbo commutatum omittam. neque in eo, quod ſequitur, membro minus eſt inepte imitatus? nam ubi ille, quoties filium tuum uideo, uideo autem ferè quotidie, Longolius autẽ quotieſcunque iſtinc rediſſet, redibat autem ſeptimo quoque die, ut per uerborum mutationem totius membri imaginem in ſuum membrum cõmodiſſime tranſmutarit, ubi enim ille filium, hic iſtinc, ubi ille quoties, hic quotieſcunque, ubi ille uidebat, hic redibat, ubi denique ille ferè quotidie, hic ſeptimo quoque die repoſuit, in qua ſcribendi ratione perpetuo Longolium

uersatum esse paulo infra multis eius exemplis facile comprobabimus. At ne sit centones componere sibi ex Ciceronis integris locutionibus, uel integras epistolas conscribere, ne sit hoc ipsum ex alienis plumis sibi uestem conficere, quin etiam mutuari sit, atque pro suo liberius uti, ac postremo eo etiam modo recte imitandi rationem & ipse seruet, & cæteris præmonstret, Quid autem cum eandem sententiam ab ipso Cicerone integram sumit, ac paucis quibusdam (ut melius facere didicit) commutatis uerbis, ne furtum extet, eam sibi fucare conatur? num id quoque erit optimi imitatoris? atque eius, qui uelit Ciceronis uestigijs insistere? Tamen à malitia non disceditis, qua si uero non probatum sit, iam pridem à nobis nihil dici posse, quod non sæpius sit dictum alias prius, ac hominum sensa quasi rotam esse, quæ perpetuo per uerba circunuehantur, Virtutum omnium eædem sunt laudes hoc tempore, eruntq; reliquos in annos, quas maiores nostri reliquerunt. num propterea si mihi uir iustus laudandus acciderit, huic meo laudes eas impartire nequiuero, quia in Fabricium alius eas prius contulerit omnes? de quo genere toto, quoniam à nobis abunde supra est dictum, non faciam, ut hoc loco plurib. agam, modo qui id agit, ita suis uerbis circunuestiat, atque amplectatur, ut si non in certorum liberorum, certæ in adoptionis ius uenisse uideatur. Verum hoc etiam ita sit, ut cuique liceat aliena etiam uerbis suis sua quodammodo efficere, atque adoptare. quid autem cum insolenter rem eandem, ac totidem uerbis agit cum Cicerone? num

hoc quoque recte ab eo factũ esse audebis conuincere?
» ut illud. Si ual. be. est. eg. quo. ual. Item illud.
» te etiam, atque etiam uehementer rogo, atque oro.
» Item. Quare mihi gratiss. feceris, si in ea re ho-
» minem ita commodaris, ut intelligat hanc commen-
» dationẽ sibi maximo usui fuisse, et multa eius generis
» alia. Ridiculum, quasi uero hoc à Cicerone ipso
non faciat, qui rem eandem sæpius iisdem uerbis usur
pare nõ dubitat. neque Virgilius crebro uersum eun
dem, uel interdum duos, Homerus uero longe plu-
res recte repetat, ut cum hunc accusetis, Virgilium,
Homerum, Ciceronem etiam accusetis, sed quoniam
ad sanitatem omnino (si fieri potest) reuocandi estis,
planius uos iterum, & sæpius docebo. Scitote igitur
quædam sensa, præter illa etiam, de quibus initio hu
iusce tertij libri agebamus, sic esse omnium cõmunia,
sicq; suis certis uerbis attributa, ut nulla religio cui-
quam esse debeat, quominus ea, quemadmodum sunt
prius ab alio usurpata, & ipse uel ad uerbum usur-
pet, atque in usum suum conuertat, ut hæc ipsa, quæ
uos inanissime obijcitis. quis enim quæso ea aliter pro
ferre etiam de industria, quàm quomodo hic fecit, la
» boraret? Sed fac Longolius commutarit aliqua,
» atque id statim, quod tertio in loco posuistis, quare
» mihi gratissimum feceris, fecerit ita, id erit mihi ue
hementer gratum, uel sic, per mihi per inquam gra
tum feceris, dixerit etiam, id erit mihi etiam, atque
etiam uehementer gratum, uel hoc modo, Scito id
omnium mihi fore gratissimum, uidetis ut in Cicero-
nem semper incurrat, necesse sit, idem in postremo

faciat membro, Si, ubi ait, sibi maximo usui fuisse, dixisset potius, emolumento, aut utilitati, aut commodo, aut usui, & commodo, pari ratione Ciceronis omnia agnoscerentur. quid igitur fuit faciendum? id quod hic fecit, & boni factitant reliqui. Atqui Longolium non pauca in suis scriptis sibi confinxisse, ac ut eo modo, quo facit, loqueretur, & argumenta, & locutionem mendicasse, ne tu quidem negabis. Sanè quidem ut horum alterum concedam facile impetrari potest. Longolium nonnulla epistolarum argumenta, quibus ad eum modum dictionē suam exerceret, percommode sibi effinxisse, sed quid hoc est? num postremo insanitis? primum enim hoc nihil ad eam rem, qua de agitur, facit omnino, deinde si id maxime faciat, quid huic uitio datis, quod bonos mores factitasse pernostis? atque adeo ipsi fortasse factitatis aliquando? Quid enim aliud in scholis tota illa puerilis est exercitatio? Quid item declamationes? Quid denique res poëtica? non'ne penè tota est efficta, atque simulata? Alterum autē, quod æque locutionem cum argumentis hunc mendicasse fateri me uultis, frustra agitis, tantum enim abest, ut uobis in tantum hominem subscribam, ut magis ab eo esse non possim, si quidem uideo tam belle, tamq; apte inter se eius scripta omnia consentire, ita & suo filo constare, ut nihil elaborati, aut studiose conquisiti in ijs sentiatur. Equidem cum huiusmodi Ciceronis uerborum delectorum, ac eius ipsius castissimæ locutionis sectatoribus improbari malim, quam eum quouis uestrum in cœlum ferri,

sed iam quàm hic noster apte, quàm decenter commutando in Ciceronis orationem se se insinuet uideamus. Cicero sic ait ad Plancum. Cum ipsum Furnium per se uidi libentissime, tum hoc libentius, quòd illum audiens te uidebar audire. Longo. autem sic commutauit. Cum ipsius Antonij Francini aduentus mihi per se iucundissimus fuit, tum hoc iucundior, quòd ex multo, & accurato eius sermone facile cognoui eam mihi adhuc abs te præstari memoriam, atque beneuolentiam, quæ sit ab homine amicissimo & longo usu coniunctissimo expectanda. Vides ut cõcinne à persona ad personam transiuerit Lon. imitando. item à persona ad rem, item ab affectu ad affectum nihil minus belle fecerit cõmutationem, at sic decenter, sic prudenter causam incũditatis suæ aliam subiunxit, ut nihil decentius, nihil prudentius. Quid antem illa? quæ est ex Cic. ad Titium, ita inquit Cicero. Est autem consolatio peruulgata quidem illa, quam semper in ore, atque in animo habere debemus, homines nos ut esse meminerimus ea lege natos, ut omnibus telis fortunæ proposita sit uita nostra, neque esse recusandum, quo minus ea, qua nati sumus conditione uiuamus, né ue tam grauiter, eos casus feramus, quos nullo cõsilio uitare possumus. Quam totam partem sic in suum usum aptissime cõmutauit Longolius, dicens. Verum cum ea lege, atque conditione nati simus, ut nobis hæc, atque alia istius modi innumerabilia uelimus, nolimus, subeunda sint, meminerimus, nos esse homines, feramusq; si non libenter, at toleranter certe, quod

» nullo consilio neque uitare, neque mutare possumus. Neque illud medius fidius insuauius, ac minus com=
» mutauit ornate. Cicero ait de amicitia. Tu au=
» tem Fanni, quòd mihi tantum tribui dicis, quantum
» ego nec agnosco, nec postulo, facis amice. Longo lius autem sic, ac penè cum Cicerone ipso rem eandẽ
» usurpauit, qua quidem, inquit, tantum mihi tribuis,
» quantum equidem nec ipse agnosco, nec si prudentius= culus sim optare audeam. non confero uerba, mu= tationem, additionem nihil recenseo, res ipsa per se facile se totam ostendit. Cicero item aît ad Lentulũ.
» Te ipsum inquit eupio, nihil opportunius potuit acci=
» dere, nisi cum M. fratre diligenter egeris, dependen
» dum tibi est, quod mihi pro illo spopondisti. Lon= golius autem locum eum mutuatus, sic ait, Nam
» quod in epistola tua scriptum erat, amicum illum no
» strum tibi litem intendere de eo, quod tu illi de me
» recepisses, nec ego præstitissem. item Cicero amo= ris erga se certissimam significationem his uerbis ex=
» pressit aliquando, Omnis amor tuus ex omnibus
» partibus se ostendit in his literis, quas abs te proxime accepi. Longolius autem hoc ipsum sic effecit. Amo
» ris erga me tui uestigia nullis opinor literis uel plu=
» ra, uel illustriora imprimi potuerunt, quàm ijs,
» quas abs te proxime accepi. Proprie Cicero quod uoluit, est executus. Longolio autem translatione locum illustrare magis placuit, idq;, ut mihi quidẽ uidetur, haud effecit obscure. Queritur Cicero semel cum Cœlio, atque iterum cum Silio, sibi uer= ba deesse ad scribendum, auget utrunque locum Lon

golius ſolo in loco ad Laur. Bertholinum. Cicero igi
tur ſic. Putares ne unquam accidere poſſe, ut mi
» hi uerba deeſſent, neque ſolum iſta ueſtra oratoria,
» ſed hæc etiam leuia noſtratia? deſunt autem propter
» hanc cauſam, quod mirifice ſum ſolicitus quid nam de
prouincijs decernatur. hæc ad Cœlium, ad Silium
» autem ſic. Non putaui fieri poſſe, ut mihi uerba
» deeſſent, ſed tamen in C. Lenio cõmendando deſunt,
cauſam nullam hic affert. Longolius autem utrun
» que locum ſic æmulatus eſt. Nunquam fore puta=
» ui, ut aut res, de qua ad te ſcriberem, aut etiam
» uerba, quibus tecum agerem, mihi deeſſent, præſer
» tim ſi tam longo interuallo literas darem. Sed pla=
» nè nunc deſunt, nec enim quod ſcribam, nec quomo=
» do ſcribam ſatis occurrit. Nolim inſolens uideri:
ſi his in locis Ciceronis auctoritas auferatur, ac
utriuſque tantum loci dignitas æque conferatur, non
fortaſſe longe inferior uidebitur Longolius. Quid
enim quæſo huic membro ab omnibus ſuis partibus de
eſſe poteſt? Omitto uerbum uerbo, rem rei confer=
re in re tam manifeſta. id audeo dicere Longolium
grauius conqueri, qui non ſolum uerba, quibus agat,
ſed etiam rem, de qua agat ſibi deeſſe conqueritur,
cauſam autem quam ueram afferat, quàm alienam
à Ciceronis cauſa, ipſe uides, cum inquiens præſertim
ſi tam longo interuallo literas darem. Non faciam
in his commutationibus longius, poſſem enim totum
Longolium in hanc partem deſcribere, ſi omnes eius
commutationes perſequi uelim, iamq; ad ea huius ip=
ſius exempla, quæ interioris ſunt imitationis, deuenio.

Cicero

» Cicero ſcribens ad Memmium ait. Etſi non ſatis
» mihi conſtiterat, cum aliqua ne animi mei moleſtia,
» an potius libenter te Athenis uiſurus eſſem, quòd in=
» iuria, quam accepiſti, dolore me afficeret, ſapientia
» tua, qua fers iniuriam, lætitia, tamen te uidiſſe
» mallem. nam quod eſt modeſtiæ non ſanè multo le=
» uius eſt, cum te non uideo: quod eſſe potuit uolupta
tis, certe, ſi uidiſſem te, plus fuiſſet. Longolius au=
» tem ſic locum eſt imitatus. Nondum planè conſti=
» tutum habeo, plus ne uoluptatis, an doloris ex tuis
» literis traxerim, uoluptatis, quòd incredibilem tuam
» erga me beneuolentiam præ ſe ferrent, doloris, quòd
» me humanitate abs te uictum, nec mihi iam integrū
» eſſe uideam, ea aduerſus te uſurpare officia, quæ tu
» amice quidem, ſed meo magno pudore præripuiſſes.
Ecquid hoc loco deſideratur ad ueram imitationem?
eadem eſt propoſitio, eadem propoſitionis ratio, una
tota eſt rei pertractatio, uerba non eadem, ſed idem
magna ex parte ſignificantia. Eſt item hoc Ciceronis
» ad Petum. Dupliciter delectatus ſum tuis literis,
» & quòd ipſe riſi, & quòd te intellexi poſſe ridere.
» hanc quoque partem Longolius ſic eſt imitatus. Va=
» rie ſum hodie tuis literis affectus: quæ enim officia
» tua in me commemorabas, fuerunt mihi non inſua=
» ues, quæ uero ad te eſſe allatum ſignificabas, mihi epi
» ſtolam neſcio quam tuam non ſatis probari, haud
» mediocrem moleſtiam mihi attulerunt. Dupliciter
delectatus eſt Cicero ex amici literis, Longolius par=
tim lætatus, partim dolore eſt affectus. cauſam uter=
que affert ſuam, ſed quod Cicero paucis abſoluit,

Longolius fortasse causæ suæ deseruiens, suam pluribus pertractauit. Queritur item Cicero se non habere cui tuto literas suas committat cum ait ad Lentu
" lum. Quod si rarius fiet, quàm tu expectabis, id
" erit causæ, quòd non eius generis meæ literæ sunt, ut
" eas audeam temere committere. A' literis autem ad rem ipsam imitando transtulit Longolius cum ait.
" Quod nihil adhuc literarũ ad te dedi, non id quidem
" causæ fuit, quod scribendi argumento destituerer,
" sed quia eius erant generis res, quæ literis recte com
" mitti non possent. tametsi hoc ipsum alias fecit Cicero ad Atticum dicens. Præterea sunt quædam domestica, quæ literis non committam. Hic item ad
" Brutum sic ait. Non soleo mi Brute (quod tibi no=
" tum esse arbitror) temere affirmare de altero, est
" enim periculosum propter hominum uoluntates, mul=
" tiplicesq; naturas: Clodij animum perspectum habeo, cognitum, iudicatum, & quæ sequuntur. Hanc item partem Longolius tam belle est imitatus, quàm quod
" bellissime, sic enim ait. Non soleo temere quicquam
" de altero affirmare, præsertim adolescente, qui qua
" lis futurus sit, præstari non potest, sed si quo tamen
" sum in dignoscendis hominibus, deligendisq; amicis
" iudicio, spondeo uobis annum item unum additum
" patris desiderio, filij studio, alteri multorum anno=
" rum lætitiã, alteri sempiternã laudem esse allaturum.
Dij boni quæ apes ex diuersis floribus mel suum conficit aut suauius, aut etiam liquidius, quàm ex multis Ciceronis particulis orationem suam componit, atque condit Longolius? tota est periodus (ut uides) ex

Ciceronis membris conglutinata, sed ita tamẽ, ut Lon
golianum sit corpus aptissime conformatum. Quod
uero ad imitationem una, atque eadem utriusque est
propositio, ratio penè par, dictio certe latinissima.
Cicero enim id periculi in omnibus esse dicebat. Lon=
golius id ipsum ad speciem transtulit à genere. con=
clusio tota imitationis est, Ille se Clodij animum per=
spectum, maximeq; cognitum habere affirmat, hic
autem se paulo dilatans, amplius pollicetur, si quod
rogat, impetret, fore scilicet, ut inde pater magnam
uoluptatem, filius etiam ut sempiternam laudem con
sequatur. Hoc item Ciceronis membrum est ad Mẽ=
" mium. Nec dubitat, quin ego à te nutu hoc con=
" sequi possim, ita etiam si ædificaturus esses, nunc ue=
" ro si audierit te ædificationẽ deposuisse, neque tamen
" me à te impetrasse, non te in me illiberalem, sed me
" in se negligentiorem putabit. Longolius autem, cum
hoc ipsum ei usu ueniret, sua oratione sic suum ef=
" fecit. Neque uero, quantum mea causa uelis, Villa=
" nouanus ipse dubitat, ut si iam expectatione sua fru=
" stretur, non te mihi, sed me sibi defuisse iudicaturus
sit. Par, atque eadem argumentandi ratio est, sed
omnino Ciceronis pertractatio splendidior est, atque
uehementior, non ea tamen est Longolij ita frigida,
itáq; manca, quæ si sola legatur, non cumulate
satisfaciat, si uero etiam cum Cicerone, quæ pror=
sus contemnatur. Sed partes conferamus utriusque:
sic igitur Cicero: nec dubitat quin ego à te nutu hoc
consequi possim, ita etiam si ædificaturus esses, co=
piose, ac uehementer dixit: paulo pressius, fortasse

etiam remissius, hoc modo dixit Longolius. neque uero quantum mea causa uelis, Villanouanus ipse dubitat: ut quatuor ijs uerbis quantum mea causa uelis, ut melius potuit Longolius id Ciceronis, quin ego à te nutu hoc consequi possem, ita etiam si ædificaturus esses, suum effecerit. magis expressa sunt in Cicerone, ut dicebam, in nutu, in eo etiam si ædificaturus esses, quibus nihil maius, nihil grauius dici posset, neque tamen, quantum mea causa uelis, non magnum est, non graue. sequitur utriusque conclusio. Ciceronis ea est, Nunc uero si audierit te ædificationem deposuisse, neque tamen me à te impetrasse, non te in me illiberalem, sed me in se negligentiorem putabit. Longolij autem hæc est. Vt si iam expectatione sua frustretur, non te mihi, sed me sibi defuisse iudicaturus sit. omnino Cicero sui est simillimus, amplus, copiosus, splendidus. Longolius autem paulo pressior, sed qui tamen constet imitando: uides enim hunc, quod Cicero dixit amplissime, Nunc uero si audierit te ædificationem deposuisse, neque tamen me à te impetrasse &c. satis presse his uerbis comprehendisse, ut si iam expectatione sua frustretur, quin etiam (tametsi nimis fortasse uidebitur minutum) ubi Cicero cœpit à tribus particulis, nunc, si, uero, sic hic à totidem ut, si, iam, eum imitatus esse uidetur. Postremo concludit Cicero sic, totam accusationem in se deriuans, non te in me illiberalē, sed me in se negligentiorem putabit. Orationis uenustatem, quæ sit in pronominibus te, me, se, suo quoque nomini adiuncto, nemo non sentit: id, quod non

omiſit Longolius, qui eandem orationis uenuſtatem
in iiſdem pronominibus ſic perſequitur, non te mihi,
ſed me ſibi defuiſſe iudicaturus ſit. uariauit dicendi
modum dicens mihi, ſibi, potius, quàm in me in ſe,
ſed id neque fecit inepte, neque ſine aurium aliqua
ſuauitate. Vbi autem Cicero illiberalitatem Mem=
mij excuſat, ſuæ uero diligentiæ metuit, Longolius
unico id uerbo, defuiſſe, complexus eſt. Ecquid au
tem exiſtimas, cum id membrum, ac quoties ſcri=
beret Longolius, illam eam ſemper adhibuiſſe diligen
tiam, ad eum modum orationem ſuam, quem tu ſi
gnificas, eloquendam? nam ſi ita eſt, malim equidem
uel infantiſs. eſſe, quàm eo modo uel Ciceronem ipſum
ſcribendo ſuperare, nam res eſt non modo infiniti ne=
gotij, ſed ſummæ etiam deſperationis. Non equidem
id dico Alfonſe Princeps, ea tamen Longolium ad li=
teram obſeruaſſe, cum ſcriberet, quæ nos ad Cicero=
nis rationem ſcripta eſſe facile comprobamus, quod
quidem eſſet uel etiam, quàm ipſe reris, multo pe=
ius, ac odioſius, ſed id aſſeueranter affirmo, tam
ſcriptionem ex eo uſu, quem ſibi contraxerat ex aſ=
ſidua Ciceronis lectione, illi ad eum modum in os in
calamum ueniſſe facillime, quemadmodum & tibi,
& omnibus cum ſcribimus euenire uidemus, quibus
ad quaſque uocis noſtræ literas ſingulas ex uniuerſo
literarum ordine perquirendas nullus eſt labor, nul=
lum eſt ſtudium, quæ ſua ſponte ex uſu, quem in eis
legendo, ac ſcribendo confecimus, quaſi in poſtremo
calamo conſtitutæ ſint, nobis præſto adſunt, atque ca
dunt cum atramento citiſſimæ. Neque item eſt,

qui in fidibus uſum habeat fidelem, ſemper is neruus, qui ad numerum reſpondeat, digito prius erit tentandus, atque explorandus, cum canat, ſed is ex ueteri conſuetudine illi quaſi in digitos incurrere uidetur, quin etiam aut oculis aliò conuerſis, aut etiam clauſis id continuare non dubitabit. At quid mirum, ſi ex uniuerſo Cicerone Longolius pauca quædam membra ſibi delegit, quæ in ſuam orationem cũ mutando, tum imitando commodiſſime transferret? ita enim illi accidit in iſto ſuo artificio, quemadmodum pictori, qui artem ſuam in exprimendis hominibus exercet, qui in ijs id egregie præſtiterit, qui ſeparatim aliquid adiumenti ad os ſuum facilius exprimendum habebunt, ut qui neuo aliquo, qui naſo, qui ore, qui oculo, aut uitiato, aut etiam uenuſto notati ſint, in cæteris autem, qui æquabili natura ſint facti, non ita. At totus legatur Longolius, caſu eius uolumen aperiatur, niſi totus eſt ſui ſimillimus in hac ſcribendi ratione, hoc eſt qui à Ciceronis imitatione nuſquam diſcedit, qui penè uerbum nullum protulit, nullum membrum aſtruxit, quod aut à Cicerone non ſumpſerit, aut ad eius ſtructuram non belliſſime conſtruxerit, nihil cauſæ dico, quin omnium ineptiſſimus ſim. Age uero ſumatur ex Longolio, quam caſus obtulerit, ex eius uoluminibus epiſtola: deligatur autem ex uniuerſo Eraſmo (quando is Ciceronianum ſuũ in Longolij calũniam confabricauit) quæ optime ſcripta ſit, quæ germane Germana nõ ſit, conferatur, latini adhibeantur diſceptatores. peream ego male, ni Romæ Longolius & natus eſſe, & al=

tus, ille autem nunquam latinum hominem legisse iudicabitur, neque id eo nomine, quòd ille insulse irridere solet, quòd & P. C. & S. P. Q. R. crebro usurpet, ut Romane loqui uideatur, sed quòd ijs uocibus, eorumq́; structura, atque compositione in sua oratione uere utitur Romane. Sed iam uela contrahamus, ac tandem ad locutionem nostram redeamus. quoniam igitur tanta locutionis uis est, & auctoritas, ut quod alienum est, nostrum id maxime efficiat, huic uni in primis operam dandam esse præcipio, atque sic in ea uersandum, ut nihil illa promptius, nihil magis præsto nobis esse possit. Ac quoniam in ea locutione hoc tanti study ponendū est, quæ non solum sua certa ratione constet, sed quæ una excellat, quæq́; in oratione principatum obtineat, quæ si propria, nitida, & pura sit; si translata, orationem maxime illustret, impleat; quæq́; ample, quæ cumulate sui nobis copiam faciat, cui denique nihil desit ad omnia orationis ornamenta: hāc aut ab uno Cicerone, aut à nemine alio petendam esse, iam sæpius dico, atque præcipio, si quidem in eo huius omnes uirtutes cumulatissime extant, atque adeo præstant. Nam & in hoc graui omnia orationis ornamenta assidue legendo facillime imbiberis. si uero se demissius agat, ut timide, ut uerecunde, ut parce ista ipsa attingat, pari addisces ratione. in mediocri autem cum uersabitur, ac quasi ille faciat, qui non in oceano omnibus uentis latissime uela pandat, neque lintrem in placidissimo flumine contis impellat, sed qui nō longe à litore modo remis, modo uelis na-

uigationem suam exerceat, neque elate nimis, neque demissius, quàm satis sit, in orationis mediocritate sese continere uidebis. cum uero celeritate opus est, huius oratio fluit, nulla mora, interpunctá, interualla, nullis uinculis impedita conuoluitur. contra uero si in ea sensim consistendum est, tum & interpunctis, & moris, & interuallis, & suis interspirationibus omnibus conquiescit. si uero causa lenitatem, atque æquabilitatem orationis postulet, tum & puro quasi quodam, & candido dicendi genere omnem præ se fert orationis suauitatem. sin contra in dicendo retinenda erit seueritas, grauitate cæteros omnes facile superat. in hoc igitur uno se se meus imitator ut contineat, uolo, in hoc sit totus, in hoc habitet, hunc uerset, legat, relegat, multa huius denique ad uerbum memoriæ mandet, quàm etiam plurima possit, notet, atque obseruet fidelissime. Quoniam uero hæc pueris (si fieri possit) cum lacte ipso imbibenda est, ut illis expeditior, ac promptior adsit, quæq; una cum ijs & nata, & alta uideri possit, hoc quoque in loco hanc mihi quoque curam duxi minime esse contemnendam, ut his etiam benigne prouiderem. His igitur continuo eum magistrum præficiendum esse uolo, qui huiusce facultatis uirtutes omnes optime calleat, atque in ijs utendis sit exercitatus maxime. Sed ne mihi nimium sumere uidear, qui magistros instituere uelim, ego nunc de me agam ipso, id inquam, quod ego facere soleo, atque adeo tecum feci, & mox cum fratre tuo Alouisio facturus sum, in medium proferam: utrum id

recte, bonorum erit iudicium. Ego igitur cum paucos mihi iam pridem delegerim auctores, ad quorum locutionem meam ipse dictionem conformarem, duos ex ijs præcipue cum meis pueris in manibus habere soleo, Terentium, & Ciceronem. nam ut puer meus prima rudimenta ponere cœperit, tum nobis Terentius sumitur. ex hoc primo illos aliquot dies binos, aut ternos uersus, qua mihi in parte ad eius ingeniũ accommodatius esse arbitror, explicare incipio: qua in re multum eius studium fabulæ, quibus pueri maxime capiuntur, iuuant oblectamenta, qua plerique quoque ratione ducti ad Ouidij fabulas suos magis informare student, neque uident inepti(ut quæ cætera sine stomacho percurrere non possum, istis condonem) hanc esse canendi, non loquendi rationem, in quo nullus sit uerborum delectus, nulla ad solutam orationem accommodata locutio. naturam equidem optimam ducem sequi malo. itaque meum ipse discipulum prius loqui, atque ingredi, quàm canere, atque saltare instituo: nec longius eo mihi res, quo dicebã, producitur instituto. mox enim Terentio aliquid etiã ex Cicerone adiungitur ex eis, quæ mihi in eo facillima, quæq; ad pueri captum uidebuntur accommodatiora, ut sunt ad Terentiam uxorem quædam familiariter, item ad Tironem ea ratione, atque facilitate conscriptæ epistolæ, in quorum utroque locutionem in primis obseruamus diligentius, non admodum inter se dissimilem, nisi quòd Terentij magis popularis(ut pauca quædam uetusta omittam)ac quotidiani est sermonis, quæq; in eo genere cũ ad prouocandum,

tum etiam lacessito ad respondendum magis arguta, ac paratior uidetur. ad hunc æq; iam tum meum discipulum instituo, hanc unam eum doceo, in hanc unam totus incumbo, neque id solum in ea, quam præsens attulerit pars, sed si quæ alio etiam modo alibi aut ab istis ipsis, aut à quopiam alio ex nostro grege prolata sit, eam dedita opera cum præsenti conferimus parte: quam ipsam locutionis multiplicem copiam ut in suos codicillos describat, sedulo commonstro, ad cuius etiam rationem ut mihi ex tempore respondeat, paulatim instituo. ut uero paulo liberius cum eo agere mihi licere, ac quasi à remis ad uela nauigationem nostram transferre posse sentio, paulũ Terentium sepono, nõ quòd hunc unquam quicquam contemnam, nam semper in eo est, quod in usum meum commode sumere possim, sed ut ad securius, atque splendidius loquendi genus meum discipulum traducam, me totum uni Ciceroni do, atque addico, in hunc unum studiosius incumbo, in hoc hæreo, huic uni penè omnem operam do, id autem hoc modo. Sumo mihi partem aliquam ex eo, quæ magis libeat, eam illi in nostrum sermonem dicto, quam mihi latinam ut faciat, iubeo, paret, refert, corrigetur. quo sedulo perfecto Ciceronis locum affero integrum, confero, discipulum, quæ eius sunt, doceo, quæ communia cum Cicerone, hortor, sic reliqua. ubi is sit paulo pressior, contra Cicero ornatior, uberior, admoneo, ut monitus aliàs meminerit, suadeo: qui sonus ex suorum uerborum aspero concursu nascatur, qui ex Ciceronis structura nobis concinnius module-

tur, ut sentiat, curo diligenter. Contra uero quando item indiligens diligentia minime ingrata sit, ac uocalium hiatus molle quod habeat, atque asperum, quod etiam si aurium iudicio respuatur, non tamen inepti, & parum consulti hominis esse, commonstro. Postremo cum longo nimis uerborum anfractu orationem suam determinet, ut eam intra moderati spiritus conclusos terminos contineat, tamen si contra eam angustet nimis, quoad laxanda sit sedulo commonefacio. Non soleo ego (ne hoc quoque omittam) meum discipulum cogere, ut fit plerunque in scholis, quicquid ei dicendum usu ueniat, latine ut id proferre conetur. utrum enim plus commodi, an damni ad latinam elegantiam, quam nos quærimus, hoc afferat studium, non planè satis habeo comprobatum: equidem si meo discipulo cum ijs uersandum sit, qui tantum eo modo egregie, atque splendide loquantur, in eam consuetudinem eum inducerem omnino: id enim fieret, quod nos in nostra lingua, & Romani in hac ipsa sua latina faciebant, ut nulla difficultate, multa etiam cum dignitate, quicquid postea uellet, cōmode loqueretur. Sed cum hic à libris discessit, aut etiam à magistro suo, aliò locutionis suæ rationem referre cogitur, domi, in uijs, cum familiaribus, ruri, in urbe, alio etiam modo loquendum est. Huc accedit, quòd infanti puero, dum ea, quæ uult, ex tempore, atque subito proferre laborat, multis partibus ea plura excidant, quæ barbare, quæ inepte, quæ inconditè, atque incomposite, quæ denique nullius dignitatis sint, quàm quæ uix tolerabilia sint necesse est.

Ita fit, ut dum locutionis ſtudeant celeritati, orationis ornatum omnem, atque dignitatem corrumpant. Quoniam autẽ quod in quotidiano ſermone poſitum eſt, nihil admodum latinæ orationi prodeſſe uidetur ad eam dignitatem, quæ eius linguæ mere germana eſt, ac omnino ea nobis aliqua exercitatione, atque artificio comparanda, atque confirmanda eſt: equidem id diligentiæ ab uno ſtylo, qui dicendi magiſter, & opifex eſt optimus, petendum eſſe cenſeo. Ad hũc igitur eo modo, quo eſt dictum à nobis paulo ſupra exercendus eſt puer. cum uero is in eo tantum profecerit, ac iam (quod aiunt) ſine cortice natare didicerit, tum denique in eo ſe contineat, in eo dies, & noctes ſtudioſe uerſetur, ſcribat, reſcribat, deleat, reponat, libros, uolumina conficiat, materia nulli deeſſe poteſt, quam ſumat ad ſcribendum, quotidie adſunt res nouæ, amplæ, priuatæ, publicæ, quæq; ætas ſemper aliquid ſecum affert, quod poſteris memoriæ mandetur. Sed fac ut uera deſint omnia, nihil agant homines, ceſſent bella, ſtudia omnia conticeſcant, nunquam illi deeſſe poterit, quæ ſuo arbitratu ſibi effingat, atque componat. Sed quicquid ille aut uerum, aut à ſe confectum ſcribendo perſequi uolet, id unum primum, & poſtremum ei præcipimus, ut optimum ſemper auctorem ſibi habeat egregie propoſitum, ad cuius omnem ſcribendi rationem, ſuam & ipſe totam dirigat, atque conformet orationem.

Habes Alfonſe Princeps quid ego de imitatione ſentiam, ac quibus ea præceptis à me tradi potuerit, opus mihi

quidem & multarum uigiliarum, & summi laboris plenum. quod si tibi gratum erit, hoc est, si scriptionem tuam ad eius rationem institues, & me mei suscepti studij minime pœnitebit, & ipse summam in scribendo facilitatem te consecutum esse, mirum in modum lætabere.

FINIS.

ERRATA ITA CORRIGENDA.

omni facultate(pagina	2.
potius indicassent,	2.
sciunt, cum	2.
uirtutes attendant	2:
imperiti. tu	3.
facere possis.	3:
solum natura est	4.
quis non intelligit?	5:
fertur, ut illum	5:
duplex est.	6.
cernitur. Quid	6.
prorsus uident.	9.
didicisset, eamq;	10.
eam sequuntur	11.
senserint, non sint	12.
maxime dominari.	12.
uicissim promendis	12:
Curionem commendabat,	13.
eodem tamen	15:
ac in eo quoque	15:
Ciceronem, quem	18
totidem, quæ his opponantur,	19.
sim. Sed hoc quoque loco pluris sit,	20:
eodem ferè semper	21.
uel unà etiam	23.
Maro, sed quo utimur commodius, aut cum ad absentes amicos scribimus familiariter, aut cũ præsentes modestissime corrigimus.	23:
Saulium repentino	28.
uehementi	28.
probem, tres, qui	28.

ERRATA ITA CORRIGENDA.

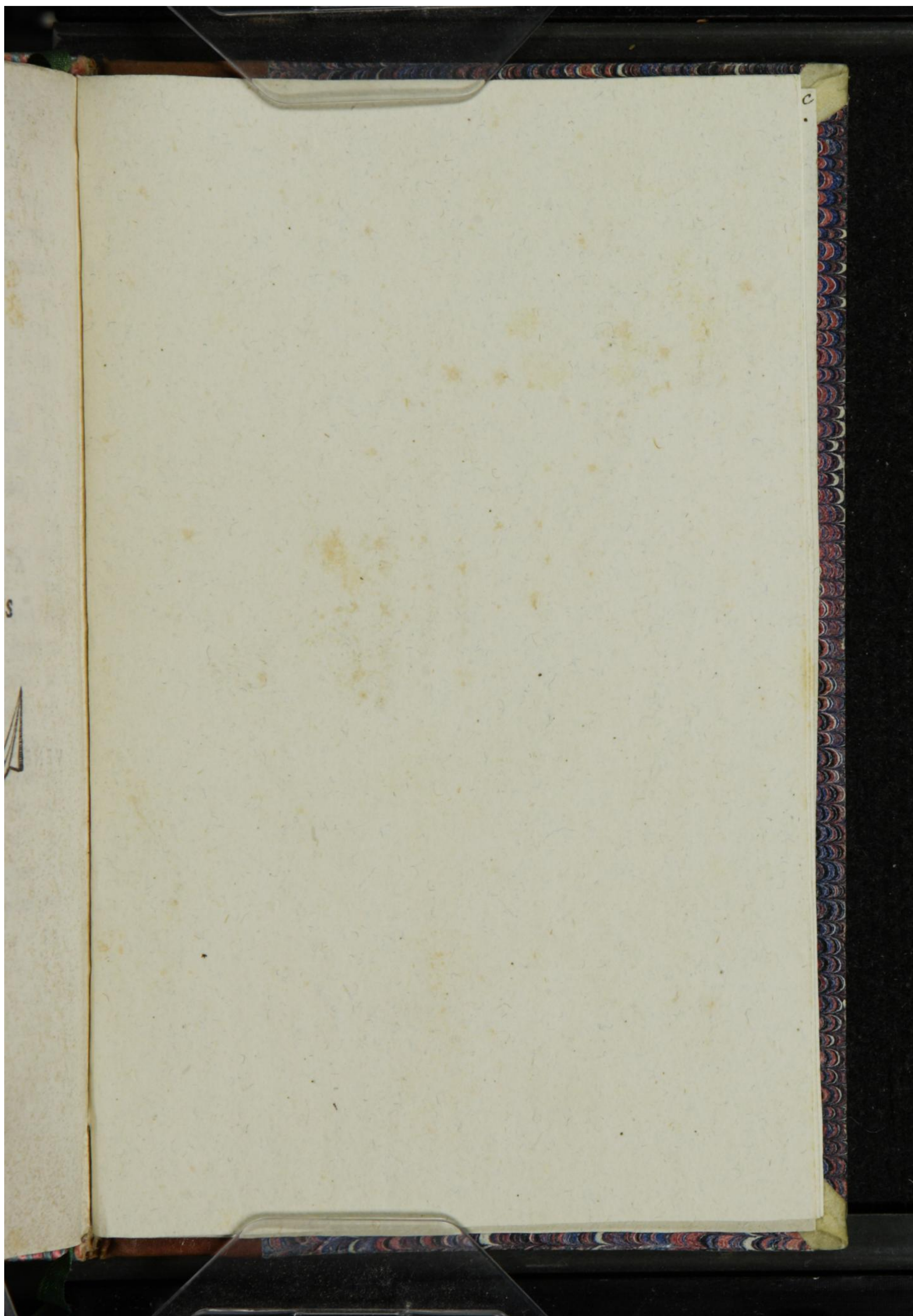
ſumma doctiſs.	29.	uix alienam	53:
ſit, atque lenis:	33.	diſceptatio. Sanè	54:
uerſibus ſcribat	34:	extenuatam uocamus. nam	56.
facere uideatur,	34:	agit. nam	56:
dicẽdo pro noſtro uti	34:	Aeneidis ſuæ	57:
poſſe confidit?	35:	ſtaſam,	62.
addat inuentor.	36:	ſuæ igitur ætatis	63.
hominum ſenſum, unaquæque	37.	ueritatem. Ita Ius	65:
idem ſperare licebit:	37.	ſupra adductum,	66.
tractari potuit?	37.	ubi ad cuius,	69.
neque ad orationis	37.	commutandorum modi fiunt	69:
cauſam exercendi	39.	agatur, ſi dixeris.	70.
pauca afferent quæ ſibi ſumat	40.	dixerit, tu, diligit,	70.
eſſe conuincit,	40:	recte reſpondebis.	70.
Cæſari tamen	40:	uerſatur, unum	73:
illa eſt, qua Euander, cũ Herculi	43.	refert. Item autem	74:
uerſuſq; tumulo	50.	uidebitis. equidem	76:
Rerum autem geſtarum ſcribẽdi inſtitutio tres in primis imagines habere uidetur.	52.	magis Ciceronis	77.
enim faſtorum	52.	inſtituat, ac id	77.
		poteſt, Longolium	79.
		malim, quàm cum quouis	79.

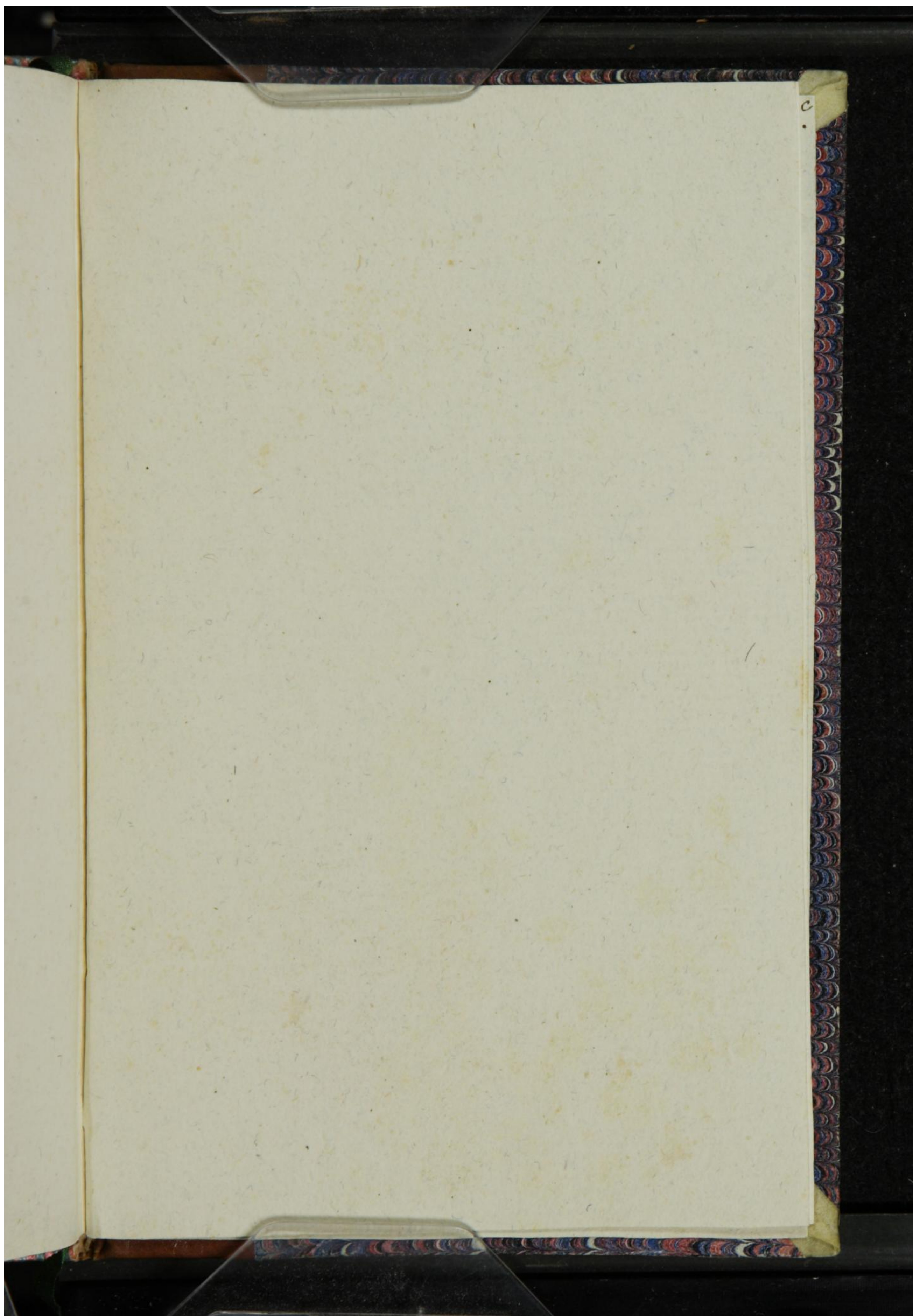
A B C D E F G H I K L.

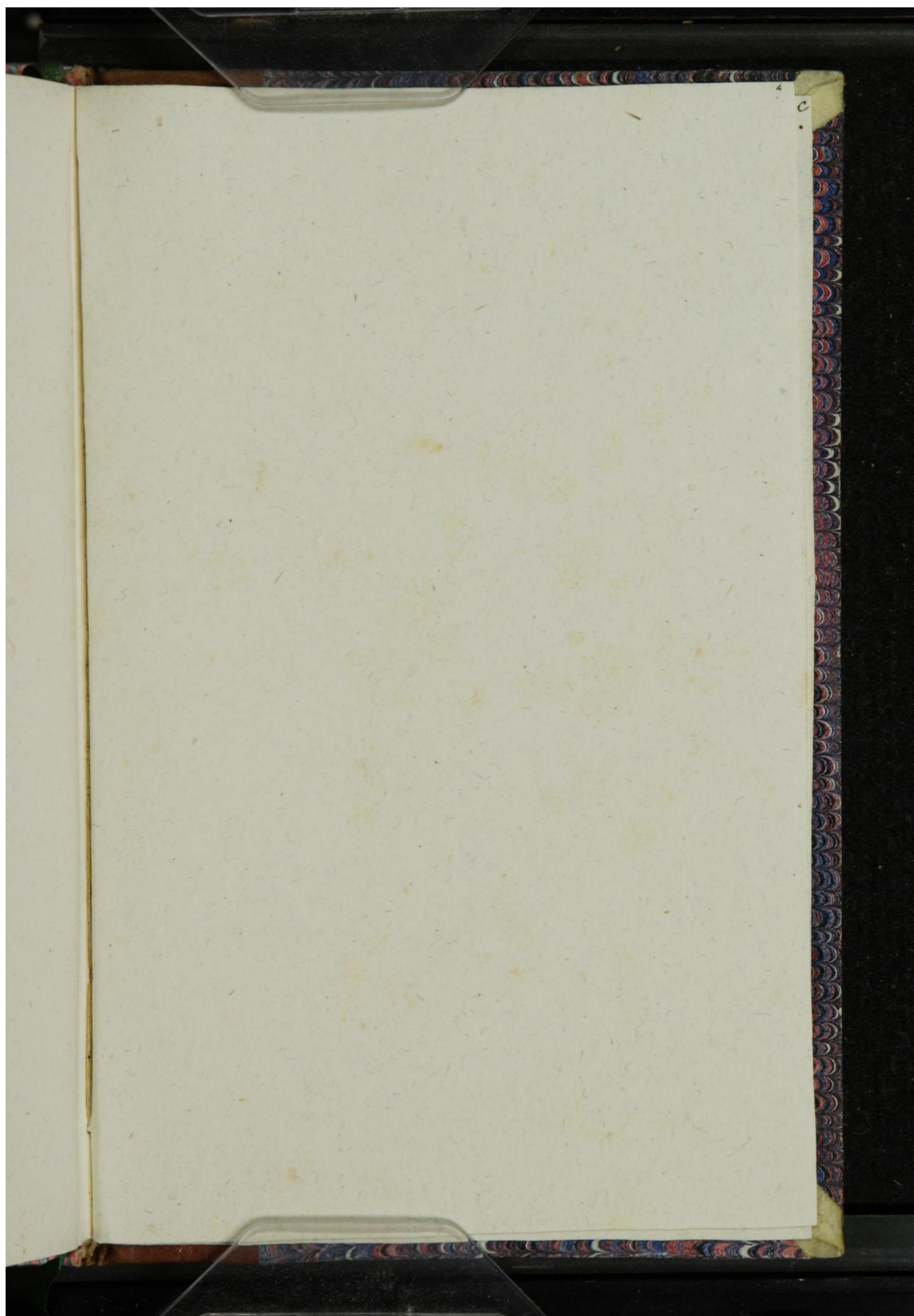
Omnes quaterniones.

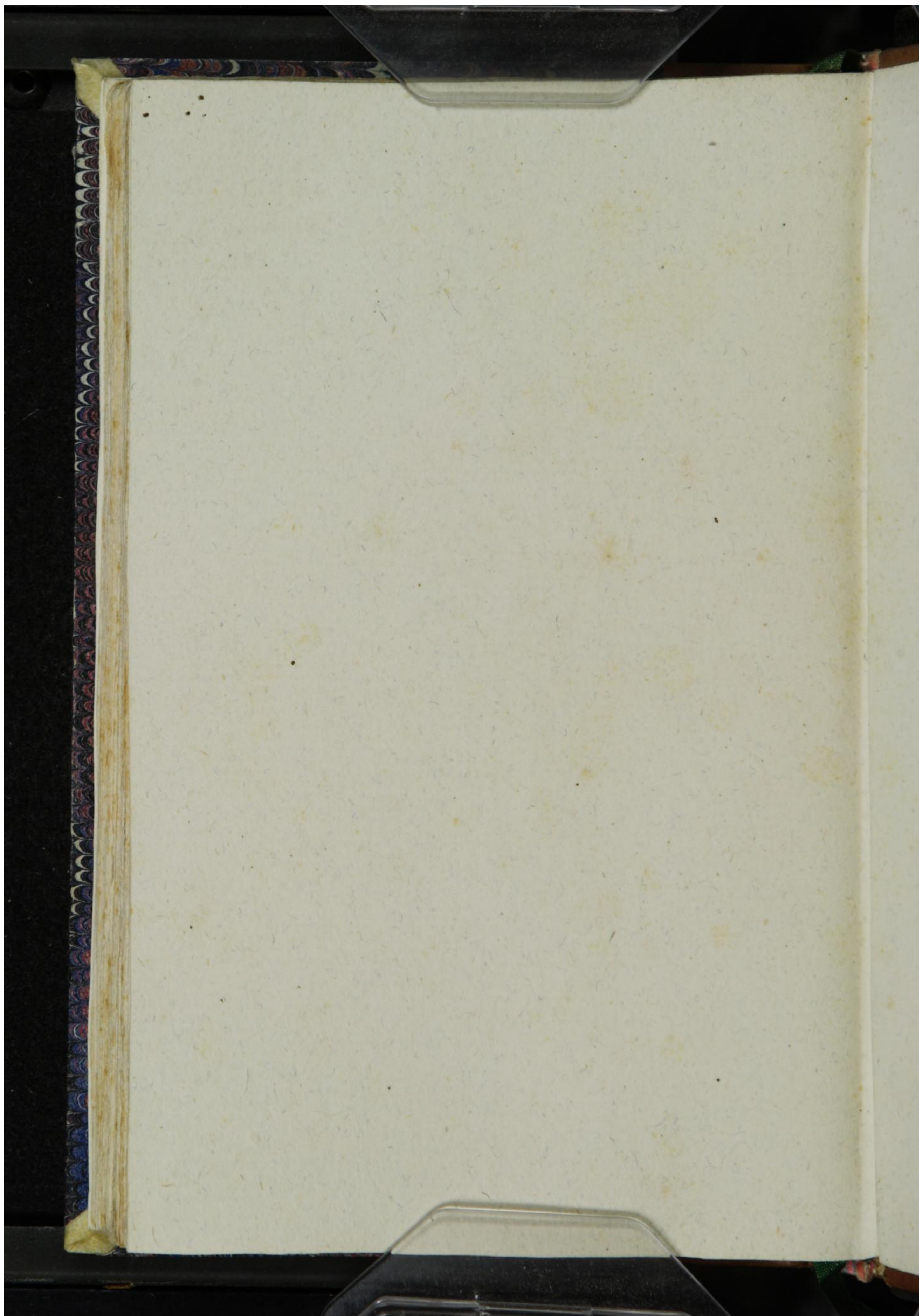
VENETIIS, APVD ALDI FILIOS.
M. D. XLV.

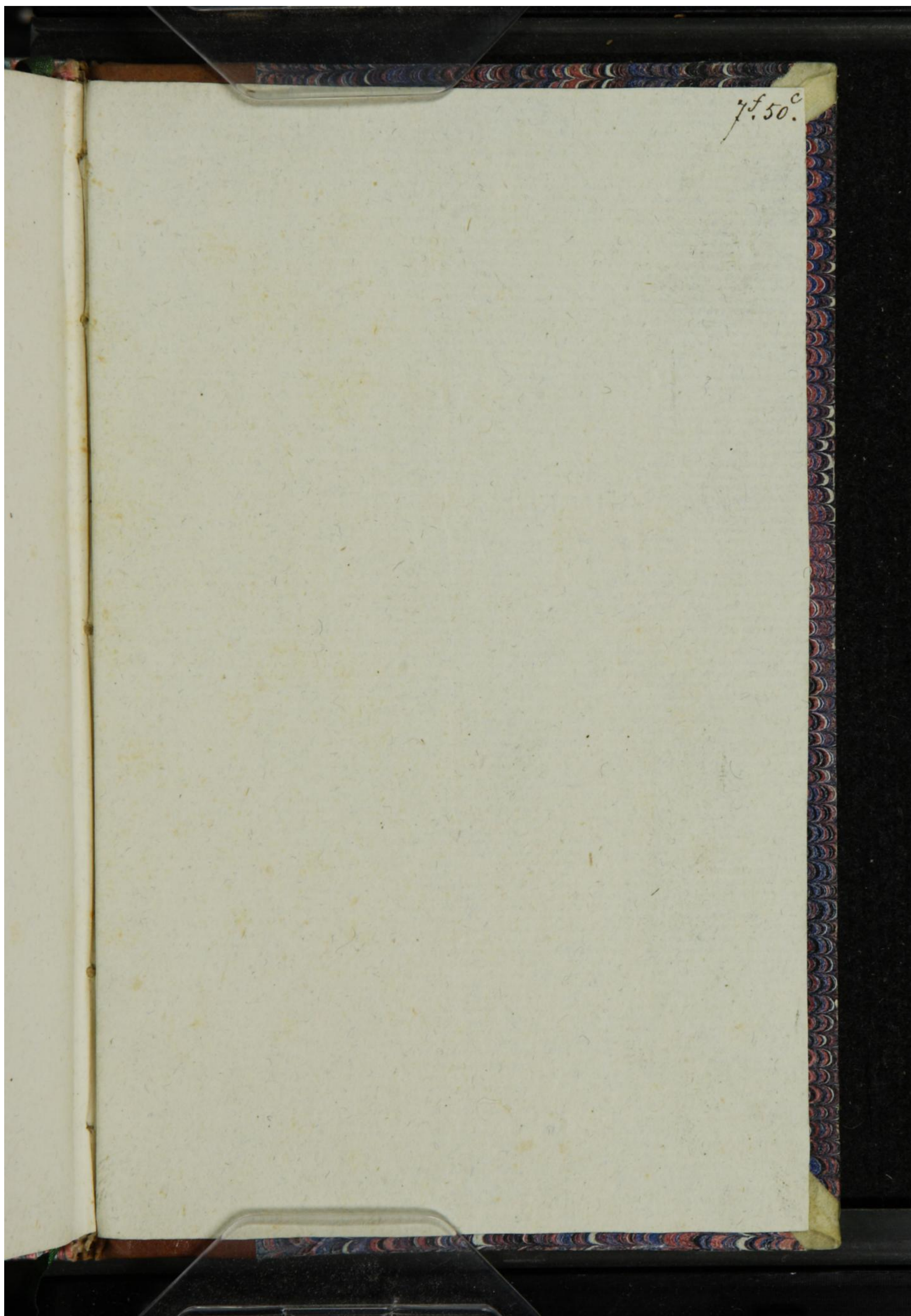

AL DVS

7f. 50c.